

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Klára VITVAROVÁ

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Názory na dívčí a chlapeckou výchovu v česky psaných pedagogických
časopisech v 1. pol. 19. stol.**

Klára Vitvarová

**Bakalářská práce
2009**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Klára VITVAROVÁ**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Názory na dívčí a chlapeckou výchovu v česky psaných pedagogických časopisech v 1. pol. 19. stol.**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Úvod

1. Školství v Čechách v 1.pol.19.stol.
 2. Pedagogické časopisy v 1.pol.19.stol.
 3. Osobnost Josefa Liboslava Zieglera
 4. Přítel mládeže
 5. Dobroslav
 6. Věrný raditel
 7. Časopis pro katolické duchovenstvo
- Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Literatura:

CACH, Josef et.al. *Výchova a vzdělávání v českých dějinách II.: K problematice podílu školských institucí a názorů na výchovu a vzdělání na stavu kultury a vzdělanosti: Feudální společnost 1620-1848 (počínaje životem a dílem J.A. Komenského)*. 1.vyd. Praha, 1989. (SVKHK)

STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19.století*. 1.vyd. Praha, 1975 (SVKHK)

STRNAD, Emanuel. *Vlastenecký učitel: Dokumenty a materiály k vývoji učitele v době obrození*. 1.vyd. Praha, 1955. (MZK-UK)

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I.svazek r.862-1848*. 1.vyd. Praha, 1913. (SVKHK)

ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769 – 1895*. 1.vyd. Praha, 1897. (UHK-UK)

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. 1.vyd. Brno, 1992. (MZK-PK)

Prameny:

Přítel mládeže 1823-1835, 1838-1848 (MVČ HK)

Dobroslav 1820-1823 (MVČ HK)

Věrný raditel 1824 (MVČ HK)

Časopis pro katolické duchovenstvo 1828-1852 (SVKHK)

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

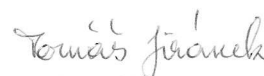
31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 23. 3. 2009

Klára Vitvarová

SOUHRN

Práce je věnována dějinám školství v Čechách na konci 18. století a především v 1. pol. 19. století. Zabývá se pedagogickými časopisy v 1. pol. 19. století se zaměřením na česky psané pedagogické časopisy. Zkoumá v nich obsažené názory na dívčí a chlapeckou výchovu a vzdělávání.

KLÍČOVÁ SLOVA

dějiny školství, pedagogické časopisy, dívčí a chlapecká výchova, vzdělávání, 1. pol. 19. století

TITLE

Opinions on the upbringing of boys and girls in pedagogical magazines written in Czech in the first half of the 19th century.

ABSTRACT

This Bachelor's Thesis is devoted to the history of the educational system in Bohemia in the late 18th century and primarily in the first half of the 19th century. It follows the pedagogical magazines in the first half of the 19th century and focuses on pedagogical magazines written in Czech. It investigates the opinions contained in these magazines on the upbringing and education of boys and girls.

KEYWORDS

history of the educational system, pedagogical magazines, upbringing of boys and girls, education, first half of the 19th century

OBSAH

Úvod	1
1. Školství v Čechách v 1. pol. 19. stol.	3
1.1. Triviální a městské školy (nižší školství).....	4
1.2. Střední školy.....	12
1.3. Vysoké školy	18
1.4. Otázka vyučovacího jazyka	21
2. Pedagogické časopisy v 1. pol. 19. stol.....	27
2.1. Německy psané pedagogické časopisy	27
2.2. Česky psané pedagogické časopisy.....	29
2.3. Hodnocení vybraných pedagogických časopisů 1. pol. 19. stol.....	31
3. Osobnost Josefa Liboslava Zieglera.....	35
4. Přítel mládeže	39
5. Věrný raditel.....	46
6. Česká bibliotéka	48
7. Časopis pro katolické duchovenstvo	51
8. Shrnutí názorů na výchovu a vzdělávání chlapců a dívek v česky psaných pedagogických časopisech v 1. pol. 19. stol.	56
Závěr.....	60
Resumé	62
Seznam pramenů a literatury.....	64
Přílohy	68

Úvod

Tématem mé bakalářské práce jsou česky psané pedagogické časopisy v 1. polovině 19. století a v nich obsažené názory na dívčí a chlapeckou výchovu. Zároveň se však ve své práci věnuji i dějinám školství v Čechách na konci 18. století a v 1. polovině 19. století a také obecně pedagogickým časopisům v 1. polovině 19. století. Část práce se zabývá mimořádnou osobností pedagoga Josefa Liboslava Zieglera, který se zasloužil o existenci dvou česky psaných pedagogických časopisů. V závěrečné části své práce zprostředkovávám názory na dívčí a chlapeckou výchovu v česky psaných časopisech v 1. polovině 19. století a provádím shrnutí těchto názorů.

V první kapitole nazvané *Školství v Čechách v 1. polovině 19. století* se věnuji vývoji nižšího, středního a vysokého školství od tereziánských reforem až po rok 1848. Má práce se má především soustředit na 1. polovinu 19. století, přesto začínám popis vývoje školství už od tereziánských reforem. Důvodem je skutečnost, že školské reformy, které se uskutečnily už v 2. polovině 18. století, měly vliv na podobu školství v 1. polovině 19. století. V této kapitole jsem především čerpala z I. svazku knihy Jana Šafránka *Školy české*.¹ V jedné podkapitole se věnuji otázce vyučovacího jazyka, zde mi velmi pomohla studie Josefa Hanzala *Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství*.²

Druhá kapitola nazvaná *Pedagogické časopisy v 1. polovině 19. století* se zabývá jak německý, tak i český psanými pedagogickými časopisy v tomto období. V závěru kapitoly se také objevuje hodnocení některých vybraných pedagogických časopisů. Při tvorbě této kapitoly jsem vycházela hlavně z rozsáhlé studie Josefa Peška *České časopisy pedagogické v době obrozenecké*,³ která vycházela v *Pedagogických rozhledech* v letech 1911 – 1912. Pomohly mi také práce Otakara Kádnera *Dějiny pedagogiky*⁴ a Jiřího Štrause *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*.⁵

Osobnosti a dílu Josefa Liboslava Zieglera se věnuje třetí kapitola nazvaná *Osobnost Josefa Liboslava Zieglera*. J. L. Ziegler byl vlastenec a především autor dvou česky psaných pedagogických časopisů, a to *Přítele mládeže* a *Věrného raditele*. Proto je mu věnována

¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848*. 1.vyd. Praha, 1913.

² HANZAL, Josef. *Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství*. ČČH, 1968, roč. 16, č. 3, s. 317 – 339.

³ PEŠEK, Josef. *České časopisy pedagogické v době obrozenecké*. *Pedagogické rozhledy*, 1911 – 1912, roč. 24 – 26.

⁴ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923.

⁵ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968.

samostatná kapitola. Čerpala jsem hlavně z článku Josefa Vítka *Josef Liboslav Ziegler*,⁶ který vyšel v roce 1882 v časopise *Komenský*, pak také z elektronické verze článku Petra Polehly *Josef Liboslav Ziegler*,⁷ který vyšel v tištěné podobě v *Informacích královéhradecké diecéze* a z elektronické verze článku *Příběh Zieglerovy Svatováclavské bible*,⁸ který byl otištěn v Dobrušském zpravodaji. Vítaným doplněním pak byly studie ve sborníku *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler*,⁹ který editoval Václav Petrbock.

V následujících čtyřech kapitolách se pak postupně zabývám vybranými články ze čtyř česky psaných pedagogických časopisů: *Přítel mládeže*, *Věrný raditel*, *Česká Bibliotéka*, *Časopis pro katolické duchovenstvo*. V nich jsem se soustředila na názory na výchovu a vzdělávání chlapců a dívek a ty zprostředkovávám tak, jak je jejich autoři uvedli. Pracovala jsem s časopisem *Přítel mládeže* (1823 – 1829, 1831 – 1835, 1838 – 1848), který je k nahlédnutí v knihovně Muzea východních Čech v Hradci Králové a ve Státní vědecké knihovně Hradec Králové a částečně je i digitalizován na <http://kramerius.nkp.cz>.¹⁰ Časopis *Věrný raditel*, jehož vyšly pouze dva svazky v roce 1824, je rovněž v knihovně Muzea východních Čech a je digitalizovaný na stejné adrese. Časopisu *Česká Bibliotéka* vyšlo sedm svazků v nepravidelných lhůtách (1830, 1833, 1836, 1838, 1840, 1843, 1846), je přístupný rovněž v knihovně Muzea východních Čech i v digitalizované podobě. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, který vycházel v letech 1828 – 1852, jsem pak studovala ve Státní vědecké knihovně Hradec Králové.

V závěrečné kapitole své práce nazvané *Shrnutí názorů na výchovu a vzdělávání chlapců a dívek v česky psaných pedagogických časopisech v 1. pol. 19. stol.* se pak snažím o zobecnění tehdejších názorů na dívčí a chlapeckou výchovu, které se objevily v česky psaných pedagogických časopisech v 1. polovině 19. století.

⁶ VÍTEK, Josef. Josef Liboslav Ziegler. *Komenský*, 1882, roč. 10, č. 27 – 30.

⁷ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezehk.cz/clanek.php?claid=1127>>.

⁸ JM. Příběh Zieglerovy Svatováclavské bible. *Dobrušský zpravodaj* [online]. 2008, roč. 12, č. 5 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://www.mestodobruska.cz/zpravodaj.php?menu=11&rok=2008&mesic=5>>.

⁹ PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997. ISBN 80-85834-50-2.

¹⁰ *System Kramerius* [online]. 2003 – 2008. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.

1. Školství v Čechách v 1. pol. 19. stol.

V této úvodní kapitole své práce se budu věnovat vývoji školství v Čechách od tereziánských reforem, které přinesly řadu změn do školství, až po revoluční rok 1848.

Školské reformy byly zahájeny Marií Terezií a byly dokončeny jejím synem Josefem II.. Bezprostřední příčinou školské reformy i reforem ostatních byly války o dědictví rakouské a první dvě slezské války. Ty ukázaly nutnost vojenských reforem, jejichž provedení však vyžadovalo velké finanční náklady. Bylo tudíž nutné zvýšit daně na výši, kterou by ale byl schopen unést pouze hospodářsky vzkvétající stát. Většina obyvatel habsburské monarchie žila na nízké životní úrovni a byla osobně nesvobodná. Venkovské obyvatelstvo bylo značně zatíženo dávkami a robotami vůči svým vrchnostem, navíc pro nedostatečný počet i zastaralou úpravu škol postrádalo obyvatelstvo náležitě vědomosti, kterými by mohlo zlepšit svoje životní podmínky. Jestliže se mělo podařit plánované zvyšování počtu branných sil a jejich materiální zabezpečení, bylo nutné přikročit k dalším reformám. Protože šlo především o to, aby venkovské obyvatelstvo bylo schopné platit vyšší daně, rozhodla se vláda snížit jejich povinnosti k vrchnostem, což se stalo robotním patentem z roku 1775. Pozemková daň se díky novým katastrům začala vztahovat i na panskou půdu. Krajské úřady měly nyní povinnost chránit poddané proti zvlí jejich vrchnosti. Roku 1781 bylo zrušeno nevolnictví a byl vydán toleranční patent.¹¹

Záměry Marie Terezie nebyly vhod zemským stavovským sněmům, dotýkaly se i zájmů vrchností a výsad katolické církve. Marie Terezie se tudíž potřebovala opřít o jinou loajální společenskou vrstvu a tou se stalo úřednictvo. Byli to úředníci z povolání, jmenovaní a placení státem, panovníci ve všem oddaní. Přejali úkoly dosavadních stavovských úředníků, kteří byli závislí na šlechtě, vrchnostech a katolické hierarchii.¹²

Díky novému správnímu systému se měla usnadnit správa jednotlivých zemí habsburské monarchie, které si dosud zachovávaly individuální odlišnosti. Nově vznikly společné úřady pro několik zemí, čímž se provedla správní, politická a soudní centralizace. Marie Terezie administrativně sloučila Země koruny české a rakouské země. Pro obě tyto země, řízené dosud dvěma samostatnými dvorskými kanceláři, českou a rakouskou, vytvořila roku 1749 dva společné ústřední úřady, a to Directorium in publicis et cameralibus a pro justiční věci Nejvyšší justiční úřad.¹³

¹¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 120 – 121.

¹² Tamtéž s. 121.

¹³ Tamtéž s. 122.

Zrušení české dvorské kanceláře 1. 5. 1749 bylo změnou dalekosáhlého významu. Země koruny české byly nyní fakticky spojeny v jedno státní území s rakouskými zeměmi a byly postaveny pod společné zákonodárství, jednotnou správu i soudnictví. Aby pak byla správní jednotka patrná i navenek, byl zaveden jednotný úřední jazyk (německý), který se měl vštěpovat neněmeckým národům už na nižších školách. Hlavní stinnou stránkou reforem Marie Terezie a Josefa II. proto byla centralizace a germanizace. Naopak světlou stránkou reforem bylo, že zbavily nejpočetnější skupinu obyvatelstva osobní a náboženské nesvobody a tíhy poddanství. Reformy školství pomáhaly tomu, že vzdělání jako podmínka hmotného blahobytu se rozšiřovalo mezi širokými vrstvami obyvatelstva.¹⁴

Marie Terezie hodlala díky lepšímu vzdělání lidu zvýšit jeho hmotný blahobyt, čímž chtěla posílit pro stát důležitou poplatní sílu obyvatelstva. Základní zásadou Marie Terezie bylo, že školy jsou a zůstanou věcí státní (politicum).¹⁵

1.1. Triviální a městské školy (nižší školství)

Pasovský biskup Leopold Arnošt hrabě z Firmiana v promemoriích ze dne 30. 5. 1769 žádal Marii Terezii, aby byly obecné školy dány nejvyšším nařízením do pořádku. Marie Terezie odevzdala promemoria nejvyššímu kancléři Rudolfovi hraběti Chotkovi a přála si nápravu, která by posloužila vzdělání co nejširších vrstev obyvatelstva. Hrabě Chotek dal nejprve zjistit stav obecných škol. Dominia byla vybídnutá, aby podala stručný a reálný obraz situace ve školství, tj. informace o budovách škol, o počtu žáků, o učitelích a jejich schopnostech. Soupisy z dominií se scházely pomalu, došlé materiály byly odevzdány zvláštní školní komisi, která měla rozhodnout, zda vývoji domácího školství vadí např. nedbalá školní docházka žáků nebo zcela nedostatečná příprava učitelstva. Střediskem všech změn a vzorem pro ostatní se měla stát první normální škola otevřená ve Vídni v roce 1771. Při ní byla zřízena tiskárna, která měla zásobovat školy novými učebnicemi. Komise nedošla k žádnému výsledku, proto Marie Terezie pověřila vypracováním návrhů změn v obecném školství Jana Ignáce Felbiger¹⁶. Ten přišel do Vídně, seznámil se s obecným školstvím v dědičných rakouských zemích a navrhl podrobné školní plány ve svém spisu *Allgemeiner Schulplan für die deutschen Normal-, Haupt-, und Trivialschulen in saemmtlichen k. k. Erblanden*. Marie Terezie Felbigerův plán schválila 6. 12. 1774.¹⁷

¹⁴ Tamtéž s. 122 – 123.

¹⁵ Tamtéž s. 123.

¹⁶ Jan Ignác Felbiger (1724 – 1788), slezský pedagog, opat augustiniánského kláštera v Zaháni

¹⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848*. 1. vyd. Praha, 1913, s. 136 – 139.

Všeobecný školní řád, vydaný 6. 12. 1774, uvádí již ve svém názvu tři druhy německých obecných škol, a to normální, hlavní a triviální školy. Školy jiného vyučovacího jazyka než německého řád nezná. Všeobecným vzorem se stala jediná normální škola, otevřená v hlavním městě provincie. Podle ní se mělo řídit vzdělávání učitelů, způsob vyučování i obsah výuky. Státní školské úřady pak měly ve větších městech nebo třeba při klášterech zřídit hlavní školu o čtyřech třídách, pod zvláštním ředitelem, se stejným vyučováním jako na normální škole. V městech, kde bylo možné otevřít jen tři nebo dvě třídy, se zřizovaly městské školy, které se spravovaly podle školy hlavní. V městysích a vesnicích, kde byly fary a filiální kostely, byly zřízeny triviální školy, na kterých se kromě katechismu učilo hlavně třem předmětům (trivium): číst, psát, počítat.¹⁸

Roku 1775 byla pro české království zřízena zemská školní komise, jejímž předsedou byl jmenován Karel hrabě z Clary-Aldringenu, a nejvýznamnějším členem byl Ferdinand Kindermann jako referent a spoluvrchní zemský školní dozorce pro normální školy. Dne 17. 11. 1775 byla otevřena v Praze c. k. normální škola. Učební osnova byla schválena 6. 11. 1776 a platila zároveň pro hlavní školy. Městské školy si z ní podle počtu svých tříd vybíraly učivo. Školy triviální byly jednak farní, jednak filiální.¹⁹

Normální škola měla svého ředitele i katechetu. Na hlavních školách a na městských školách byl ředitel školy zároveň katechetou. Na triviálních školách příslušela správa místnímu faráři.²⁰

V roce 1777 byla na pomoc učitelům vydána Methodní kniha seznamující učitele s pravidly výuky. Zdůrazňovala názornost, postup od známého k neznámému, od prostého ke složitějšímu a zajímavost. Kniha, jejímž autorem byl opat Felbiger, vyšla jako kniha německo-česká. Dvojjazyčnost Methodní knihy byla zvolena s ohledem na její praktickou využitelnost, neboť především na triviálních školách nebyl dostatek učitelů, kteří by byli schopni vyučovat v němčině.²¹

Když začala pracovat zemská školní komise, měla již od roku 1773 svůj studijní fond, na nějž přispívala česká solní komora, pražský arcibiskup Antonín Petr hrabě Příchofský, dále přispívaly české stavy i Marie Terezie. K fondu také připadlo Dědictví svatého Václava i příspěvek z jezuitského fondu. Zemská školní komise měla už od začátku přiměřené finance,

¹⁸ Tamtéž s. 139 – 140.

¹⁹ Tamtéž s. 140.

²⁰ Tamtéž s. 141.

²¹ MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774 – 1946)*. 1.vyd. Plzeň, 1999, s. 8 – 9. ISBN 80-7020-051-0.

mohla se zasazovat i o vlastní tiskárnu školních knih a za tímto účelem jí pak byla darována bývalá jezuitská tiskárna v klementinském dvoře.²²

Pro přípravu učitelů zřídila zemská školní komise roku 1775 při pražské normální škole preparandii neboli přípravku. Podobné preparandie byly zřízeny při hlavních školách i v jiných městech, a to roku 1777 v Hradci Králové a Liberci, roku 1791 v Kolíně, roku 1793 v Pelhřimově. Kdo s dobrým prospěchem absolvoval hlavní školu a měl zájem věnovat se učitelství, přihlásil se u ředitele normální nebo hlavní školy do učitelského kurzu. Po tříměsíčním pobytu v kurzu, pokud vyhověl požadavkům, se pak mohl stát pomocníkem na venkovské škole. Kdo v kurzu pobyl šest měsíců, měl právo na pomocnické místo ve městě. Kandidát učitelství nezískal v kurzu nové vědomosti, ale pouze se prakticky vycvičil pro učitelské povolání. Jestliže sloužil kandidát učitelství na některé škole rok a bylo mu více než dvacet let, mohl se přihlásit ke zkoušce způsobilosti u svého školního dozorce. Ten pak po úspěšné zkoušce vydával pomocníkovi vysvědčení s dodatkem, že může být ustanoven samostatným učitelem. Právo dosazovat učitele na školu měla někde vrchnost, jinde faráři, jinde obec, případně byl nutný souhlas jak světské, tak i duchovní vrchnosti. Pomocníka si učitel vybíral zpravidla sám, ale také potřeboval souhlas od školního dozorce.²³

Roku 1776 byla v Praze otevřena čtyřtřídní hlavní chlapecká škola v Týně, k níž se roku 1779 přidružila hlavní dívčí škola. Venkovské školy v Čechách byly rozděleny do 72 okresů a jejich vizitátorům byly dodány tištěné instrukce. Během roku již bylo v zemi 571 škol, na kterých většinou vyučovali absolventi přípravných kurzů.²⁴

Roku 1788 zřídil císař Josef II. při každém krajském úřadě krajské vizitační školní komisaře. Krajský vizitační komisař byl podřízen krajskému hejtmanovi a byl dosazován veřejnou zkouškou čili tzv. konkurzem. Při ní byla požadována dvojí způsobilost, jednak pedagogická a metodická z oboru normálního školství, jednak schopnost náležitě jednat s krajskými úřady, s vrchním školním ředitelstvím a s guberniem.²⁵

Krajští vizitační školní komisaři konali školní vizitace každého roku od začátku října do poloviny března a pak po přestávce jednoho měsíce opět až do konce července. Kromě toho museli povinně docházet do kanceláře krajského úřadu a tam referovat o školních stavbách, o

²² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 159.

²³ Tamtéž s. 159 – 160.

²⁴ Tamtéž s. 164 – 165.

²⁵ Tamtéž s. 166 – 167.

poměrech a působení učitelstva, o školní docházce, která byla prohlášena za povinnou. Vizitacemi se napomáhalo pravidelné školní docházce i zlepšení úrovně výuky.²⁶

Ke konci josefínského období chtěla zemská školní komise získat přesnou představu, jakých výsledků bylo na poli školství v Čechách dosaženo a jaké problémy zůstaly nevyřešeny. Proto vydala v roce 1789 instrukci, nařizující krajským školním komisařům sestavit statistické přehledy o počtu a stavu triviálních a hlavních škol.²⁷ V letech 1790 – 1798 tedy provedli krajští školní komisaři soupis všech škol po vizitačních okresech v českém království podle krajů. Popis byl proveden podle tištěných německých formulářů tak, že každá škola měla své číslo i popisný arch, školy byly seřazeny v abecedním pořádku podle dominií, která vedla náklad na školy a ve svazku byla rovněž abecedně uvedena.²⁸ Soupisy přinesly poměrně přesné informace o všech školách v českých zemích a o jejich stavu, který především na venkově nebyl dobrý.

Krajští školní komisaři sledovali i náplň výuky. Rozsah probíraného učiva na školách závisel na místních poměrech, na dovednostech učitele, na péči místního duchovního o školní docházku a školní práci.²⁹

Důsledkem povinné školní docházky od roku 1774 byl vznik dívčích tříd, později dívčích škol. Až do roku 1780 nechodily dívky na společné školní vyučování, pokud tak nechtěli jejich rodiče. Pouze v případě, kdy si to rodiče přáli, se dívkám dostávalo základního vzdělání. Teprve po roce 1780 jsou zakládány ve městech zvláštní dívčí třídy, pro které byli ustanovováni zvláštní učitelé s mnohem menším platem.³⁰

Císař František II. zřídil roku 1795 komisi pro revizi všech studijních řádů. Komise pracovala na návrhu pět let, pak jej císař schválil, ale později byly návrhy komise přepracovány a teprve během let 1804 – 1805 postupně vyhlášeny.³¹

Vrchní správa všeho školství byla odevzdána obnovené studijní dvorní komisi, jejímž předsedou byl úřadující nejvyšší kancléř Rottenhann a již byly podřízeny politické zemské úřady se školními a studijními referenty. Nejvyšším nařízením ze dne 11. 8. 1805 byl vyhlášen zákoník obecného školství pod titulem *Politische Verfassung der deutschen Schulen*

²⁶ Tamtéž s. 167.

²⁷ HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848. *Sborník archivních prací*, 1976, roč. 26, č. 2, s. 224

²⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848*. 1.vyd. Praha, 1913, s. 170 – 171.

²⁹ Tamtéž s. 201.

³⁰ Tamtéž s. 201.

³¹ Tamtéž s. 216.

*für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien.*³²

Politické zřízení školské znalo tři typy obecných škol: a) triviální školy, kterým se podle místa říkalo buď farní, filiální nebo lokální, b) hlavní školy o třech nebo čtyřech třídách ve městech, c) v hlavním městě pak byla normální škola čili vzorná hlavní škola.³³

Na triviálních školách se kromě náboženství učilo čtení, psaní, počítání a sepisování písemností. Na hlavních školách o třech třídách se učilo náboženství s biblickou dějepřavou a výkladem evangelií, čtení, psaní, počítání, německá mluvnice a slohová cvičení. Žáci, kteří se připravovali na gymnázium, se cvičili ještě ve čtení a psaní latinských slov. Na hlavních školách o čtyřech třídách byla čtvrtá třída rozdělena na dva roční běhy, v obou se učilo náboženství, počty, mluvnice, slohová cvičení, stavitelství a rýsování, navíc se v prvním ročníku probírala geometrie a zeměpis rakouských zemí, ve druhém ročníku stereometrie, mechanika, fyzika, zeměpis evropských států a přehled světadílů.³⁴

Na venkově byli chlapci i dívky vyučováni společně, ve městech většinou odděleně aspoň v jedné třídě, a to zpravidla ve druhé (v první třídě byli vyučováni chlapci i dívky společně). Do třetí třídy mohly dívky postoupit společně s chlapci pouze tam, kde to dovoľoval menší počet chlapců, kteří třídu navštěvovali. Hlavní škola čtyřtřídní měla být v každém kraji alespoň jedna.³⁵

Na triviálních školách o jedné učebně byl jeden učitel, bylo-li víc učeben, přibral si učitel pomocníky. Na hlavních školách bylo tolik učitelů, kolik bylo tříd. Hlavní škola o čtyřech třídách měla čtyři učitele a samostatného ředitele. Na normální škole bylo vedle ředitele pět odborných učitelů. Náboženství na triviálních školách učil místní farář, hlavní školy měly zpravidla samostatného katechetu.³⁶

Školní rok začínal o Všech Svatých, tj. 1. listopadu (od roku 1826 od 1. října) a na venkově se řídil podle místních potřeb. Na městských školách byly prázdniny od 15. srpna do 1. října. Vyučování se konalo každý den kromě neděle, středy a soboty odpoledne. Povinnost chodit do školy od šesti do dvanácti let byla prohlášena za všeobecnou.³⁷

Školní zprávy se vydávaly pouze tehdy, když žák odcházel na jiný ústav nebo do učení na řemeslo. Školní návštěva se posuzovala ve zprávě jako: velmi pilná, pilná, řídká. Chování se

³² Tamtéž s. 216.

³³ Tamtéž s. 218.

³⁴ Tamtéž s. 218.

³⁵ Tamtéž s. 218.

³⁶ Tamtéž s. 218 – 219.

³⁷ Tamtéž s. 219.

hodnotilo jako: velmi dobré, dobré, prostřední, školnímu řádu nepřiměřené. Prospěch v jednotlivých předmětech byl hodnocen jako: velmi dobrý, dobrý, prostřední, slabý.³⁸

Kandidáti učitelství museli navštěvovat pedagogický kurz při normální nebo čtyřtřídní hlavní vzorné škole. Kandidáti učitelství pro triviální školy museli být na kurzu tři měsíce, pro trojtřídní hlavní školu šest měsíců, pro čtyřtřídní hlavní školu rok a navíc museli absolvovat zvláštní konkurzní zkoušku. Učitelky dívčích škol se připravovaly soukromě a zkoušky se konaly před vrchním školním dozorcem.³⁹

Podle politického zřízení školního měl být nejmenší plat učitele 150 zl., plat pomocníka pak 70 zl. ročně. Do této výměry se započítával i výnos kostelnické služby, jinde výnos školného, které si učitel sám vybíral. S nastupujícím učitelem se uzavírala přesná smlouva, v níž byly jeho příjmy i povinnosti přesně vytyčeny. Říkalo se jí *fasse* a předkládala se k potvrzení školnímu dozorcovi. Zaopatření na stáří nebo renta pro vdovy a sirotky po učitelích nebyly pro učitele různých škol stejné. Nárok na penzi měli jen učitelé normálních a hlavních škol, zatímco učitelé triviálních škol, když zestárli, dostávali placeného pomocníka.⁴⁰

Pro celodenní vyučování bylo povoleno v jedné učebně na jednoho učitele 80 dětí, vzrostl-li jejich počet nad 100, zřídila se druhá třída s pomocníkem, při počtu dětí nad 200 se přibral druhý pomocník a otevřela se třetí třída. Pro polodenní vyučování se počítalo do jedné učebny dvakrát tolik žáků. Ve školním stavení měla být prostorná učebna. Byt učitele byl oddělen. Učebna měla mít vnitřní okna a kamna. Do učebny patřily lavice, stůl pro učitele, velká tabule, skříň na knihy, židle pro místního faráře a dozorce. Měl tam být vyvěšen školní řád a rozvrh hodin. Stavební místo na novou budovu školy byla povinna dát vrchnost, popřípadě obec, pokud se místo muselo zakoupit, zaplatili jeho cenu rovným dílem vrchnost a obec. Náklad na stavbu se hradil tak, že stavební materiál dodávala vrchnost, patron platil práci řemeslníků a obec přispívala ruční a tažní robotou. Patron fary byl i patronem školy. Na stavbu hlavních škol přispíval zemský fond třetinou, na stavbu normální školy nebo čtyřtřídní hlavní školy pak polovinou nákladů. Vnitřní zařízení hradila vrchnost a patron, kteří se pak starali i o opravy a udržování školní budovy.⁴¹

Pro učitele a jeho pomocníky byl v úředním jednání nejbližším představeným místní duchovní. Druhou instancí byl okresní školní dozorce čili vikář, jehož povinností bylo alespoň jednou do roka prohlédnout školy svého okresu. Zpravidla se konala školní a kanonická

³⁸ Tamtéž s. 220.

³⁹ Tamtéž s. 220 – 221.

⁴⁰ Tamtéž s. 221 – 222.

⁴¹ Tamtéž s. 223.

vizitace současně. K vizitaci musel učitel připravit seznam dětí patřících do školy, výkaz o prospěchu žáků, měsíční výkazy o docházce, krasopisné sešity, slohové úkoly, seznam předmětů s probranou látkou, seznam knih určených pro chudé žáky, protokol školních nařízení a oběžníků, knihu záznamů, stížností a dotazů. Vizitátor si prohlédl předložené spisy, zahájil zkoušku krátkou modlitbou a slavnostní řečí oslovil děti i přítomné rodiče. Poté byla zkoušena oddělení podle předmětů, nejprve mladší oddělení, pak starší. Vikář dal poté sepsat vizitační protokol, který se předkládal konzistoři.⁴²

V 2. polovině 18. století se objevila potřeba reálného vzdělávání. Všeobecně se uznávalo, že obecná škola neposkytuje takové vzdělání, jaké potřebuje mít řemeslník nebo někdo, kdo se chce věnovat obchodu. Tuto mezeru měly vyplnit opakovací hodiny pro mládež odrostlou škole. Vyučování v nich bylo bezplatné, konalo se zpravidla v neděli a ve svátek dopoledne a bylo určeno pro mládež do osmnácti let. Pro tyto opakovací hodiny byla upravena učební osnova, podle níž se chlapci cvičili v počtech, dostávali návody, jak vytvořit různé písemnosti, seznamovali se se základy chemie, fyziky, technologie, dívky se tu pak měly naučit domácímu hospodaření. Návštěva těchto hodin byla povinná a docházku kontroloval magistrát nebo vrchnostenské úřady.⁴³

Chlapci, kteří se chtěli věnovat technice, mohli studovat na odborných školách. V Praze roku 1718 vznikla inženýrská škola, další možností byla hornická škola v Jáchymově, která byla přeložena do Prahy roku 1762, a stavovská inženýrská akademie v Olomouci, otevřená od roku 1724.⁴⁴

Od roku 1795 byli ve studijní dvorské komisi, jíž předsedal kancléř Rottenhann, přisedícími dvorní radové Sonnenfels, Zippe a František Josef Gerstner⁴⁵. Gerstner nastínil podrobnou osnovu pro budoucí reálky, protože si uvědomoval rostoucí potřebu technicky vzdělaných odborníků. Roku 1804 bylo rozhodnuto zřizovat reálky jako variantu k hlavním školám. Správa ústavu, vyučovací metoda i jejich vnější ráz zůstal společný jak hlavním školám, tak i reálným. Lišily se pouze tím, že na reálky byly dosazovány odborné učitelské síly. Reálky byly trojtřídní a v každé třídě se učilo 30 hodin týdně.⁴⁶

Z pražské inženýrské školy vznikl v roce 1804 zemský technický ústav. Ředitel technického ústavu Gerstner předložil v roce 1821 návrh na zřízení reálné školy při

⁴² Tamtéž s. 223 – 224.

⁴³ Tamtéž s. 226.

⁴⁴ Tamtéž s. 226 – 227.

⁴⁵ František Josef Gerstner (1756 - 1832), fyzik a český technik, profesor matematiky na univerzitě v Praze

⁴⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1. vyd. Praha, 1913, s. 228 – 230.

technickém ústavu, ale teprve roku 1827 bylo rozhodnuto o zřízení dvouleté reálky se čtyřmi učiteli. V roce 1832 bylo vydáno povolení, reálná škola byla podřízena správě ředitele technického ústavu. Vyučovací jazyk byl německý.⁴⁷ Další reálné školy, vzniklé z podnětu a peněz církevních činitelů, byly založeny v roce 1832 v Rakovníku a v roce 1837 v Liberci. V učebních plánech byla věnována pozornost matematice, fyzice, chemii, technickým a ekonomickým předmětům (stavebnictví, účetnictví, obchodní právo).⁴⁸

V roce 1832 byly preparandie pro učitele triviálních škol prodlouženy na šest měsíců, pro učitele hlavních škol na jeden rok. I nadále však jejich hlavní náplní byl především nácvik praktických dovedností, bez větší snahy po zavedení soustavného vzdělání a přípravy učitelů. V roce 1841 byla délka přípravy v preparandích pro učitele všech škol sjednocena na jeden rok.⁴⁹ V roce 1842 byla dívčí triviální malostranská škola v Praze přeměněna na hlavní školu a současně při ní byla zřízena preparandie pro přípravu učitelek.⁵⁰

Karel Slavoj Amerling začal ve 40. letech 19. století organizovat učitelské porady ve své Budči v Žitné ulici v Praze. Amerling chtěl školu Budeč vybudovat jako široce koncipovaný vzdělávací ústav, jeho záměr však nebyl pro nepřízeň úřadů a finanční problémy doveden ke zdárnému konci. V roce 1847 byla budečským poradám českých učitelů udělena veřejná platnost. V roce 1848 pak začaly budečské porady vydávat český vychovatelský časopis *Posel z Budče*, který se stal v následujícím období významným časopisem českých učitelů.⁵¹

Rok 1848 přinesl velké změny i ve školství. Ve Vídni vzniklo ministerstvo kultu a vyučování. Jeho výnosem ze dne 2. 9. 1848 byly zavedeny vikariátní učitelské porady, odlišné od budečských porad, realizovaných z iniciativy učitelů. Na pořad vikariátních porad byly dávány především metodické otázky. V září 1848 se také konal první učitelský sjezd v pražské hlavní škole, kterého se zúčastnilo na 500 učitelů.⁵²

V Praze byla zřízena první hlavní škola s českým vyučovacím jazykem, jejímž ředitelem byl jmenován Karel Slavoj Amerling. Při škole byl zřízen jednoletý učitelský kurz. Pro novou školu se opět vžilo označení Budečská škola, v návaznosti na Amerlingovu prvotní Budeč, oficiální název však byl Cís. král. česká hlavní škola v Praze. Ministerský výnos ze dne 17. září 1848 nařídil zavést zlepšené učitelské kurzy. Přijímání měli být jen kandidáti starší

⁴⁷ Tamtéž s. 230 – 233.

⁴⁸ HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848. *Sborník archivních prací*, 1976, roč. 26, č. 2, s. 255.

⁴⁹ MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774 – 1946)*. 1.vyd. Plzeň, 1999, s. 15 – 16, 18. ISBN 80-7020-051-0.

⁵⁰ Tamtéž s. 18.

⁵¹ Tamtéž s. 18 - 19.

⁵² Tamtéž s. 20.

šestnácti let, kteří s úspěchem vychodili buď oba roční běhy čtvrté třídy hlavní školy, nebo první čtyři třídy gymnázia, nebo prokázali u přijímací zkoušky vědomosti tomu odpovídající. V učitelských kurzech se kandidátům vštěpovalo, že by se nemělo vyučovat vědeckou, nýbrž populární formou, s přihlédnutím k tomu, co je prakticky upotřebitelné. Již vyškolení učitelé se měli ve výuce přidržovat knihy a učivo v ní jen vysvětlovat a podávat praktický návod k upotřebení. Za nejvyšší účel výchovy se označovala nábožnost a mravnost. Učitelé měli sami zvážít, zda některému vyučovanému předmětu přidělí více či méně hodin, než kolik stanovila učební osnova. V listopadu 1848 se začaly realizovat ministerstvem nařízené učitelské porady. Porady se řídily úředně povolenými stanovami a protokoly o nich se předkládaly nadřízeným úřadům.⁵³

1.2. Střední školy

Dekretem z 25. 6. 1752 zahájila Marie Terezie úpravu dosavadního středního školství. Ve svém nařízení vymezila řadu povinností a zásad, které měly být dodržovány, např. na střední školy měli být přijímáni jen profesori zběhlí v latině a němčině, ve všech třídách se musely konat pololetní zkoušky, neúspěšní studenti museli ukončit studium. Studenti se již neměli pouze učit bez porozumění nazpaměť, ale měli si rozšiřovat vědění novými předměty, jako např. zeměpisem a aritmetikou. K tomuto nařízení vyslovili odpor jezuité, v jejichž péči bylo dosud veškeré střední školství a nyní jim jeho řízení bylo odňato. Roku 1760 byla zřízena dvorská studijní komise pro správu všeho školství v říši, pro každou korunní zemi pak byla zřízena provinciální studijní komise, která převzala správu školských věcí v zemi a podávala zprávy a návrhy dvorské studijní komisi.⁵⁴

Dvorská studijní komise ve Vídni pověřila univerzitního profesora Gaspariho⁵⁵, aby hospitoval při vyučování na latinských školách a s přihlédnutím ke svým zkušenostem vypracoval vlastní zprávu o směru změn. Gaspari předložil dvorské studijní komisi výsledky své práce, na jejímž základě pak byla vydána 4. 2. 1764 *Instructio pro scholis humanioribus*. Latinské školy zůstaly šestitřídní. Učitelský úřad byl svěřován pouze kněžím, jejich dosazování a přemísťování bylo vyhrazeno vrchnímu řediteli všech gymnázií při dvorské studijní komisi. Správu gymnázií odevzdala dvorská studijní komise řediteli a prefektovi. Ředitelem v hlavním městě, v sídle univerzitním, byl člen zemské školní komise, ve

⁵³ Tamtéž s. 20 - 21

⁵⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848*. 1.vyd. Praha, 1913, s. 128 – 130.

⁵⁵ Jan B. Gaspari (1702 - 1768), profesor dějin na univerzitě ve Vídni

venkovských městech pak krajský hejtman. Ředitel při výročních zkouškách posuzoval dovednosti žáků, zkoumal správnost klasifikace a kontroloval dodržování učebního řádu a zajišťoval styk se zemskou školní komisí. Místní vedení gymnázia bylo svěřeno prefektovi, který nevyučoval, ale řídil všechnu školní práci, denně kontroloval uložené úkoly k písemným pracím, které schvaloval nebo zamítal, pobýval při vyučování ve třídě a přesvědčoval se o prospěchu žáků při měsíčních zkouškách.⁵⁶

Po zrušení jezuitského řádu roku 1773 vyvstala potřeba zajistit organizačně střední školství, které do té doby spravovali jezuité. Dvorská studijní komise měla na posouzení tři návrhy na reformu středních škol: Karla Antonína svobodného pána Martini, Matěje Ignáta Hesse a Gratiana Marxe. Nakonec se dostalo souhlasu návrhu Gratiana Marxe⁵⁷ a Marie Terezie Marxův gymnasiální plán schválila 25. 9. 1775.⁵⁸

Všechna gymnázia byla organizována jako pětitřídní, o třech gramatikálních a dvou humanitních třídách. Německý jazyk byl ustanoven jako vyučovací jazyk ve dvou prvních gramatikálních třídách. Byl zaveden systém třídních učitelů, tj. že v každé třídě jeden učitel vykládal všechny předměty kromě náboženství. Gymnázia byla postavena pod státní dozor.⁵⁹

Vyučovací předměty byly: a) hlavní, kterým se vyučovalo stále, což bylo náboženství, latinský jazyk, mluvnice a humanitas, která obsahovala básnické a řečnické vzdělání, b) vedlejší, k nim náležel dějepis, zeměpis, matematika, přehled z přírodopisných říší a přírodopisu, řečtina, starožitnosti, mytologie, adagia⁶⁰, biografie.⁶¹

V gramatikálních třídách profesori se svými žáky postupovali, v humanitních třídách se neměnili. Veřejné zkoušky se konaly na konci prvního i druhého běhu, tedy s tzv. promocií, tj. prohlášením, že žáci, kteří při zkouškách obstáli, postupují do vyšší třídy. Každý žák, který chtěl nastoupit na gymnázium, musel vykonat přijímací zkoušky a prokázat, že má vědomosti normální nebo hlavní školy a ovládá německý jazyk.⁶² Pro absolventy gymnázií byly pak nařízeny přijímací zkoušky při případném vstupu do navazujícího filosofického studia ze všech předmětů v rozsahu probraného učiva.⁶³

⁵⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 131 – 133.

⁵⁷ Gratian Marx, piarista, představený savojské rytířské akademie

⁵⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 141 – 143.

⁵⁹ Tamtéž s. 143 – 144.

⁶⁰ Sbírká přísloví a pořekadel

⁶¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 144.

⁶² Tamtéž s. 144.

⁶³ Tamtéž s.145

Dvorním dekretem ze dne 10. 8. 1776 a patentem ze dne 10. 9. 1776 bylo úředně vyhlášeno schválení Marxova učebního plánu a nařízena přeměna gymnázií podle nové úpravy.⁶⁴

Provedení změn ve středním školství v Čechách bylo svěřeno zemské školní komisi pro království české, která byla zřízena roku 1775. Předsedou komise byl Karel hrabě z Clary-Aldringenu, přísedícími pak Matěj Josef Smitmer, Jan Kaiser, Ferdinand Kindermann⁶⁵ jako referent pro normální školy a Karel Jindřich Seibt⁶⁶ jako referent pro gymnázia.⁶⁷

Seibt měl na starosti organizační práce týkající se gymnázií. Spadala pod něj však pouze gymnázia pražská a bývalá jezuitská, kdežto piaristická gymnázia měla svou samostatnost. Patentem ze dne 9. 10. 1777 se stanovily pro gymnázia dvě zásady: a) znalost německého jazyka je podmínkou pro přijetí do střední školy, nesmí být přijat nikdo, kdo se neprokáže vysvědčením ředitele normální nebo hlavní školy, jakožto předchozího vyučovacího stupně, b) vedle latiny nastupuje současně vyučování německého písemnictví a mluvnice, nikoli mateřského jazyka.⁶⁸

Brzy byla oznámena redukce počtu gymnázií prý z důvodu přeměny na užitečnější hlavní a městské školy. Sídla gymnázií byla podle nařízení stanovena takto: tři gymnázia v Praze, po jednom pak měly České Budějovice, Cheb, Kosmonosy, Klatovy, Hradec Králové, Litomyšl, Litoměřice, Plzeň, Doupov, Broumov, Chomutov. V Čechách bylo zrušeno celkem 27 gymnázií.⁶⁹

Císař Josef II. zavedl studijním řádem z roku 1781 němčinu jako vyučovací jazyk ve všech gymnazijních třídách, tedy i v humanitních, a to ve všech předmětech. Rozdělení učební látky ve všech předmětech podle pololetí bylo předepsáno nařízením. Byly zavedeny porady profesorů za předsednictví prefekta, kde se hovořilo o učební látce a vyučovacích metodách, ale také o chování žáků.⁷⁰

Bylo také nutné vyřešit otázku učitelů na gymnáziích. Gratian Marx se vzpíral zavedení světských učitelů a navrhoval, aby k vyučování na gymnáziích byli vedle piaristů povoláváni i benediktini, dominikáni, augustiniáni, minorité, premonstráti a cisterciáci. Pouze na gymnáziích v hlavních městech připouštěl Marx vedle pěti duchovních učitelů i jednoho

⁶⁴ Tamtéž s.146.

⁶⁵ Ferdinand Kindermann (1744 - 1801), kněz, působil na škole v Kaplici

⁶⁶ Karel Jindřich Seibt (1735 – 1806), univerzitní profesor, královský rada

⁶⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 148 – 149.

⁶⁸ Tamtéž s. 149.

⁶⁹ Tamtéž s. 150.

⁷⁰ Tamtéž s. 155 – 156.

světského. K tomuto návrhu se stavěla dvorská studijní komise odmítavě, protože byla pro světské učitele. Vyšší svěcení opravňuje řeholníky pouze k vyučování náboženství, ne k vyučování světských předmětů. Pro učitele gymnázií je ale nejlepší univerzitní, nikoliv teologické studium. Přesto se Marie Terezie rozhodla pro Marxovy návrhy, v nichž se dala přednost řádovým učitelům, a jejich vědecké vzdělání bylo přenecháno péči představených v kláštorech.⁷¹

Leopold II., nástupce Josefa II., žádal, aby dvorská studijní komise vypracovala nový plán na vyučování na vysokých a středních školách. Císař Leopold patentem ze dne 8. 2. 1791 odevzdal správu studijních záležitostí samosprávě profesorských sborů. Profesori každé fakulty, také každého gymnázia a každé hlavní školy byli sloučeni v tzv. učitelskou hromadu čili sbor, který byl oprávněn radit se o studijních věcech a podávat návrhy. V čele všech učitelských hromad v království stál studijní konses, předsedou byl rektor univerzity, členy bylo šest přisedících, které ze svého středu volily učitelské sbory fakult, gymnázií a hlavních škol. Učitelské hromady rokovaly o učební osnově, o zavedení nových učebnic, o zdokonalení učebních metod a školní kázní. Zavedením učitelských hromad skončilo působení ředitelů fakult a ředitelů gymnázií. Gymnazijní prefekt a ředitel hlavní školy byli předsedy učitelských hromad a jejich výkonnými orgány. Každý profesor, ať už na fakultě nebo na gymnáziu, musel ročně přispívat aspoň dvěma články do odborného tisku.⁷²

Za vlády císaře Františka II. byly roku 1802 studijní konsesy a učitelské hromady zrušeny. Opět byly obnoveny direktoráty gymnázií, které byly v hlavních městech svěřeny duchovním osobám a na venkovských gymnáziích je převzali opět krajští hejtmané, jimž byli podřízeni prefekti jako odpovědní správci ústavu.⁷³ Kancléř Rottenhann přidělil ve dvorské studijní komisi referát humanitních studií Františku Innocenci Langovi.⁷⁴ Dne 21. 5. 1804 byl vydán pro gymnázia nový disciplinární řád a dne 16. 8. 1805 nový studijní řád, podle něhož byly v roce 1807 upraveny všechny učebnice a vydány obšírné vyučovací instrukce. Soubornému vydání všech předpisů platných pro gymnázia se dostalo roku 1808 názvu gymnasiijní kodex.⁷⁵

⁷¹ Tamtéž s. 157 - 158.

⁷² Tamtéž s. 212 – 213.

⁷³ Tamtéž s. 216.

⁷⁴ František Innocenc Lang, piarista, prefekt josefovského gymnázia ve Vídni

⁷⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 234.

Na gymnázium mohl být přijat žák jen tehdy, bylo-li mu deset let, měl dobré vysvědčení z třetí třídy hlavní školy a prokázal při přijímací zkoušce dostatek nadání a bezúhonné mravní chování.⁷⁶

Do žádné třídy se nesmělo přijmout víc než 80 žáků. Na konci každého pololetí se během posledního měsíce konaly zkoušky. Po zkouškách se učitelský sbor dohodl na výsledcích, ty v pololetí vyhlášoval prefekt, na konci roku pak gymnazijní ředitel při školní slavnosti. Počet vyznamenaných žáků byl omezen, ve třídě, která měla přes 30 žáků, mohlo být vyznamenaných nejvýše pět, ve třídě s méně žáky nejvýše tři vyznamenání, bylo-li ve třídě padesát a více žáků, mohlo být vyznamenaných až sedm.⁷⁷

Školní rok začínal 3. listopadu a končil 7. září. Během školního roku bylo volno v úterý odpoledne a ve čtvrtek celý den. Každé třídě bylo vymezeno osmnáct vyučovacích hodin týdně. Gymnázia v hlavních městech a tam, kde bylo filosofické studium, byla šestitřídní. Venkovská gymnázia zůstávala nadále pětitřídní. Veškerou výuku vedli odborní učitelé, kteří k tomu měli oprávnění získané zvláštní zkouškou. Této zkoušce se museli podrobit i členové duchovních řádů, pokud chtěli vyučovat. Roku 1805 vznikl stav středoškolských světských učitelů. Na každém gymnáziu vyučovalo šest profesorů a katecheta, který vyučoval náboženství, prefekt gymnázia nevyučoval.⁷⁸

Učební látka pro šestitřídní gymnázia byla stejná jako pro pětitřídní gymnázia. O další vzdělávání učitelů bylo na každém gymnáziu postaráno díky knihovnám, které podporoval studijní fond. Byly zavedeny inspekce gymnázií od direktorů studií při zemské vládě, kteří měli během tří let prohlédnout všechna gymnázia svého obvodu. Učitelské sbory měly nařízeno, aby na všech svých zasedáních kontrolovaly výsledky vzdělávání, prefekt je seznamoval s usneseními a rozhodnutími školských úřadů, profesori předkládali seznam probraného učiva ve svých třídách a hodnotili chování, pilnost a prospěch žáků.⁷⁹

Od roku 1818 byla na všech gymnáziích, která dosud byla pětitřídní, zavedena čtvrtá gramatikální třída, čímž se stala všechna gymnázia v Čechách šestitřídní. Roku 1818 byl zrušen systém odborných učitelů a gymnázia se vrátila k staré soustavě třídních učitelů. Každá gymnazijní třída dostala jednoho učitele, který v ní vyučoval všem předmětům, hlavním i vedlejším. Pouze náboženství učil katecheta, který nesměl být třídním učitelem. Ve vyučovacích osnovách ubylo měřictví, přírodopis a přírodopyt, řečtině se mělo učit od třetí

⁷⁶ Tamtéž s. 233.

⁷⁷ Tamtéž s. 234 – 235.

⁷⁸ Tamtéž s. 235 – 236.

⁷⁹ Tamtéž s. 236 – 238.

třídy. Od roku 1819 se nežádala při přijímací zkoušce znalost latiny, zůstalo pouze latinské diktando. Roku 1827 byl vydán gymnasijní kodex, který byl doplněn výše uvedenými změnami a byl v platnosti až do roku 1849.⁸⁰

Zásluhou Langa se podařilo vymoci pevný učitelský plat, čímž byli učitelé zařazeni mezi státní úředníky. Podle rozhodnutí z roku 1806 byly dvě platové kategorie: učitel ustanovený na základě konkurzní zkoušky byl nejprve učitelem druhé kategorie, po deseti letech mohl postoupit do první kategorie. Ředitelství a prefektství se pokládalo za čestný úřad a nebylo placeno.⁸¹

Mezeru mezi gymnázii a vysokými školami měla zaplnit lycea neboli filosofické ústavy, jež v této době vznikaly a volně navazovaly na stará řádová filosofická studia. V místech, kde byly univerzity, plnily funkci lyceí filosofické fakulty, které byly tříleté, zatímco lycea byla dvouletá. Lycea byla zřízena v Litomyšli (1802), Českých Budějovicích (1803), Plzni (1803) a Mostě (1803).⁸² Roku 1804 bylo povoleno, aby do lyceí mohli chodit i studenti, kteří se potom hodlali věnovat právníckému nebo lékařskému studiu na univerzitě. Dozor nad lycei byl svěřen diecézním biskupům. Filosofické studium trvalo dva roky, pak se posluchači mohli přihlásit do diecézních nebo klášterních teologických ústavů. Kdo se chtěl ale věnovat univerzitnímu studiu, tak mohl absolvovat ještě třetí ročník. Lycea fungovala jen krátkou dobu a později splynula s gymnázii.⁸³

Rok 1848 přinesl změny i na gymnáziích. Od školního roku 1848/1849 byla zavedena čeština jako povinný vyučovací předmět na Akademickém gymnáziu v Praze a na gymnáziích v Hradci Králové, Jičíně, Jindřichově Hradci, Písku, Mladé Boleslavi, Německém Brodě, Klatovech, Litomyšli a v Rychnově nad Kněžnou. Současně bylo povoleno, aby se na jmenovaných ústavech učilo česky náboženství, zeměpis, dějepis a přírodopis. Byla také sjednocena délka všech gymnázií na osm let. V roce 1849 pak byl vydán Nástin organizace gymnázií a reálků.⁸⁴

⁸⁰ Tamtéž s. 238 – 239.

⁸¹ Tamtéž s. 239 – 240.

⁸² HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848. *Sborník archivních prací*, 1976, roč. 26, č. 2, s. 245 – 246.

⁸³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848*. 1.vyd. Praha, 1913, s. 240 – 241.

⁸⁴ MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774 – 1946)*. 1.vyd. Plzeň, 1999, s. 21. ISBN 80-7020-051-0.

1.3. Vysoké školy

Marie Terezie začala přemýšlet o zlepšení vysokého školství hned po své korunovaci v roce 1743. Marie Terezie pobídla komisi, která byla pro univerzitní reformy zřízena už za života jejího otce Karla VI., aby ve své práci pokračovala rychleji. Uložila také nejvyššímu kancléři, aby o poměrech ve vyučování na univerzitě podal zprávu. Chtěla také vědět, které nové předměty po vzoru cizích univerzit by se měly vyučovat. Narazila na odpor jezuitů, ti se změnám v teologickém a filosofickém studiu bránili a příčinu úpadku univerzity viděli v zálibě mládeže v novotách, které je vábily na cizí univerzity.⁸⁵

Dne 21. 6. 1752 byl vydán předpis o teologických a filosofických studiích platný pro vídeňskou univerzitu a dne 25. 6. 1752 se stal zvláštním reskriptem závazným i pro pražskou univerzitu. Odpor jezuitů byl zlomen a 4. 11. 1752 se uskutečnilo zavedení nového pořádku na pražské univerzitě.⁸⁶

Filosofické studium se stalo dvouletým a bylo mu dáno přesné rozdělení dopoledních i odpoledních hodin vyučování. V prvním roce v zimním běhu se přednášel přehled dějin a literatury, filosofie a logika, v letním běhu matematika a metafyzika. V druhém roce v zimním i letním běhu se přednášely základy fyziky a přírodopisu, pak etika, politika a experimentální fyzika. Na teologické fakultě byly zavedeny stolice patristiky, liturgie, církevních dějin, biblických řečí (řecké, arabské a syrské) a duchovní výmluvnosti. Dozor nad učebními osnovami každé fakulty byl svěřen řediteli, který byl sice podřízen arcibiskupovi, jakožto protektorovi vysokých škol, ale byl ustanoven vládou a byl jí placen. Na všech fakultách byly předepsány pololetní zkoušky před ředitelem a čtyřmi jím volenými examinátory, tato komise vydávala po zkouškách studentům vysvědčení, bez něj nikdo nemohl pokračovat ve studiu.⁸⁷

Na fakultě lékařské byl předepsán počet veřejných přednášek, zlepšila se organizace výuky i její zabezpečení, bylo zavedeno praktikování mediků v nemocnicích. Doba přednášek byla prodloužena zrušením různých prázdnin během roku a bylo nařízeno, aby nový školní rok začínal 2. listopadu a končil v polovině měsíce září. Univerzitní prázdniny tedy trvaly šest týdnů.⁸⁸

⁸⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 123.

⁸⁶ Tamtéž s. 124.

⁸⁷ Tamtéž s. 124.

⁸⁸ Tamtéž s. 124 – 125.

Reforma právnického studia na vídeňské univerzitě na základě nového studijního řádu nastala roku 1753 a o rok později i v Praze. Na fakultě bylo ustanoveno pět veřejných řádných profesorů a jeden mimořádný. K právnickému studiu byli připouštěni jen ti, kdo absolvovali úplná filosofická studia s dobrým prospěchem. Také na právnické fakultě byly nařízeny pololetní zkoušky před ředitelem fakulty a bez jejich úspěšného vykonání nebylo možné další studium.⁸⁹

Nový studijní řád rozšířil učitelskou činnost na univerzitě. Odstranil ale akademickou autonomii a univerzitu změnil na státní ústav. Dohled státních ředitelů fakult a předpis povinných učebnic, podle kterých se muselo přednášet, omezoval vědeckého ducha. Vyšší školy měly připravovat pro stát dobré úředníky, nižší školy pak užitečné občany. Proto bylo samozřejmostí, že na právnických fakultách byla zavedena němčina jako vyučovací jazyk.⁹⁰

Úřadem ředitelů fakult, kteří měli nad profesory dohled, byla zavedena v platnost zásada státního dozoru nad vyučováním. Ředitelé fakult dohlíželi také při všech zkouškách k dosažení doktorátu, prohlíželi knihy a spisy profesorů. Dosavadní privilegium, že děkany fakult a rektora volili pouze univerzitní profesori, bylo zrušeno. Volby se směli zúčastnit všichni doktoři a magistři zapsaní na fakultě. Děkanem teologické fakulty býval volen kanovník nebo některý prelát, děkanem právnické fakulty býval zvolen některý apelační rada nebo jiný vysoký úředník, na filosofické fakultě se pak stával děkanem příslušník stavu duchovního nebo světského. Univerzitní senát měl odbor soudní a odbor správní, které úřadovaly samostatně. Byla také rozšířena univerzitní knihovna.⁹¹

Po zrušení jezuitského řádu roku 1773 převzali místa jezuitů na teologické a filosofické fakultě jednak světští kněží, jednak řádoví kněží.⁹²

Na univerzitě se německý jazyk stal jazykem vyučovacím. Císař Josef II. zavedl na fakultě teologické pětileté studium, pro filosofickou fakultu bylo stanoveno studium tříleté. Na fakultě právnické bylo od roku 1780 studium čtyřleté a na fakultě lékařské pak pětileté studium.⁹³

Dne 28. 10. 1791 bylo povoleno zřízení stolice českého jazyka na pražské univerzitě, ale to se uskutečnilo až teprve 13. 3. 1793, kdy F. M. Pelcl úvodní akademickou německou řečí své učení zahájil.

⁸⁹ Tamtéž s. 125.

⁹⁰ Tamtéž s. 125 – 126.

⁹¹ Tamtéž s. 126 – 127.

⁹² Tamtéž s. 146.

⁹³ Tamtéž s. 185 – 186.

V roce 1802 byly zrušeny studijní konsesy a učitelské hromady, které v roce 1791 zavedl Leopold II.⁹⁴ Byli obnoveni studijní direktori se všemi dřívějšími právy. Kancléř Rottenhann si přál, aby byla na univerzitách stanovena hlavní náplň a rozvržení přednášek a závaznost návštěvy hlavních předmětů. Souhlasil s jejich úpravou podle semestrů, nikoli podle ročníků, přimlouval se za obecné zavedení kolejného. Obnovení studijních direktorů znamenalo, že bez jejich souhlasu nesměli profesori nic měnit ani přidávat. Ředitel měl nad nimi dozor po mravní a literární stránce, dohlížel na semestrální i roční zkoušky, jemu jedinému bylo vyhrazeno rozhodování o opravných zkouškách. Byl zároveň členem doktorského sboru, potvrzoval volbu děkana fakulty, řídil rigoróza a byl členem akademického senátu. Profesorská místa byla rozdělena na tři platové stupně, po nichž profesori postupovali podle stáří. Všechna univerzitní místa se obsazovala konkursní zkouškou. Nesmělo se chodit na univerzitní studia do ciziny.⁹⁵

Sesterskými ústavy univerzit byly technické ústavy. Gerstner nabídl stavům českého království založení polytechnického ústavu po vzoru proslulé francouzské École polytechnique. Stavovský sněm se v roce 1802 usnesl, že převezme výdaje na služné profesorům, na zařízení a udržování ústavu, a rozhodl, že se k odboru inženýrskému přidá obor stavitelský. Sněmovní usnesení schválil císař František II.. Nově založený ústav byl pojmenován Královské české stavovské technické učiliště v Praze a tento název užíval až do roku 1848. Vyučovací řeč byla německá. Skládal se ze dvou oddělení: a) chemického, b) matematického, které mělo odbor strojnický a stavitelský. Studium bylo tříleté, přijetí záviselo na vysvědčení ze čtvrté třídy hlavní školy, pak z trojtřídní reálné školy, později na výsledcích přijímací zkoušky. V roce 1806 se konalo slavnostní otevření ústavu. Ředitelem školy byl F. J. Gerstner. Jako už dříve inženýrská škola bylo přiřčeno k univerzitě i toto technické učiliště. Teprve dekretem z roku 1815 došlo opět k oddělení od univerzity a technika byla prohlášena za samostatný ústav.⁹⁶

Rok 1848 přinesl změny i na univerzitu. Pražské univerzitě se dostalo nejvyšším rozhodnutím od 31. 3. 1848 úplné svobody učení i vyučování, také co se vyučovacího jazyka týká. Profesori měli volnost, aby si sami určili vyučovací jazyk.⁹⁷

⁹⁴ Více v části Střední školství

⁹⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 247 – 248.

⁹⁶ Tamtéž s. 253 – 255.

⁹⁷ Tamtéž s. 299.

1.4. Otázka vyučovacího jazyka

Vývoj nacionálního a jazykového českého vědomí můžeme rozdělit do několika etap:

1. 1760 – 1790, období zrodu modernějšího národního cítění, působení centralistických a nacionálních tendencí, 2. 1790 – 1820, postupné pronikání národního vědomí, snahy o prosazení češtiny ve školách, 3. 1820 – 1848, plné proniknutí nacionálního myšlení, program českého vyučování ve všech školách.⁹⁸

Ani v předtereziánském období nezmizel český jazyk na gymnáziích a v barokních školách při klášterech a ve městech, které měly latinský řád, zcela z povědomí studentů. Mnozí venkovští duchovní dbali o to, aby děti byly vyučovány i česky. Na některých gymnáziích se v polovině 18. století učilo česky z praktických důvodů, podobně v biskupských seminářích měli budoucí kněží poznat jazyk lidu, aby mohli později úspěšně pastoračně působit.⁹⁹

Velkým mezníkem byl rok 1775, kdy vstoupil v platnost všeobecný školský řád. Ten zaváděl němčinu jako vyučovací jazyk v hlavních a normálních školách. Germanizační snahy vídeňské politiky se však setkávaly v Čechách s objektivními překážkami. V ryze českých krajích nebylo možné zavádět vyučování v německém jazyce na nižších, hlavně triviálních vesnických školách, protože žáci mluvili pouze česky, navíc ani početná část učitelů neuměla mluvit a psát německy.¹⁰⁰

Kromě nižších škol se čeština používala i na teologických fakultách a seminářích, kde se přednášela česky pastorální teologie. Jiná situace panovala na gymnáziích a ve vyšších třídách hlavních škol ve městech a na normální škole, kde bylo povinně zavedeno německé vyučování ve všech předmětech. Podle nařízení z poloviny 80. let nesměl být přijat na gymnázium nikdo, kdo by dostatečně neovládal německý jazyk.¹⁰¹

S počátkem 19. století se pojí pokusy o nepovinné vyučování českého jazyka na gymnáziích. Za průkopníka tohoto snažení se pokládá Josef Jungmann¹⁰², ale časově starší jsou pokusy Karla Ignáce Tháma¹⁰³. Ten v roce 1802 požádal zemské gubernium o povolení vyučovat soukromě češtinu na staroměstském a malostranském gymnáziu v Praze. Thám v žádosti uváděl, že vyučoval soukromě českému jazyku již na gymnáziu v Brně a podobně chtěl v Praze vyučovat tři hodiny týdně a vybírat od každého žáka 2 zl. za měsíc, s výjimkou

⁹⁸ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 317

⁹⁹ Tamtéž s. 317 – 318.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 321 – 323.

¹⁰¹ Tamtéž s. 324.

¹⁰² Josef Jungmann (1773 – 1847), český jazykovědec, spisovatel a buditel

¹⁰³ Karel Ignác Thám (1763 – 1816), filolog, český básník, překladatel

nemajetných žáků. Thám také uváděl, že znalost češtiny je potřebná nejen pro Čechy, ale i pro Němce, kteří žijí v českém prostředí a nemají možnost naučit se jazyku lidí, s nimiž přicházejí do styku. Thám kriticky hodnotil i působení stolice české řeči a literatury, která byla zřízena už v roce 1791. Ta se omezovala pouze na dějiny české literatury a byla užitečná jen pro posluchače znalé češtiny a pro kandidáty teologie. Thám se tudíž chtěl zaměřit na praktickou výuku jazyka. Měl k tomu dobré předpoklady, protože byl rodilý Čech a měl filologické vzdělání.¹⁰⁴

Jeho žádost byla postoupena k vyjádření studijnímu direktorovi pro gymnázia Procházkovi, který na počátku roku 1803 vypracoval rozklad o celé věci. Vyjádřil přesvědčení, že znalost češtiny je pro duchovní i pro státní úředníky nejen užitečná, ale v mnoha situacích i nutná. Konstatuje také, že mnoho mladíků z německých míst vyhledává příležitost naučit se česky, takže by mohli využít vyučování češtiny na staroměstském a malostranském gymnáziu. V březnu 1803 gubernium povolilo Thámovi vyučovat češtinu na obou ústavech za uvedených podmínek. Po roce se však Thám dostal do sporu s Janem Nejedlým¹⁰⁵ a k tomu, jak to s výukou češtiny dopadlo, není dost informací.¹⁰⁶

Jeho následovník Josef Jungmann už byl úspěšnější. V letech 1806 – 1815 vyučoval češtinu na biskupském semináři v Litoměřicích. Roku 1815 přešel Jungmann na pražské Akademické gymnázium, kde byl stav českého vyučování ještě horší než v Litoměřicích. Jungmann začal učit češtinu ve vedlejších hodinách, zpočátku velmi opatrně a bez většího veřejného ohlasu.¹⁰⁷

V roce 1816 vydala dvorská studijní komise jazykový dekret, který nařizoval: 1. aby byli navrhováni na gymnázia v českých nebo utrakvistických místech jen prefektové a profesori znalí českého jazyka, 2. žáci přinášející si z triviálních a domácích škol znalost češtiny se měli cvičit v skládání a překládání českých spisů, 3. na počátku každého školního roku se má ve filosofických a právnických posluchárnách ohlašovat, že při obsazování politických úřadů v českých zemích budou mít studující znalí českého jazyka přednost před ostatními stejně schopnými uchazeči. Později byla rozšířena platnost třetího bodu i pro posluchače teologie, medicíny, chirurgických a porodnických kursů. Za iniciátora této akce byl považován Milo Grün.¹⁰⁸ Podle Jungmanna Grün předal guberniu spis o potřebě vzdělávání mládeže v českém jazyce. V roce 1818 pak výnos dvorské studijní komise v souladu s návrhem českého

¹⁰⁴ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 325 – 326.

¹⁰⁵ Jan Nejedlý (1776 – 1834), profesor českého jazyka na pražské univerzitě

¹⁰⁶ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 327.

¹⁰⁷ Tamtéž s. 327 – 328.

¹⁰⁸ Milo Grün (1751 – 1816), opat strahovského kláštera a tehdejší ředitel filosofických studií

gubernia nařizoval vyučovat českému jazyku na gymnáziích ve zcela českých a jazykově smíšených oblastech. Praktická realizace tohoto výnosu ale narážela na nedostatek schopných česky mluvících profesorů. Navíc se někteří prefekti a úředníci snažili české vyučování co nejvíce znepríjemnit.¹⁰⁹

Další školské výnosy, zvláště nový studijní řád pro gymnázia z roku 1819, se snažily opět omezit vyučování češtiny, čeština měla zůstat jen jako vedlejší a nepovinný předmět.¹¹⁰ Dvorský dekret z roku 1821 revidoval původní ustanovení z roku 1816 tím, že omezil výuku češtiny na gymnázia, kde to budou prefekti a profesori považovat za potřebné.¹¹¹

Jungmann napsal pro potřebu výuky češtiny *Slovesnost*, učebnici českého slohu a literatury. Sepsal ji již v roce 1817, ale kniha vyšla až v roce 1820. Gubernium ji pak určilo jako povinnou knihu pro gymnázia v českých krajích a doporučovalo ji i ostatním školám a studujícím na univerzitě.¹¹²

Mezi další, kteří v této době buditelsky působili, patřil Dominik František Kynský, který působil na gymnáziích ve Slaném, Praze, Mladé Boleslavi a pak na filosofickém ústavu v Brně, kde měl učit i češtinu. Jedním z center národního hnutí byl Hradec Králové, kde působili Václav Kliment Klicpera a Josef Chmela, kteří vyučovali češtinu na královéhradeckém gymnáziu. Ti společně vydali v roce 1823 český almanach a usilovali o rozšíření výuky češtiny na gymnáziích. V obrozenecké Plzni zaujímal přední místo Josef Vojtěch Sedláček, autor několika českých učebnic, básní a překladů. Do Jungmannova okruhu patřil i Václav Alois Svoboda, profesor na gymnasiu v Jindřichově Hradci a na Malé Straně, který přeložil do němčiny Rukopis královédvorský.¹¹³

Pro zachování a zvelebení českého jazyka bylo ale především důležité vyučování češtiny na venkovských a městských školách. I zde působil řada duchovních a učitelů, kteří seznamovali mládež s českým jazykem. Např. Josef Miloslav Rautenkranc¹¹⁴, který začínal jako kaplan na venkově a od roku 1802 učil češtinu na královéhradeckém semináři.¹¹⁵

V roce 1820 se jednalo o zřízení nové české hlavní školy v Praze. V té souvislosti upozornil magistrát na nedostatek solidních českých škol, o čemž svědčilo i to, že v Praze jsou čtyři německé hlavní školy a žádná česká. České triviální školy nemohou tento

¹⁰⁹ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 328.

¹¹⁰ Tamtéž s. 329.

¹¹¹ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence*. 1.vyd. Praha, 1999, s. 187. ISBN 80-204-0809-6.

¹¹² HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 328 – 329.

¹¹³ Tamtéž s. 329 – 330.

¹¹⁴ Josef Miloslav Rautenkranc (1776 – 1817), vlastenecký kněz

¹¹⁵ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 330 – 331.

nedostatek odstranit. Návrh na vybudování nové české hlavní školy v guberniu neprošel. Na konci roku se k tomuto problému znovu vrátil i Aleš Pařízek¹¹⁶, který upozorňoval na nedostatek škol v Praze a žádal o zřízení nejméně jedné nové hlavní školy a o rozšíření přípravných kurzů pro učitele. Gubernium nechalo jeho návrh bez povšimnutí.¹¹⁷

Postupně si ve Vídni uvědomili, že znalost mateřštiny usnadňuje osvojení si němčiny. Císař František I. proto v roce 1824 schválil návrh na vypracování učebnic češtiny a učebnic němčiny na základě češtiny pro triviální školy v českých a v jazykově smíšených oblastech. Gubernium se mělo poohlédnout po vhodných autorech. Českobudějovická konzistoř doporučila klatovského učitele Jana Schmidta a královéhradecká konzistoř pak Josefa Liboslava Zieglera.¹¹⁸ Každý autor měl vytvořit učebnici a obě knihy pak měl posoudit profesor českého jazyka Jan Nejedlý. Oba autoři zaslali své rukopisy ve školním roce 1827/1828. Zieglerovu mluvnici považoval Nejedlý za lepší, přesto Ziegler musel knihu přepracovat a teprve roku 1833 byla schválena dvorskou studijní komisí jako definitivní učebnice češtiny pro triviální školy.¹¹⁹ Ve třicátých letech 19. století pak vznikaly další česky psané učebnice, čítanky, slabikáře a jiné pomůcky. Jejich jazyková i odborná a metodická úroveň byla různá.¹²⁰

Královéhradecké vlastenecké středisko zorganizovalo hlavně zásluhou tamního gymnaziálního profesora Josefa Chmely ještě jeden důležitý buditelský počín. V roce 1832 předložil Chmela plán na úplné vydání díla J. A. Komenského *Orbis pictus* v pěti jazycích (latinsky, česky, německy, polsky a francouzsky). Na vydání měla být vypsána veřejná subskripce v celých Čechách po 1 zl. 20 kr. za exemplář a výtěžek měl připadnout vdovám a sirotkům po učitelích. Na konci roku 1832 bylo rozhodnuto vydat dílo ve čtyřech provedeních a pořídit k němu český a německý rejstřík a latinsko-česko-německý slovník.¹²¹

Ve třicátých letech 19. století byla další skupinou, která vedla boj za českou řeč, skupina duchovenstva soustředěná kolem *Časopisu pro katolické duchovenstvo*. Nejvýraznějšími postavami se stali zvláště Karel Vinařický¹²², František Josef Sláma a Vincenc Zahradník¹²³.

¹¹⁶ Aleš Pařízek (1748 – 1822), pedagogický spisovatel osvícenské doby

¹¹⁷ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 331 - 332.

¹¹⁸ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence*. 1.vyd. Praha, 1999, s. 207 - 208. ISBN 80-204-0809-6.

¹¹⁹ Vyšla však až v roce 1842 v Chrudimi pod názvem *Mluvnice česká*.

¹²⁰ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 333.

¹²¹ Tamtéž s. 334.

¹²² Karel Vinařický (1803 – 1869), kněz

¹²³ Vincenc Zahradník (1790 – 1836), kněz

V roce 1828 se jim podařilo založit časopis, jehož cílem bylo povznesení českého jazyka a vzdělávání kněží v české řeči.¹²⁴

Nejpromyšlenější jazykový program vytvořil František Josef Sláma.¹²⁵ V roce 1828 vypracoval první pojednání *O škodlivých následcích, jež plynou z německého vychování naší české mládeže na školách hlavních*. Článek vyšel v roce 1831 v Časopisu pro katolické duchovenstvo v mírně změněné podobě. Sláma poukazoval na škodlivost německého vyučování pro českou mládež i společnost, významné nebezpečí však znamenala němčina i pro náboženskou výchovu. V roce 1835 pak Sláma sepsal obsírné memorandum *Osvědčení faráře chraštického stavu toho, má-li se německé vyučování uvést do škol českých*. Sláma v něm prohlásil, že zavádění němčiny do škol pokládá za výrok smrti nad českým národem, za velezradu na trůnu a vlasti, za podkopání náboženství, hřích proti školní mládeži a za zjevnou neznalost skutečných školských poměrů a vlastního vyučování mládeže. Vyjádřil obavu, že by český národ zahynul ve dvou generacích, kdyby se všude na školách zavedla němčina. Zdůraznil úlohu mateřského jazyka při vyučování náboženství, protože bez dokonalého porozumění v mateřské řeči si nelze dobře osvojit otázky víry. Navrhoval, aby se němčina učila jen jako cizí jazyk, a doporučoval, aby se i na německých školách vyučovala česká mluvnice. V obecných školách se měla němčina vykládat na základě české mluvnice a všechny ostatní předměty se měly vyučovat česky a na hlavních školách ve městech a na gymnáziích měla být zavedena čeština jako povinný předmět.¹²⁶

Jazyková otázka se řešila i ve výboru Vlasteneckého muzea. První konkrétnější program byl přijat na valném shromáždění Společnosti muzea v roce 1823. Hlavním prostředkem ke zvýšení zájmu o český jazyk se mělo stát vydávání levných vzdělávacích knih v češtině pro lid. Vyvrcholením těchto snah se stalo založení Matice české v roce 1831, jež vznikla zásluhou Františka Palackého¹²⁷, Josefa Jungmanna a Jana Svatopluka Presla¹²⁸. V roce 1831 výbor Matice předstoupil před veřejnost s tištěným prohlášením a s výzvou a s prosbou o příspěvky a dary na vydávání českých knih a jejich rozšiřování v nejširších vrstvách českého národa. Akce měla od počátku velký ohlas a v roce 1832 bylo již 179 přispěvovatelů, z nichž dvě třetiny byli duchovní a studující.¹²⁹

¹²⁴ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 334 – 335.

¹²⁵ František Josef Sláma (1792 – 1844), jihočeský kněz

¹²⁶ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 335 - 336.

¹²⁷ František Palacký (1798 – 1876), český historik

¹²⁸ Jan Svatopluk Presl (1791 – 1849), český přírodovědec

¹²⁹ HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 337.

V roce 1832 byl sepsán *Pamětní spis* o stavu vyučování českému jazyku na školách v Čechách, který byl předán nejvyššímu purkrabímu hraběti Chotkovi. Podnět k sepsání spisu dal František Palacký a jeho autory byli Karel Vinařický a Josef Jungmann. Ti požadovali, aby byl respektován jazykový dekret z roku 1816, aby se na nižších školách vyučovalo jen česky, aby se na gymnáziích konala výuka v češtině alespoň v některých předmětech, aby česky uměli teologové, právníci, lékaři a aby na univerzitě byla zřízena vedle katedry českého jazyka také katedra české literatury. Zemské gubernium odpovědělo na spis až v roce 1835 a k návrhu se vyjádřilo odmítavě.¹³⁰

O změnách, které přinesl do českého školství rok 1848, bylo pojednáno výše. Tyto změny se samozřejmě týkaly i vyučovacího jazyka, český jazyk těmito změnami výrazně posílil a našel své pevné místo ve vyučovacím procesu.

¹³⁰ VESELÁ, Zdenka. Vývoj české školy a učitelského vzdělání. 1.vyd. Brno, 1991, s. 13 – 14. ISBN 80-210-0458-4.

2. Pedagogické časopisy v 1. pol. 19. stol.

Počátek pedagogických časopisů vycházejících v Čechách je spjat s 80. léty 18. století. V letech 1780 – 1782 vyšlo celkem 24 čísel časopisu *Der Kinderfreund*. Časopis vycházel jednou týdně v Praze.¹³¹ Mezi léty 1786 – 1797 pak vyšlo celkem 8 čísel časopisu *Kalender für Aufseher, Katecheten und Lehrer der Nationalschulen im Königreiche Böhmen auf das Jahr....* Časopis vyšel v roce 1786, 1789, 1790, 1792, 1793, 1794, 1795, 1797. Jeho redaktorem byl Ignaz Richard Wilfling a jeho vydavatelem byl v roce 1786 Johann Josef Diesbach a od roku 1789 pak Kaspar Widtmann.¹³² V letech 1786 – 1788 pak vycházel časopis *Učitel lidu*. Vycházel v nepravidelných lhůtách v Praze a redigoval ho František Tomsa.¹³³ Tento časopis vznikl vlastně jako překlad obdobného časopisu německého, v tomto případě vládního časopisu *Der Volkslehrer*.¹³⁴

2.1. Německy psané pedagogické časopisy

Mezi německy psané pedagogické časopisy 1. poloviny 19. století patřil *Der Schulfreund Böhmens*, který vycházel od roku 1816 do roku 1821. Časopis *Der Schulfreund Böhmens* začal vycházet v listopadu 1816. Zemské gubernium vydalo nařízení, podle něhož byli povinni odebírat tento časopis všechny školy, všichni faráři a kaplani a také všichni učitelé v Čechách. Časopis byl tištěn švabachem a vycházel čtyřikrát do roka v sešitech, které stály 51 krejcarů (později 40 krejcarů). Výnos z prodeje byl určen fondu pro vdovy po učitelích.¹³⁵ Jeho redaktorem byl Aleš Pařízek za hlavní spolupráce K. Hübnera. V roce 1822, kdy zemřel Aleš Pařízek, pak časopis zanikl.¹³⁶

Časopis obsahoval především hodně článků praktického rázu. Zveřejňoval nové školské zákony a zprávy o stavu školství v Čechách. Přinášel pedagogické články s obecnou i speciální tematikou, zabýval se i zahraniční pedagogikou, především německou. Informoval o životě učitelů, přinášel zprávy o školních slavnostech, o ocenění kněží a učitelů, ale i

¹³¹ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 78 – 79.

¹³² *Katalog Strahovské knihovny* [online]. 2007, [cit. 2009-01-23]. Dostupné z: <<http://knihovna.strahovskyclaster.cz/knihovna.asp?lang=1>>.

¹³³ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 251 – 252.

¹³⁴ DVORÁK, Karel et. al. *Dějiny české literatury II.: Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha, 1960, s. 51.

¹³⁵ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 1, s. 10.

¹³⁶ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923, s. 4 – 5.

nekrology. Pro žáky byly v jeho číslech zveřejňovány básně, písně, hádanky, anekdoty. Přinášel rovněž informace o nově vyšlých českých a německých knihách.¹³⁷

Zprvu kalendářem, později ročenkou byl *Schullehrer - Kallender auf das Jahr..., Jahrbuch für Lehrer, Eltern und Erzieher*, který v roce 1834 založil litoměřický kanovník Ignác Jaksch. Ignác Jaksch časopis vydával až do roku 1852, kdy se jeho dalšího vydávání ujal pedagog Johann Maresch. Časopis pak vycházel až do roku 1861.¹³⁸ Vycházel v Litoměřicích a v Praze. Nevázaný výtisk časopisu se prodával za 36 krejcarů, vázaný za 42 krejcarů. Vydavatel neměl z vydávání žádný zisk, vzdával se ho ve prospěch starých zasloužilých učitelů v litoměřické diecézi.¹³⁹ Zpočátku byl k publikaci připojován kalendář, ale od roku 1838 publikace již nebyla kalendářem, ale ročenkou.¹⁴⁰ Redaktory byly Ignác Jaksch (I. až XVI. ročník) a Johann Maresch (XVII. až XXVIII. ročník).¹⁴¹

Tento časopis, ač byl psaný německy, obsahoval převážně práce českého původu. Vedle školních řečí a kázání jsou tu zastoupeny nekrology, životopisy osob, které se zasloužily o školu, modlitby, bajky i legendy pro potřebu školy, úřední zprávy i literární dílka. Redakce si přála, aby články byly krátké, výrazné a srozumitelné, více praktické než učené.¹⁴²

Jen tři roky vycházel časopis pro pedagogiku střední školy *Kratos: Zeitschrift für Gymnasien*, a to v letech 1819 – 1821. Časopis vycházel čtvrtletně, byl vydáván v Praze a byl tištěn švabachem. Cena časopisu byla 4 zlaté ročně. Co zbylo po úhradě nákladů, mělo být věnováno jednak na cenné úlohy, jednak na dobročinné účely. Jeho redaktorem byl profesor malostranského gymnásia Karl Kauba.¹⁴³

Kratos se dělil na dvě části: část literární a *Intelligenzblatt*. Část literární měla přinášet krátká vědecká pojednání středoškolských profesorů z oborů, které byly vyučovány na gymnáziích, nové ideje ze světové literatury, články i v českém jazyce, které by byly prospěšné při nepovinné výuce češtiny. Pro žáky byly určeny kázání, řeči při školních slavnostech, pedagogické články, nabádající k mravnosti a k lásce k vlasti, překlady

¹³⁷ Srov. PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 1, s. 10.

¹³⁸ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923, s. 9.

¹³⁹ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 5, s. 572.

¹⁴⁰ Tamtéž s. 572.

¹⁴¹ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 410 – 411.

¹⁴² KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923, s. 9.

¹⁴³ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 3, s. 235.

klasických textů do němčiny a češtiny a ukázky zdařilých slohových prací žáků. Pro pobavení i poučení měly být zveřejňovány úlohy k řešení, šarády a hádanky, ale i zprávy o šlechtných skutečích a pro výstrahu i případy neštěstí zaviněných neopatrnými žáky.¹⁴⁴ *Intelligenzblatt* měl přinášet zprávy o pochvalách a odměnách profesorů, recenze jejich prací, zprávy o jejich jmenování a povýšení, nekrology s životopisnými daty. Měl zveřejňovat seznamy premiantů na gymnáziích. Zveřejňoval všeobecně platná ustanovení pro gymnázia, doporučoval domácí i cizí díla profesorům a žákům.¹⁴⁵

2.2. Česky psané pedagogické časopisy

V roce 1823 začal vycházet česky psaný pedagogický časopis, který se jmenoval *Přítel mládeže aneb zásoba spisů k prospěchu učitelů a vychovatelů duchovních i světských...* Jeho vydavatelem byl do roku 1835 Josef Liboslav Ziegler, v roce 1838 se po dvouleté přestávce ujala vydávání časopisu Biskupská konzistoř královéhradecká. V roce 1848 časopis přestal vycházet.¹⁴⁶ Časopis vycházel čtvrtletně v letech 1823 – 1835 a 1838 – 1848. Do roku 1835 byl vydáván v Praze a od roku 1838 pak v Hradci Králové. Byl tištěn zpočátku švabachem a od roku 1841 latinkou.¹⁴⁷ Jedno číslo časopisu stálo 12 krejcarů a zisk byl určen ve prospěch školních důchodů a ve prospěch vdov a sirotků po učitelích.¹⁴⁸ Redaktorem časopisu byl J. L. Ziegler (I. až XII. ročník) a Antonín Stránský¹⁴⁹ (XIII. až XXIII. ročník).¹⁵⁰ Společně s Zieglerem na tvorbě časopisu spolupracovala řada učitelů a kněží, např. F. A. Vacek, J. Vindyš, J. Javornický, V. Nejedlý, J. Macan, V. A. Pohan, V. Novák, A. Stránský, M. J. Sychra, J. Pelikán, J. Filčík, V. Pícek, J. S. Řepka, K. Šádek a další.¹⁵¹

V předmluvě k prvnímu svazku I. ročníku J. L. Ziegler vytyčil, co by mělo být obsahem časopisu. Časopis měl zveřejňovat všechna státní nařízení týkající se škol, přinášet zprávy o stavu škol v Čechách, v historii i v současnosti, měl si všímat i škol v cizině. Měl přinášet

¹⁴⁴ Srov. PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 3, s. 234.

¹⁴⁵ Srov. PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 3, s. 234 - 235.

¹⁴⁶ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923, s. 5 – 6.

¹⁴⁷ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 182 – 183.

¹⁴⁸ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 3, s. 237.

¹⁴⁹ Antonín Stránský (1793 – 1858), kněz, pedagog, redaktor, publicista

¹⁵⁰ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 182 – 183.

¹⁵¹ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923, s. 7.

zprávy o dobrodiní, kterého se školám dostalo od patronů nebo jiných příznivců. Měl sloužit i k výměně zkušeností, ať už se týkaly zlepšení obživy a výdělků učitelů, tak i zvelebování školy nebo zlepšení docházky mládeže. Měl přinášet zprávy o ustanovení a povyšování učitelů, životopisy významných pedagogů a jejich nekrology. Vedle teoretických problémů z oblasti vychovatelství, katechetiky a metodiky se měl především zabývat praktickou stránkou vyučování, přinášet články sloužící ke zdokonalení správného a efektivního způsobu vyučování, články týkající se školní kázně nebo katechetických rozprav na různá témata. Kromě vlastních článků měl přinášet i obsahy statí z časopisu *Der Schulfreund Böhmens* a informovat o nových pedagogických dílech i českých knihách. Pro práci s žáky chtěl pak zveřejňovat krásné příběhy, obzvláště vlastenecké, prospěšné pro děti i jejich rodiče, články o pamětihodnostech, příběhy a povídky, které by sloužily dětem k poučení nebo pro výstrahu. Měly být otištěny i promluvy při veřejných zkouškách, školní písně, básně, pohádky, aforismy, bajky, početní úlohy, verše určené k přepisu nebo diktování.¹⁵² Zieglerův *Přítel mládeže* byl vlastenecky orientovaný časopis, určený pedagogům jako jejich rádce a pomocník, který jim přinášel nejen pedagogické informace, ale i zajímavé podněty pro činnost s žáky.

V roce 1824 vyšly dva svazky I. ročníku časopisu *Věrný raditel rodičů, dítek, pěstounů a učitelů....* Časopis vyšel v Hradci Králové a jeho vydavatelem byl Jan Hostivít Pospíšil¹⁵³. Časopis byl tištěn švabachem. Svazek stál 20 krejcarů. Redaktorem byl opět J. L. Ziegler.¹⁵⁴ Není jasné, proč tento časopis vznikl, byl vlastně konkurenčním podnikem *Příteli mládeže*. Důvodem vzniku mohlo být velké množství literárních příspěvků do *Přítele mládeže*, které chtěl J. L. Ziegler tímto způsobem využít. Časopis pak asi zanikl kvůli nedostatku vhodných příspěvků.¹⁵⁵

V letech 1830 – 1846 vyšlo celkem sedm svazků časopisu *Česká Bibliotéka pro vlastence milovné jazyka mateřského a nových vědomostí, k rozšíření umění a ušlechťení srdce*. Tyto svazky vyšly v roce 1830, 1833, 1836, 1838, 1840, 1843, 1846. Časopis vycházel v Hradci Králové a jeho vydavatelem byl Jan Hostivít Pospíšil spolu s Janem Javornickým¹⁵⁶. Cena svazků se měnila: 20 krejcarů, 16 krejcarů, 10 krejcarů.

¹⁵² Srov. PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 3, s. 235 – 236.

¹⁵³ Jan Hostivít Pospíšil (1785 - 1868), královehradecký tiskař a nakladatel

¹⁵⁴ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 269.

¹⁵⁵ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 25, č. 9, s. 909 - 910.

¹⁵⁶ Jan Javornický (1785 – 1847), farář v Církvici na Čáslavsku

V každém svazku byla kapitola, jež pojednávala o výchově dětí. Pojednání jsou anonymní, jejich autorem však nejspíš byl sám Jan Javornický. Svým článkům dával podtitul Zlatá kapitola pro rodiče a učitele.¹⁵⁷

Roku 1827 byl založen *Časopis pro katolické duchovenstvo*, který vycházel od roku 1828 až do roku 1852. Tento časopis vycházel v Praze a byl vydáván Knížecí arcibiskupskou konzistoří. Vycházely vždy čtyři svazky ročně. Časopis byl tištěn latinkou a ročně vyšel na 2 zlaté 10 krejcarů. Redaktory byli Vojtěch Procházka a Josef Mráz (I. ročník), Mikuláš Tomek a Václav Vilém Václavíček (II. ročník), V. V. Václavíček (III. a IV. ročník), Václav Michal Pešina z Čechorodu¹⁵⁸ (V. až XX. ročník), Jan Valerián Jirsík¹⁵⁹ (XXI. až XXIV. ročník), František Havránek a Eduard Terš (XXV. ročník).¹⁶⁰

Co se týče obsahu časopisu, např. v roce 1828, kdy vyšel první ročník časopisu, byl obsah rozčleněn na I. část, zvanou Pojednání, která byla rozdělena na oddíly Dogmatika, Církevní právo, Kritika biblická a výklady písmo Svatého, Pastýřský úřad, Vychovatelství, Historie církevní a archeologie, Posvátná poesie, a na II. část, zvanou Oznamovatel, v níž byly oddíly Literatura a Smíšeniny.¹⁶¹ Většina svazků i z ostatních ročníků obsahovala kapitolu Vychovatelství či později Školství, která se týkala výuky náboženství a obecných otázek výchovy.

2.3. Hodnocení vybraných pedagogických časopisů 1. pol. 19. stol.

Cílem všech pedagogických časopisů bylo, aby přispívaly k dalšímu vzdělávání učitelů, pomáhaly jim při jejich práci a přinášely nové poznatky z pedagogiky. Úroveň časopisů byla různá v souvislosti s možnostmi vydavatelů i s ohledem na cílovou skupinu čtenářů. Existence časopisu plně závisela na počtu odběratelů, ale i na osobě redaktora, zda byl schopen udržet okruh přispěvatelů, ochotných často zdarma publikovat své články v časopisu.

Německy psaný *Der Schulfreund Böhmens*, který byl zaměřen na praktickou pedagogiku, představoval oficiální byrokratickou tendenci pro výchovu a vzdělávání.¹⁶² Chtěl podporovat obraz vzorného učitele, který je vzdělaný, svou mravností je vzorem žákům a požívá v obci vážnosti. Ve skutečnosti ale společenské postavení učitelů bylo ovlivněno jejich nevalným

¹⁵⁷ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 1, s. 11.

¹⁵⁸ Václav Michal Pešina z Čechorodu (1782 – 1859), kněz, redaktor

¹⁵⁹ Jan Valerián Jirsík (1798 – 1883), kněz, budějovický biskup, vlastenec

¹⁶⁰ ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968, s. 26 – 27.

¹⁶¹ Obsah všech čtyř svazků I. ročního běhu. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1828, roč. 1.

¹⁶² STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1.vyd. Praha, 1975, s.130.

finančním zajištěním, většina musela hledat vedlejší příjmy, např. působili jako kostelníci, písaři nebo hráli po hospodách. Časopis musel být povinně odebírán školami, učiteli a faráři. Brzy se množily žádosti učitelů, aby byli od povinnosti odebírat časopis osvobozeni nebo aby jim přispěla vrchnost nebo farnost. Rovněž řada učitelů by dala přednost českému časopisu před německým. Jazykovou otázkou se zabývaly i některé články v časopisu, volalo se po zkvalitnění výuky německého jazyka na hlavních školách v českých městech a také po vyučování českého jazyka na školách v německých oblastech Čech, protože občan, který umí dobře oba jazyky, se jako zaměstnanec hodí úřadům, obchodům atp. Úroveň časopisu nebyla špatná, zabýval se rozmanitými otázkami a problémy, neměl ale prakticky téměř žádné české přispěvatele. Protože počet odběratelů postupně klesal, v roce 1822 se smrtí vydavatele P. Aleše Pařízka časopis zanikl.¹⁶³

Na jeho místo v roce 1823 nastoupil česky psaný *Přítel mládeže*. Jeho vydavatel J. L. Ziegler byl obrozenecký kněz a organizátor vlastenecké společnosti na Královéhradecku.¹⁶⁴ Myšlenkou na vydávání časopisu pro učitele se zabýval několik let a přistoupil ke svému úkolu s velkým nadšením a zápalem.¹⁶⁵ Zprvu se těšil podpoře řady spolupracovníků i veřejnosti. K okruhu jeho přátel a přispěvatelů patřili jak národní buditelé Milota Zdirad Polák¹⁶⁶ nebo Michal Silorád Patrčka¹⁶⁷, tak i konzervativněji orientovaní duchovní jako F. A. Vacek z Kopidlna nebo řada venkovských učitelů.¹⁶⁸ Ziegler doufal, že jeho časopis se stane dobrým pomocníkem národně orientovaného učitele a bude přispívat k tomu, aby z žáků vyrostli dobří vlastenci. Později se ale jeho časopis čím dál víc setkával s kritikou. Ubývalo původních příspěvků, obtížně sháněl přispěvatele, někdy jen přetiskoval články z jiných periodik (např. *Věrného raditele*).¹⁶⁹ Pokrokoví obrozenci vytýkali, že časopis je psán starším bratrským pravopisem.¹⁷⁰ Jeden z kritiků, K. A. Vinařický, v dopise F. A. Vackovi upozorňuje, že by bylo potřeba schopného redaktora, který by napravil špatnou tiskařskou úroveň ne zcela levného časopisu, tištěného na nekvalitním papíru, opravil texty plné chyb a

¹⁶³ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 1, s. 11 – 14.

¹⁶⁴ STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1. vyd. Praha, 1975, s. 128.

¹⁶⁵ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 3, s. 235 – 236.

¹⁶⁶ Milota Zdirad Polák (1788-1856), český básník

¹⁶⁷ Michal Silorád Patrčka (1787 – 1838), buditel a český literát

¹⁶⁸ STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1. vyd. Praha, 1975, s. 128 – 129.

¹⁶⁹ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 3, s. 237.

¹⁷⁰ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 4, s. 348.

germanismů a uhlídal kvalitu článků.¹⁷¹ Na stránkách časopisu byla vedena i polemika o kvalitě školství v Čechách, na kterou odpověděl Jan Řepka z Kopidlna, že podle názoru Komenského je nejlepší ta škola, na níž se vyučuje žactvo ve svém jazyce.¹⁷² Poté, co byl Ziegler jmenován dozorcem škol chrudimského okresu, už obtížně zvládal organizační práci kolem časopisu, dohodl se o předání časopisu s královéhradeckou biskupskou konzistoří a se čtenáři se rozloučil v posledním čísle v roce 1835.

V roce 1838 začal *Přítel mládeže* znovu vycházet pod redakcí Antonína Stránského a vydavatelem byla Biskupská konzistoř královéhradecká. Ale ani obnovený časopis nezískal lepší pověst. Příčinou byly jak rozmanité názory skupin čtenářů na obsah časopisu, tak i netečnost řady učitelů k snahám o jejich vzdělávání. Změnila se orientace časopisu, který se na rozdíl od Zieglerových představ stává brzdou národní výchovy, protože ji podřizuje dogmatické katolické věrouce.¹⁷³ Kritikové vytýkali přílišné zaměření na časopisu na náboženské otázky, málo psychologických pojednání, konzervativní pohled na vychovatelství, otiskování řady příležitostných řečí nebo kázání, nekvalitních veršů a modlitbiček.¹⁷⁴ To vše, ale i zbytečné mentorování učitelstva, např. že nemají „*probíjet noci hudením po hospodách*“¹⁷⁵, malá podpora kléru a vnucování časopisu učitelům, vedlo k tomu, že opět klesal zájem předplatitelů a časopis roku 1848 zanikl.¹⁷⁶

Přesto ale *Přítel mládeže* měl ve své době velký význam, protože jako první česky psaný časopis přinášel pedagogické články v poměrně širokém rozsahu a umožňoval česky mluvícím učitelům se zamýšlet nad svou prací a podle vzorů uvedených v člancích lépe vyučovat i vychovávat. Vedle teoretických nebo osvětových pedagogických statí přinášel pohled na tehdejší školství, na problémy škol, života učitelů a žáků, zabýval se i didaktikou a přinášel poučné čtení pro mládež. Informoval o rokování na učitelských konferencích organizovaných F. A. Vackem.¹⁷⁷ Uveřejňoval názory a zkušenosti venkovských učitelů, věnoval se různým aspektům vzdělávání. Podle Zieglera: „...*jest nejprostší učitel vesnický,*

¹⁷¹ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 3, s. 238.

¹⁷² STRNAD, Emanuel. *Vlastenecký učitel: Dokumenty a materiály k vývoji učitele v době obrození*. 1.vyd. Praha, 1955, s.122.

¹⁷³ STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1.vyd. Praha, 1975, s. 130.

¹⁷⁴ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 8, s. 796 – 797.

¹⁷⁵ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 25, č. 5, s. 460.

¹⁷⁶ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 25, č. 8, s. 798.

¹⁷⁷ STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1.vyd. Praha, 1975, s. 144.

plní-li věrně své povinnosti, jednou z nejdůležitějších osob v lidské společnosti.“¹⁷⁸ Rozdílné názory na obsah a kvalitu časopisu nebránily tomu, že ve své době byl prvním česky psaným odborným pedagogickým časopisem, který pronikl k učitelské veřejnosti.

V roce 1827 začal vycházet *Časopis pro katolické duchovenstvo*. Již od počátku důsledně hájil nároky církve na školu a tvrdě vystupoval proti volání po odluce školy od církve. Náboženské vzdělání mládeže bylo z hlediska církve prvořadé, proto se časopis podrobně zabýval metodikou výuky náboženství, uznával pouze metodu katechetickou a zavrhoval ostatní pedagogické metody, např. Pestalozziho. Náboženská a mravní výchova je podle názorů církve pro lid důležitější než základy věd a poznávání světa, žákům postačí základní znalost čtení, psaní a počítání. Časopis se na rozdíl od *Přítele mládeže* zaměřoval především na otázky náboženské výchovy, zanikl v roce 1852 a byl obnoven K. Vinařickým v roce 1859.¹⁷⁹

Německy psaný *Kratos – Zeitschrift für Gymnasien* začal vycházet roku 1819 pro potřeby gymnázií v Čechách. Vznikl na podnět shora, byl zpočátku řízen c. k. studijním gymnazijním direktorátem v Čechách, redakci pak vedl profesor malostranského gymnázia v Praze Karl Kauba.¹⁸⁰ Redakce a přispěvatelé se zaměřili na pedagogické a didaktické články související s výukou na gymnáziích a na literární část, rozvíjející jazykové a umělecké schopnosti žáků. Články měly vyšší a odbornější úroveň než třeba články v *Příteli mládeže*. Přesto ale časopis neplnil všechna svá předsevzetí a kritici mu vytýkali, že se v něm objevují poklesky proti německé gramatice, že se časopis málo věnuje pedagogice, že se projevuje nižší úroveň českých gymnázií ve srovnání s německými.¹⁸¹ *Kratos* neměl velký okruh předplatitelů.¹⁸² Na gymnáziích postupně narůstal počet česky cítících profesorů, kteří již neměli zájem o německy psaný časopis.¹⁸³ Roku 1821 pro nedostatek zájmu časopis zanikl.

¹⁷⁸ Tamtéž s. 130.

¹⁷⁹ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923, s. 12 – 13.

¹⁸⁰ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 3, s. 235.

¹⁸¹ PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 5, s. 459.

¹⁸² PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 6, s. 571.

¹⁸³ Tamtéž s. 571.

3. Osobnost Josefa Liboslava Zieglera

V této kapitole se chci věnovat životu a dílu Josefa Liboslava Zieglera, muže, který stál u zrodu dvou pedagogických časopisů v 1. polovině 19. století *Přítele mládeže* a *Věrného raditele*. Byl také významným vlastencem činným ve východních Čechách.

Josef Liboslav Ziegler se narodil 10. července 1782 v Hradci Králové. Jeho otec byl desátníkem v c. k. vojsku a brzy zemřel.¹⁸⁴ Když bylo Zieglerovi devět let, odstěhoval se spolu s matkou do Chrudimi, odkud pocházela a kam se znovu provdala. V Chrudimi chodil Ziegler do školy, soukromě se zde učil latinsky a později nastoupil do učení jako soukenický tovaryš.¹⁸⁵

Roku 1795 Ziegler odešel z Chrudimi na studia. Nejprve studoval na gymnáziu v Hradci Králové (1795 – 1800) a později filosofii a teologii v Praze (1800 – 1806).¹⁸⁶ Zde také navštěvoval přednášky o českém jazyce Františka Martina Pelcla¹⁸⁷ a jeho nástupce Jana Nejedlého. Byl vychovatelem dětí Václava Matěje Krameria¹⁸⁸. Věnoval se studiu slovanských jazyků (polštiny, ruštiny a staroslověnštiny), a francouzštiny, z níž i překládal, stejně jako z latiny a řečtiny.¹⁸⁹

Již za pobytu v Praze a také za svého pozdějšího působení na dobránské faře ve východních Čechách (1809 – 1817) přispíval Ziegler do řady novin a časopisů, např. to byly *Krameriovy noviny*¹⁹⁰, *Hlasatel český*¹⁹¹, *Vídeňské noviny*¹⁹², *Prvotiny pěkných umění*¹⁹³, *Rozmanitosti*¹⁹⁴, *Týdenník*¹⁹⁵ aj.¹⁹⁶

Po vysvěcení na kněze v srpnu 1806 působil jako kaplan v Dobrušce. V říjnu 1809 nastoupil Ziegler na místo administrátora fary v Českém Meziříčí, ale už 23. 12. 1809

¹⁸⁴ VÍTEK, Josef. Josef Liboslav Ziegler. *Komenský*, 1882, roč. 10, č. 27, s. 418.

¹⁸⁵ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezehk.cz/clanek.php?claid=1127>>.

¹⁸⁶ VÍTEK, Josef. Josef Liboslav Ziegler. *Komenský*, 1882, roč. 10, č. 27, s. 418.

¹⁸⁷ František Martin Pelcl (1734 – 1801), buditel a český dějepisec

¹⁸⁸ Václav Matěj Kramerius (1759 – 1808), buditel, spisovatel, nakladatel

¹⁸⁹ HLADKÝ, Ladislav. K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 12. ISBN 80-85834-50-2.

¹⁹⁰ Václav Matěj Kramerius zprvu vydával týdeník *Schönfeldské Pražské noviny* (1786 – 1789), později vlastní *Pražské poštovské noviny*, přejmenované nakonec na *Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny*, ty měly od roku 1801 přílohu *Pražský posel* a roku 1824 byly přejmenovány na *Pražské noviny*.

¹⁹¹ *Hlasatel český* Jana Nejedlého vycházel v letech 1806 – 1808, 1818.

¹⁹² *Císařské královské vídeňské noviny* Jana Nepomuka Hromádka vycházely v letech 1813 – 1817.

¹⁹³ *Prvotiny pěkných umění, neb literární přílohy k císařským královským vídeňským novinám* vycházely v letech 1813 – 1817.

¹⁹⁴ *Rozmanitosti: sbírka všeho užitečného a obveselujícího k šlechtění srdce, vybroušení rozumu a obveselení mysli* Jana Hýbla vycházely v letech 1816 – 1822.

¹⁹⁵ *Týdenník* Juraje Palkoviče vycházel v Bratislavě v letech 1812 – 1818.

¹⁹⁶ VÍTEK, Josef. Josef Liboslav Ziegler. *Komenský*, 1882, roč. 10, č. 27, s. 419.

nastupuje na místo lokalisty horské fary v Dobřanech, kde pobýval až do roku 1817.¹⁹⁷ I zde se věnoval překladatelské a publicistické činnosti, napsal první novočeské filosofické pojednání *O mravní citlivosti*.¹⁹⁸ Na dobřanské faře vytvořil vlastenecké literární středisko, jehož častými hosty byli spisovatelé a buditelé František Vladislav Hek, Michal Silorád Patrčka, Josef Mirovít Král, Matěj Josef Sychra, Václav Vladivoj Tomek, Josef Dobrovský a další.¹⁹⁹

Na dobřanské faře vznikla i tradice tzv. vlasteneckého křtu, spojená s přijetím druhého, vlasteneckého křestního jména. Jméno mělo vyjadřovat vztah osoby k českému národu nebo nějakou charakteristiku osoby. Tak se stal František Hek Vladislavem, Michal Patrčka Silorádem, Magdaléna Rettigová Dobromilou a její manžel Jan podle svého povolání Sudipravem. Sám Ziegler si zvolil vlastenecké jméno Liboslav. Kdy dostal Ziegler tento nápad, není známo, ale své druhé jméno používal již v roce 1809.²⁰⁰

Svědectví o Zieglerových postojích a názorech v této době podává kronika (pamětní kniha) dobřanské lokálie. Nezajímalo ho jen nejbližší dění, ale také události odehrávající se mimo území Rakouského císařství.²⁰¹

V letech 1814 a 1815 vydal Ziegler ve dvou dílech překlad z francouzštiny Fenelonova románu *Telemachovy příběhy*. Připojil k němu hodně vlastních poznámek, aby i méně vzdělaný čtenář všemu rozuměl.²⁰²

J. L. Ziegler se pokusil o získání profesury na Lvovské univerzitě, později na litoměřickém semináři. Jeden čas dokonce uvažoval o odchodu do Itálie, o níž mu psal jeho přítel M. Z. Polák.²⁰³

Roku 1817 nastoupil Ziegler jako profesor pastýřského bohosloví a české literatury do královéhradeckého bohosloveckého semináře, kde i nadále rozvíjel svou publikační i kulturně organizační činnost. Roku 1818 dosáhl hodnosti doktora Písem svatých.²⁰⁴

¹⁹⁷ JM. Příběh Zieglerovy Svatováclavské bible. *Dobrušský zpravodaj* [online]. 2008, roč. 12, č. 5 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://www.mestodobruska.cz/zpravodaj.php?menu=11&rok=2008&mesic=5>>.

¹⁹⁸ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezch.cz/clanek.php?claid=1127>>.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ JM. Příběh Zieglerovy Svatováclavské bible. *Dobrušský zpravodaj* [online]. 2008, roč. 12, č. 5 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://www.mestodobruska.cz/zpravodaj.php?menu=11&rok=2008&mesic=5>>.

²⁰¹ HLADKÝ, Ladislav. K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 13 - 14. ISBN 80-85834-50-2.

²⁰² VÍTEK, Josef. Josef Liboslav Ziegler. *Komenský*, 1882, roč. 10, č. 29 a 30, s. 452.

²⁰³ HLADKÝ, Ladislav. K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 15. ISBN 80-85834-50-2.

V letech 1820 – 1822 redigoval v Hradci Králové časopis *Dobroslav aneb rozličné spisy poučujícího a mysl obveselujícího obsahu v řeči vázané i nevázané*. Každý svazek *Dobroslava* i jeho pokračovatele *Milozora* obsahuje hudební přílohu s písňovými texty a notovým záznamem klavírního doprovodu. Také básně, které tam byly poprvé otištěny, byly opatřeny nápěvy a rozšířeny jako písně.²⁰⁵ V roce 1824 vyšly dva svazky časopisu *Věrný raditel rodičů, dítek, učitelů*. Vydal zde také almanachy *Milozor* (1824) a *Milina aneb Novoroční čtení* (1825). Sborníček *Milozor* sestavil Ziegler z materiálů, které mu zbyly po ukončení vydávání *Dobroslava*. Původně to měl být nový časopis, ale vyšel jen jeden svazek. Do *Miliny* pak přispěli převážně Zieglerovi přátelé, např. Magdalena Dobromila Rettigová, Milota Zdirad Polák, Michal Silorád Patrčka, Karel Sudimír Šnajdr, Jan Sudiprav Rettig a jiní. Druhý díl *Miliny* však již nevyšel.²⁰⁶ V Hradci Králové začal Ziegler v roce 1823 vydávat časopis *Přítel mládeže*, který redigoval i po svém odchodu do Chrudimi až do roku 1835.²⁰⁷

V Hradci Králové založil východočeskou vlasteneckou družinu²⁰⁸, jejímiž členy byli např. V. K. Klicpera, manželé Rettigovi a řada dalších osobností.²⁰⁹

Krátce po založení Vlasteneckého muzea v roce 1818 začalo jeho vedení získávat sběratele exponátů a J. L. Ziegler se v roce 1819 stal sběratelem pro královéhradecký kraj. V roce 1822 pak byl zvolen členem Vlasteneckého muzea. Zvláště mu leželo na srdci, aby v muzeu nepřevládla němčina, proto se zasazoval o vydavatelskou činnost především v češtině. Ziegler se stal v roce 1831 zakládajícím členem Matice české.²¹⁰

Roku 1825 byl Ziegler císařovnou Karolínou Augustou, jakožto paní královských věnných měst, jmenován děkanem chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi. Do úřadu byl uveden až v roce 1826 královéhradeckým biskupem Aloisem Josefem hrabětem

²⁰⁴ VRABCOVÁ, Daniela – JANIŠ, Kamil. *Vybrané pedagogické osobnosti východních Čech: sborník studijních textů*. 1. vyd. Hradec Králové, 2007, s. 45. ISBN 978-80-7041-525-2.

²⁰⁵ RYŠAVÁ, Eva. Zieglerův Dobroslav, společenská píseň a kramářské tisky. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze sympozia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 163. ISBN 80-85834-50-2.

²⁰⁶ STEJSKALOVÁ, Eva. Almanachy v době předběžnové. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze sympozia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 132 – 133. ISBN 80-85834-50-2.

²⁰⁷ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezehk.cz/clanek.php?claid=1127>>.

²⁰⁸ Více v PEŠEK, Josef. *Královehradecká vlastenecká družina (Královehradeckým buditelům doby přítomné)*. 1. vyd. Praha, 1910.

²⁰⁹ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezehk.cz/clanek.php?claid=1127>>.

²¹⁰ RYŠAVÁ, Eva. Zieglerův Dobroslav, společenská píseň a kramářské tisky. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze sympozia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 163. ISBN 80-85834-50-2.

Krakovským z Kolovratu.²¹¹ Roku 1832 se stal biskupským vikářem a vrchním dozorcem škol v chrudimském okrese. Zavedl ve svém obvodu pravidelné učitelské porady s cílem vzdělávat pedagogy hlavně v českém jazyce, národní historii a pedagogice. K dalšímu vzdělávání pedagogů zřídil Knihovnu školního okresu. Vedení této knihovny podobně jako péče o pedagogy nebylo pro něj jen povinností, ale spíše osobním posláním. O jeho lásce k mateřskému jazyku svědčí i skutečnost, že do svých kostelů prosadil český zpěv při bohoslužbách. Tato a podobná opatření mu vynesla mnoho stížností a nařčení z novotářství.²¹²

Ziegler měl vynikající řečnické schopnosti. Často promlouval veřejně při mnoha slavnostních shromážděních a příležitostech. Byl také dobrým kazatelem a kazatelstvím se zabýval i teoreticky, např. vydal roku 1823 Komenského *Umění kazatelské*.²¹³ Knihu doprovodil obsáhlou úvodní statí o jeho životě a díle, do něhož zahrnul 54 děl. V knize doslovně citoval Herderův úsudek o Komenském a v závěru otiskl Poslední vůli Komenského.²¹⁴

Již v roce 1827 začal Ziegler sepisovat českou mluvnici, která však vyšla v Chrudimi až roku 1842 pod názvem *Mluvnice česká*.²¹⁵ Ziegler ji věnoval hraběti Františku Antonínovi z Kolovrat. Do prvního dílu zařadil poznatky týkající se zpytování slov (slovozpyt neboli etymologie), ve druhém dílu se věnoval skladbě (je to část méně obsáhlá). Ziegler považoval za důležité pro výuku českého jazyka sepsání pravidel správného vyjadřování a psaní. Věnoval proto pozornost nejenom psané, ale i mluvené podobě jazyka. V Zieglerově české mluvnici se projevuje výrazný zřetel k praktickému životu. Mnohé vzorové věty se týkají všeobecné morálky, hospodářství, náboženských záležitostí, vztahů mezi lidmi atd.²¹⁶

Josef Liboslav Ziegler zemřel 23. května 1846 v Chrudimi a byl pravděpodobně pohřben pod dlažbou předsíně kostela sv. Michala v Chrudimi.²¹⁷

²¹¹ VRABCOVÁ, Daniela – JANIŠ, Kamil. *Vybrané pedagogické osobnosti východních Čech: sborník studijních textů*. 1. vyd. Hradec Králové, 2007, s. 45. ISBN 978-80-7041-525-2.

²¹² POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezch.cz/clanek.php?claid=1127>>.

²¹³ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezch.cz/clanek.php?claid=1127>>.

²¹⁴ STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1. vyd. Praha, 1975, s. 127 – 128.

²¹⁵ *Mluvnice česká, kterouž ku prospěchu školní mládeže složil Josef Liboslav Ziegler, doktor bohosloví, účinkující oud Českého národního museum, Slovenské učené společnosti v Uhřích, kostelního hudebnictva v Čechách, ochranitelny dítek plzenských a kutnohorských, čestný opatrovník První rakouské spořitelny a všeobecné zaopatřitelny, konsistorický rada, biskupský vikař, okresu školního dozorce a děkan v Chrudimi*.

²¹⁶ KOBLÍŽEK, Vladimír. Josef Liboslav Ziegler a české mluvnictví. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 192 – 193, 200. ISBN 80-85834-50-2.

²¹⁷ POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z: <<http://ikd.diecezch.cz/clanek.php?claid=1127>>.

4. Přítel mládeže

V následující části své práce se budu věnovat rozboru té části obsahu čtyř česky psaných pedagogických časopisů 1. poloviny 19. století, jež souvisí s výchovou žáků. Zaměřím se pouze na články týkající se tehdejších názorů na výchovu a vzdělávání chlapců a dívek. Tyto názory pak budu podrobně prezentovat s tím, že uvádím myšlenky autorů, tak jak je v článku vyslovili, a teprve v samostatné kapitole se je pokusím shrnout.

V *Příteli mládeže* v 1. svazku IX. ročníku z roku 1832, vyšel článek Antonína Bišického, učitele na hlavní škole v Jindřichově Hradci, který se jmenuje *Rozličnost způsobu vychování mládeže dle povahy, pohlaví a stavu*. Zkušený učitel vychází ze své praxe a zdůvodňuje rozdílný přístup při výchově a vyučování. Děti jsou od přirozenosti různé, rozmanitost jejich povah je příčinou velkých rozdílů ve vyučování a vychovávání. Jinak se musí zacházet s živými dětmi a jinak zase s pomalými. Citlivému dítěti lépe prospěje napomenutí, necitlivému a zlobivému spíše pořádný trest. První povinností učitele je poznat povahu jemu svěřených dětí. Pokud chce dosáhnout nějakých výsledků, nesmí mu to být jedno. Při veřejném vyučování, tj. ve škole, se povaha pozná hůř, mnohem lépe a dříve se povaha dítěte pozná při domácím vyučování. Když se učitel zeptá na povahu dítěte rodičů, nelze se na jejich názor příliš spolehnout, protože všichni rodiče nemají tu schopnost dítě dost pozorovat a určit jeho povahu a často z přílišné lásky si některých poklesků nevšímají. Učitel také nemůže věřit dítěti při svém prvním pozorování, některé děti jsou dost chytré na to, aby své špatné vlastnosti skryly. Aby ale učitel jejich povahu dobře poznal, musí je pozorovat při různém jednání, zvláště při hře, kdy děti jsou ponechány samy sobě a myslí si, že je nikdo nepozoruje. Aby učitel dobře poznal povahu dítěte, potřebuje ovládat učení o duši (psychologii). Když se vyučuje více dětí najednou jako na veřejné škole, je to obtížné. I na té nejmenší škole se nachází společenství dětí, které mají různé schopnosti, jsou obdařené dobrými i horšími schopnostmi. Chce-li učitel pomáhat těm horším, děti s dobrými schopnostmi tím utrpí. Pokračuje-li naopak s dobrými dál, ti horší žáci zůstávají pozadu. Každopádně buď těm dobrým, nebo těm špatným bude vyučování nepříjemné, horším žákům bude předmět velmi vzdálený a těm dobrým až příliš blízký a srozumitelný. Učitel by ale neměl děti, které jsou obdařené menšími schopnostmi, zanedbávat. Učitel musí takovéto děti neustále pobízet k pozornosti, učit je příjemně a srozumitelně, děti nesmí pociťovat dlouhou chvíli. Učitel nesmí být mrzutý, pokud musí těžší věci přednášet opakovaně. Učitel musí děti chválit, odměňovat je, pokud jsou pozorné a pilné, povzbuzovat je k pilnosti. Co se týče chování dětí, bývá závislé na jejich povaze. Dítě, které je dobré od přirozenosti, je napraveno jedním

slovem, jedním pohledem. Ale na necitelné a zlé dítě je potřeba přísnějších prostředků. Odlišnost povahy dítěte má vliv i na trest při nějakém prohřešku. Když dvě děti udělají stejnou věc, nemusí si zasloužit stejný trest. Každé mohlo jednat z jiného důvodu, jedno ze zlobivosti, jedno z lehkomyšlnosti. U výchovy dětí je třeba také brát ohled na rozdílnost věku, pohlaví a stavu. Ženské pohlaví je od přirozenosti jiné a určené k jiné práci než mužské pohlaví. Mládež mužského pohlaví nelze vést k ženským vlastnostem a ctnostem. Ženské pohlaví je od přirozenosti slabší a citlivější, jeho náklonnost je silnější, ale proměnlivější. Učitel by chyboval, kdyby chtěl učit mládež ženského pohlaví stejně jako mládež mužského pohlaví. Lidé různého stavu mají různá povolání a povinnosti. Učitel má děti připravovat k jejich budoucímu povolání a dávat pozor na jejich tělo, rozum a srdce. Lidé nízkého stavu jsou z větší části určeni k fyzické práci, mládež si má tedy zvykat rozličným nesnázím, nepohodlí, horším pokrmům, hladu a žízni. Děti lidí nízkého stavu se nesmějí vychovávat rozmařile, mají se vést ke zbožnosti, trpělivosti, poslušnosti, svědomitosti a pracovitosti. Dětem z vyšších stavů se musí vštěpovat láska k bližnímu, prozřetelnost, spravedlnost, uvážlivost a útrpnost. Vychovatel a učitel je má cvičit v uměních, která jim jako budoucím představeným, úředníkům a ředitelům budou užitečná, aby pracovali s pravým užitkem, sloužili obci a řídili rozumně poddané. Učitel je má vést k zbožnosti a vlídnosti, aby se ujímali nuzných a opuštěných, aby soudili spravedlivě neprávem trpící, aby uvážili zásluhy jiných a v obci odstranili vše zlé. Rozumný učitel dobře řídí vůli takové mládeže a utvrzuje je ve ctnosti dobrým příkladem.²¹⁸

V *Příteli mládeže* v 1. svazku IV. ročníku z roku 1826 a ve 2. svazku V. ročníku v roce 1827, vyšel článek děkana v Kopidlně nad Leštinou Františka Aloise Vacka²¹⁹, který se jmenuje *O vyučování mládeže ženské*. Autor se podrobně zamýšlí, v čem by mělo být odlišné vyučování a výchova dívek vzhledem k jejich odlišné povaze i budoucí životní roli. Na všechno, co patří ke všeobecnému vzdělání člověka, má obojí pohlaví stejné právo. Každé pohlaví má také určenu oblast svého působení, a aby v ní mohlo náležitě podle svého určení působit, musí dostat určité vzdělání. Prostředkem k tomu je vychovatelství a vyučování. Jimi se člověk v mládí připraví na to, aby později byl schopen vykonávat samostatně povinnosti svého povolání. Chlapci i dívky tedy musí být vychováni a vyučeni tak, aby mohli působit v jim určené oblasti. Vychovatelství a vyučování je úzce spojeno, musí vzdělat člověka tělesně a duchovně, cvičí jeho duševní schopnosti a dává mu vědomosti a umění, které

²¹⁸ Srov. BIŠICKÝ, Antonín. Rozličnost způsobu vychování mládeže dle povahy, pohlaví a stavu. *Přítel mládeže*, 1832, roč. 9, č. 1, s. 52 – 56.

²¹⁹ František Alois Vacek (1779 – 1854), kněz, český spisovatel

potřebuje k vykonávání svého povolání. Duševní schopnosti ženského pohlaví mají mnohé zvláštnosti a i povolání ženského pohlaví je rozdílné od mužského, proto i vychování a vyučování dívek musí mít vlastní povahu. Základní schopnosti lidské duše jsou stejné u obojího pohlaví, ale je velký rozdíl v tom, jak se projevují. Je rozdílné fungování ženské a mužské mysli. Rozum chlapce se více zabývá vytvářením pojmů a tím, co je abstraktní a systematické. Mysl dívky se zaměřuje více na citovost a vzhled, z jiného myšlení dívek pramení jejich naivita, častější přirozený vtip a jejich trefný úsudek. Ženské pohlaví má častěji se měnící, ale i silnější vášně než mužské pohlaví, i když u mužského pohlaví se vášně někdy výrazněji projevují. Kvůli zvláštní povaze ženské duše je potřeba, aby na ni bylo působeno rozdílně oproti mužské duši. Je škodlivé, když se ženské pohlaví vede a vyučuje jako mužské. Když se uváží rozdílnost povolání u obojího pohlaví, ukáže se ještě více potřeba zvláštního způsobu vyučování. Muž nalézá oblast svého působení ve veřejném životě a žena zase v domácnosti. Úloha ženy v domácnosti je nanejvýš důležitá. Matka pečuje o dítě a vychovává jej. Manželka se s láskou stará o svého manžela. Hospodyně dělá svou péčí a starostlivostí domácí život spokojeným. Při ženském vyučování se má docílit těchto čtyř věcí: nábožné mysli, pravého citu, náležité vědomosti a důmyslnosti a obratnosti ve všech potřebných pracích. Nábožná mysl je účinek náboženství. Víra je hlavní pramen vši ženské ctnosti. Z ní pochází ušlechtilá mírnost a ochotná poslušnost dcery, obětující se pečlivost matky, věrná láska manželky a svědomité vládnutí hospodyně v domácnosti. Nábožná mysl řídí také i cit. Náboženství vlastně není nic jiného než cit a v duši se všechny ostatní pocity řídí tímto nábožným citem. U dívky je větší citovost než rozum. Pravá povaha ženského srdce se ztratí, když se citovost potlačuje nebo když přílišná popudlivost přichází místo přirozených mírných citů. Přecitlivělost není pravá citovost, tak jako se nemůže nazývat necitelnost vznešeností duše. Citovost dívky se musí dobře řídit, aby se neodchýlila od pravé víry. Kde se takového dobrého řízení a napravování chybné citovosti nedostává, tam se ženské pohlaví utápí v přecitlivělosti, prozrazuje nedostatek vnitřní síly a padá z jedné marnosti do druhé. Ženské pohlaví dá více na citovost a vzhled, má rádo pěkný vzhled a nezkoumá hlouběji, jestli to, co se třpytí, je zlato. Jeho city pocházejí z krve a ne z mravného přesvědčení, nerozeznává pravdu od zdání. Kam až taková chybná citovost může vést, nemá-li dívka po boku moudrého učitele nebo učitelku, kteří by to korigovali. U dospělejších dívek z městského stavu a u slečen z vyššího stavu se zavádí citovost čtením knih a ty jsou nebezpečné jejich srdcím. Jejich obraznost se naplňuje prapodivnými ideami, které jim vytváří smyšlený svět, který se skutečným světem nemá nic společného a jejich mysl naplňuje

nepravými a nečistými představami. Jejich cit je jimi roznícen a srdce je nakloněno sklonem k marnosti a vilnosti. Je potřeba důmyslnost a náležitě vědomosti, aby citovost byla dobře řízena. I v ženské duši jsou výborné schopnosti k vycvičení rozumu, ty se ale musejí rozvíjet. Ženské povolání požaduje dostatečnou míru rozličných vědomostí. Matka je potřebuje, aby obstarala výchovu svých dětí. Manželka je potřebuje, aby se svým manželem mohla sdílet jeho myšlení. Hospodyně je to potřeba, aby všechno, co má na starostu, dobře zvládala. Škodí stejně tak nevzdělanost jako přehnaná vzdělanost. Učenost přísluší muži a ženy, které po ní baží, se odchylují od svého určení. Oceňuje se naopak zdravý úsudek a slušná, své meze uznávající vědomost. Jsou tři předměty, ke kterým má člověk směřovat svou duchovní snahu: Bůh, člověk sám a přirozenost. Člověk má poznat sám sebe, aby věděl, co podle svých předností a svého určení má dělat a čeho se má vyvarovat. Měl by znát i přirozenost, která jej obklopuje a jejímž nejznamenitějším je tvorem, jako i jejího původce a zachovatele, který jej vytvořil dle obrazu svého. První vyučování mládeže klade počátky, a proto se nazývá elementární. Učení o Bohu poskytuje náboženství, které je středem veškerého vyučování mládeže. Řeč je důležitá, protože je to prostředek, jímž můžeme své myšlení a city vyjádřit. Učení jazyka je tedy potřebné. Mateřskou řečí má člověk dobře umět mluvit, a co se čtení a psaní týče, je potřeba nejen zběhlosti v obou, ale abychom tomu, co čteme, rozuměli a uměli vyjádřit vlastní myšlení. Důležité je i počítání, poněvadž věci ve světě, který nás obklopuje, se počítají a měří. Poučení o přírodě a lidech nám dává přírodozpyt, zeměpis a dějepis. Aby se podporovala prvním vzděláváním i citovost, náleží k němu zpěv. Zpěv rozvíjí i estetický smysl, který pak snadněji pozná, co je opravdu krásné. Ženské pohlaví by také mělo nabýt dovednosti v ženských pracích. Že tohle dívky potřebují, je zřejmé, týká se totiž celého jejich povolání. Dívky se mají navykat k tělesnému zaměstnání a odvracet od škodlivé náchylnosti k zahálení. Dívky se mají zabývat předením lnu a bavlny, tkaním, šitím, vyšíváním, pletením krajek, punčoch, zahradnictvím atd. Během vyučování se vždy najde několik hodin, kdy se dívky mohou věnovat ručním pracím.²²⁰

Škola působí na mládež jednak jejím vychováváním a jednak vyučováním. Vychovává skrze v ní panujícího ducha a veškerou školní kázeň. Vyučuje skrze všechno učení, jež se v ní přednáší. Spojení vychovatelství a vyučování musí být zvláště v dívčí škole. Dívky mají být vedeny k tomu, aby si vážily domácnosti a vše potřebné si k ní osvojily. Škola má také v dívce udusit náchylnost k povyšování nad stav, který jí byl dán Bohem. Není vinou školy, že některé dívky nejsou takové, jak by měly být, je to třeba špatnou výchovou doma,

²²⁰ Srov. VACEK, František Alois. O vyučování mládeže ženské. *Přítel mládeže*, 1826, roč. 4, č. 1, s. 28 – 44.

špatnými příklady nebo že nenavštěvovaly pořádně školu. Rozmáhají se stížnosti na sloužící mládež, ale tím také není vinna škola. Škola u dívek zakládá takovou povahu, která je předností všech služek: pracovitost, věrnost, svědomitost. Škola jim také prospívá tím, že jsou pak schopny správně a náležitě plnit vůli jiných. Vyučování je druhým hlavním záměrem školy. Všechny vyučovací předměty se musí přizpůsobit ženské mládeži, musí se podávat jinak, než jak se přednášejí mužské mládeži. Výběr toho, co se bude učit, i způsob přednesení se jim musí přizpůsobit. Učení náboženství a mravů se vždy musí dotknout srdce a roznítit je, má-li mít pro žáka správný účinek. Ale i tady je rozdíl mezi chlapci a dívkami. Muž řídí své činy více podle pravidel, žena se nechá ovlivnit spíše citem a zvykem. Muži se také více stává, že musí hájit svou víru. Proto musí budovat svou víru na pevných základech. Chlapci více prospějí příklady o hodných otcích, o vděčných synech, o věrných služebnících, šlechtných obchodnících, srdnatých obráncích vlasti, pracovitých řemeslnících a hospodářích, pro dívku jsou lepší příklady o dobrých matkách, počestných pannách, upřímných manželkách, správných hospodyních, věrných a poslušných služkách, chůvách atd. Vzdělání pravého citu u ženské mládeže je druhý hlavní druh jejího dokonalého vychování. U děvčat se mají povzbudit duchovní city, zvláště city mravní, náboženské, soucitné, cit sličnosti, vznešenosti, pravdy atd. Dívky se mají zbavit přecitlivělosti, která je u děvčat chybou a vadou. Dívky si oblibují marné, přepodivné titěrné věci, zavrhnou tak to, co je podstatné, co má velikou vnitřní cenu, co jediné je hodné milování. Další potřebné vědomosti a poznání, kterých mají dívky dosáhnout a jejichž přednášení žádá zvláštní přístup, jsou čtení, psaní, počítání, mateřská řeč, sloh a zpěv. Při čtení je sice malý rozdíl mezi vyučováním chlapců a dívek, ale u děvčat se má brát ohled při výběru četby na jejich současný a budoucí stav, aby dostaly vhodná poučení a dozvěděly se, které knihy mají číst, až vyjdou ze školy. Ale i u čtení se projevují zvláštní povahy chlapců a dívek. U dívek se dříve projevují city a učí se dříve se smyslem číst. Chlapci při čtení více milují cosi vážného, skvělého, řečnického, kdežto dívky mají více rády cosi jímavého, mají v oblibě při tom příjemný vypravovací hlas. Dalším důležitým předmětem pro dívky je pravopis a krasopis. Obsah předpisů a průpovědí, jež se přepisují, a rozličných spisků užívaných v běžném životě, musí být poučující a přiměřený budoucímu ženskému povolání a zaměstnání. Chlapci mají pevnější ruku a jsou více přichylní k pravidelnosti, v tomto předmětu předčí dívky, u nichž se projevuje jejich přelétavá mysl a dělá jejich ruku nestálou a vrtkavou, tudíž dívky potřebují větší a déletrvající cvičení. Učitel je má cvičit nejvíce v běžném psaní, které je člověku nejvíce potřebné. Je dobré častěji měnit předpisy a opatřit je rozmanitým obsahem. Ustavičná jednotvárnost omrzí a

působí nechut'. Je také dobré mít ve škole zásobu vyrytých vzorů. Ženský duch nemá rád matematiku, která žádá mužskou důmyslnost a trpělivost. Počítání je dívkám potřebné, ale je jim příjemné jen počítání z hlavy, vztahující se na příklady, které mohou využít v domácím a polním hospodářství, na trhu, v ženských obchodech, v masných a kupeckých krámech. Pokud je učitel nechce připravit o chuť k počítání, měl by je ušetřit mnoha pravidel a počítání na tabuli. Poznání pravidel mateřské řeči není tolik potřebné pro pravopis, ale napomáhá k zlepšení myšlení a k další vycvičenosti skrz vyučování, je to potřebné pro praktický život i všem, kteří se chtějí učit cizí řeči. Tento předmět je pro školy velmi důležitý, i když zde není prostor na hlubší zabývání se jazykem. Musí se přednášet alespoň to, co je potřeba k dobrému porozumění, mluvení a psaní. Rozdíl mezi chlapci a děvčaty je v tom, že ve vyšších třídách se musí postupovat více systematicky. U děvčat se má cvičení zaměřit více prakticky a mělo by se tak dít i ve smíšených třídách. Učit mládež slohu, aby uměla vytvářet písemnosti, je také velice potřebné. Člověk by měl umět vytvořit psaní, vysvědčení atp. a při tom se i učí myslet. Cvičením ve slohu má oboje pohlaví získat schopnost k plynulému vypravování, má být schopno ho i písemně zaznamenat. Chlapci však potřebují pro své povolání hodně druhů písemností, které však děvčata nepotřebují. Zpěv je ve škole také důležitý. Je to prospěšné cvičení sluchu a v čase učení i dobrý prostředek k obveselení mládeže. U ženského srdce hudba budí krásné city. U ženských prací se má stejně jako při ústním vyučování postupovat od snadného k těžšímu, od jednoduchého díla k složitějšímu, a vždy klást důraz na to, co je nejvíce potřeba. Potřebné a užitečné práce jsou předení, šití, tkaní, pletení punčoch, stříhání na košile, prádlo, čištění bílého šatstva, vyhotovení potřebných věcí k ženskému obleku, kuchyňské zahradnictví atd. Učitelka má dívkám dávat ponaučení, týkající se situací, do kterých se mohou dostat, když na ně v budoucnu bude čekat služba nebo vedení domácího hospodářství, když budou pomáhat při polní a obchodní práci nebo je někdo vezme za chůvy.²²¹

V roce 1824 byl v *Přítelem mládeže* otištěn článek Františka Bohumíra Štěpničky, který se jmenuje *Rada venkovským rodičům, jak dívky své vychovávatí mají*. Rodiče by měli být svorní, nábožní a pracovití, aby nedávali dětem v ničem špatný příklad. Děti by neměly chodit do jiných domů, kde je nepořádek a scházet se se zlobivými dětmi. Děti by také měly být svorné mezi sebou a rodiče by se měli starat, aby mezi nimi nevznikla nenávisť, což se nejčastěji stává, když rodiče dávají najevo větší náklonnost k jednomu dítěti než k druhému. Dopustí-li se dítě nějaké chyby, mají to rodiče v dobrém napravit a teprve kdyby to

²²¹ Srov. VACEK, František Alois. O vyučování mládeže ženské. *Přítelem mládeže*, 1827, roč. 5, č. 2, s. 45 – 60.

nepomohlo, užít přísnosti, ale vždy tak, aby dítě vědělo, že jej rodiče milují a trestají je proto, aby se polepšilo a ne aby si na něm vylili svou zlost. Rodiče by nikdy neměli trestat v hněvu a v prchlivosti. Jejich ukrutnost způsobí nenávist i u dětí. Pak když začnou děti chodit do školy, rodiče by je tam měli pilně posílat, neboť není nic škodlivějšího pro dítě než zanedbávání školy. Kromě školních hodin by také rodiče měli vést děti k práci, kterou mohou zastat. Rodiče by neměli před dětmi neslušně mluvit nebo hanit někoho, ke komu má dítě mít úctu a důvěru, jako je např. učitel, duchovní pastýř, představení a sousedé rodičů. Ublíží-li někdo dětem, mají to rodiče sami napravit a nevybízet děti k pomstě. Rodiče mají učit děti uctivosti ke všem lidem, aby tím získali jejich náklonnost a přízeň, protože ta je každému člověku potřebná, neboť každý člověk občas potřebuje pomoc druhého člověka. Rodiče by neměli dávat dětem tyto nápoje: kořalku, víno a pivo. Neboť to vše škodí jejich zdraví a vede k navyknutí, pro děti je nejzdravějším nápojem voda. Stejně tak je mládeži škodlivé kouření tabáku. Dětem by se nemělo dovolovat hrát karty, kuželky, kostky, i když to třeba není o peníze, ale návyk na takové hry je velmi nebezpečná věc. Každou práci, ke které rodiče povedou děti, by jim měli náležitě ukázat a být trpěliví, pokud to hned děti nepochopí. Dětem je také potřeba vštípit náchylnost k živým tvorům. Děti se mají vést hned záhy k pilnosti a šetrnosti. Mají si zvykat ráno vstávat a do večera pracovat. Rodiče mají učit děti, aby se neštítily žádné práce. Pracovitost je nejjistější poklad člověka a přináší mu nejvyšší úrok. Šetrnost je družka pracovitosti. Spojena s pracovitostí je nejjistější prostředek proti nedostatku a nouzi.²²²

²²² Srov. ŠTĚPNIČKA, František Bohumír. Rada venkovským rodičům, jak dítky své vychovávatí mají. *Přítel mládeže*, 1824, roč. 2, č. 4, s. 39 – 49.

5. Věrný raditel

Protože časopisu *Věrný raditel* vyšly pouze dva svazky prvního ročníku v roce 1824, není v něm mnoho článků, týkajících se výchovy a vzdělávání mládeže. Přesto bych zmínila jeden z nich nazvaný *O hodnosti a důležitosti úřadu učitelského*, jehož autorem je Josef Liboslav Ziegler a který vyšel v prvním svazku. Úřad školního učitele je jeden z nejdůležitějších a nejhodnějších cti, protože vychovávání a vyučování mládeže je jedna z nejvíc důležitých věcí. Vládce země může sebelepší a prospěšnější nařízení k napravení mravů a k rozšíření vzdělanosti mezi poddanými vydávat, učenci mohou psát sebevíce knih, které vyvracejí pověry a vykořeňují nepravosti, duchovní mohou sebevíce pilněji a snažněji o poučení, vzdělání a opravu svých obcí pečovat a kázat jim sebesrozumitelněji a důkladně, všechno je to nadarmo, pokud se nepostaráme o poučení a vychování dětí ve školách a nepovedeme je hned od mládí k takovým užitečným znalostem a dobrým a šlechetným pravidlům myšlení. A oni podle toho nyní, i v dospělosti i ve stáří, za všech okolností svého života budou myslet, mluvit a jednat. Jinak se zákony panovníka a nařízení zemské vlády nechtí a neplní. Knihy vzdělavců se nečtou, protože se jim nerozumí a nepokračuje se podle nich. Duchovenstvo se snaží bojovat proti pověrečnosti a nemravnosti. Ale je potřeba lidi skutečně vzdělávat a učinit je mravně dobrými, rozumnými a způsobilými, jak to jejich budoucí povolání požaduje. Nepomohou zákony, nařízení, knihy a kázání, pokud před sebou nemáme lidí, kteří k tomu ve školách náležitě byli připravováni. Mají-li lidé všech tříd a stavů od panovníka až k nejnižšímu poddanému být rozumní a dobří, musí se začít s vychováváním a vyučováním mládeže. Z tohoto pohledu je nejprostší venkovský učitel, když plní věrně své povinnosti, jednou z nejdůležitějších osob v lidské společnosti. Neboť on mládež vychovává, cvičí a vzdělává. On pomáhá rozumu jemu svěřených dětí v důležitém věku, kdy se začíná rozvíjet, vede je k pravdě a ke všemu dobrému a užitečnému a tím je chrání od budoucích bludů a poklesků, obohacuje je dobrými a spasitelnými znalostmi, nasměruje procitající puzení dětských srdcí k dobrému, budí city pro pravdu, pro všechno dobré a krásné, uvádí je v pořádek a srovnává jejich rozum s vůlí a učí je, aby jednaly podle dobrých za pravdu uznaných pravidel. Takhle vzdělává i jejich srdce, dokud je měkké a schopné vycvičení a se srdcem i jejich mravy. Rodiče dostanou přičiněním učitele poslušné, pilné služebné, vděčné děti, podporu a potěšení ve svém stáří, hospodáři pracovitou a věrnou čeleď, kazatelé pozorné, jemné a schopné posluchače, zemská vláda povolné a tiché poddané, vlast rozumné a způsobilé obyvatele a veškeré lidské pokolení světlo osvícenosti. Ctihodný a důležitý je úřad učitele, pokud se náležitě zastává. Někteří lidé, kteří jsou sami špatně vychováni anebo v dospělém věku na své

vychování v mládí zapomněli, neuznávají hodnotu školních učitelů a přirovnávají je k nádeníkům, kteří za smlouvenou a dost skromnou mzdu přejímají starost rodičů o děti na část dne.²²³

²²³ Srov. ZIEGLER, Josef Liboslav. O hodnosti, a důležitosti auřadu učitelského. *Věrný raditel*, 1824, roč. 1, č. 1, s. 1 – 4.

6. Česká bibliotéka

V každém svazku časopisu Česká Bibliotéka²²⁴ byla i část věnující se výchově a vzdělávání dětí. Tato část byla nazvána Zlatá kapitola pro rodiče a učitele a její autor zůstal anonymní, i když se předpokládá, že jím byl Jan Javornický.

V roce 1830 autor upozorňuje na to, že by se rodiče měli zajímat o své děti a vychovávat je. Dříve si rodiče přáli, aby byly zřízeny školy, do kterých by mohly své děti posílat. Nyní zase učitelé volají po tom, aby rodiče pomáhali učitelům děti vychovávat. Nebudou-li rodiče s učiteli spolupracovat, naučí se děti ve škole číst, psát a počítat, ale nestanou se z nich mravní, ctnostní a dobří lidé. Rodiče budou ve svých dětech živi i poté, co zemřou, a nejvíc by je mělo těšit, mají-li dobré, zvedené, milované a šťastné děti. Jsou-li dospělé děti dobří a milovaní lidé, byly dobře vychovány. Jsou-li ale zlí a nešťastní, nesou na tom vinu jejich rodiče. Bůh ukládá rodičům povinnost, aby své děti vychovávali. Měli by působit na jejich rozum, srdce a tělo, aby si děti zamilovaly ctnost, byly dobré, měly dobré způsoby a mravy všem lidem milé, aby se naučily všemu, co potřebují ke svému budoucímu povolání. Rodiče by měli vést své děti k čistotě na těle i na šatstvu, otužovat jejich tělo pohybem, zimou, tuhou povětrností, snášením hladu a žízně, neměli by jim dávat to jídlo, které děti chtěly, ale naučit je jíst všechno a přinutit je do toho, co nechťejí. Vychovávání dětí nespočívá v tom, že rodiče dávají dětem šatstvo a jídlo a posílají je do školy, ani v tom, že učitelé učí děti znát Boha, číst, psát a počítat. Je k tomu zapotřebí mnohem víc a musí se s tím začít hned od malička. Člověk přichází na svět s náklonností k dobrému a zlému, dobrému mají rodiče pomáhat, aby se rozvíjelo a rostlo, zlé pak mají potlačit a jde-li to, i s kořenem vytrhnout. Pokud rodiče vidí, jak jedno dítě je náchylné k zlosti, dupá nohama, vrhá se na zem, křičí a mlátí rukama, když není po jeho, a druhé dítě pak je tiché, se vším spokojené, ke každému jde a na každého se směje, hned tehdy se má začít vychovávat, vyhánět roupy, nedělat dětem nic po vůli a tak dlouho je ohýbat, až se z nich ta zlá povaha dostane. Tiché a povolné dítě je potřeba posilovat pochvalou a všelijakými dárky a jinou radostí v dobrém konání a věnovat se mu, aby mělo příležitost k dobrému jednání. Děti, dokud jsou dětmi, si pracnost a důležitost výchovány neuvědomují. Z toho pochází jejich nevděčnost k rodičům i učitelům. Takové děti brzy zapomínají na školní cvik. Slova rodičů jdou jedním uchem tam, druhým ven, nedbají na jejich napomínání a dobrou radu, rodiče nechávají dřít, se založenými rukama na ně hledí, kde mohou, je okrádají, v jejich starostech je opouštějí a čekají na dědictví. Děti by si měly

²²⁴ V dalším textu budu používat původní název Česká Bibliotéka

uvědomit, jak nedokonalé přišly na svět, kdo je naučil chodit, mluvit a že by se svým rodičům měly odvděčit tím, že zase ony jim ve stáří poslouží.²²⁵

V roce 1833 autor varuje před tím, že někteří vychovatelé a ti, kteří o výchově píší, nejsou spokojeni s tím, že člověka vychovávají pro oblast, pro kterou je předem určen, ale chtějí z člověka udělat něco víc. Tito novoučitelé vychovávají obecný a selský lid, aby z nich byli osvícení a hádající se křesťané, výteční občané a mudrci, kteří jsou spokojeni se svým stavem, mají zbroj proti všelijakému utrpení. Tito učitelé dětem přednášejí věci, které přesahují i rozum starce a říkají tomu pokroky v osvěcování lidu. Učitelé by si neměli z takovýchto škol brát příklad, chtějí-li zvelebovat školní učení, tak ne tímto směrem. Učitelům není dáno školy napravovat, udělali by tím velké škody a převrátili by přírodu i rozum. Učitelé, kteří při výkladu katechismu chtěli ukázat svůj rozum, udělali velkou chybu. Mají se držet školních knih a ani slovem by se od nich neměli odchylovat. Vzdělávání duše dítěte do čtrnácti let není nic víc než jako podobné tělesné cvičení v zápolení, běhání, zdvihání a nošení. U mládeže pracuje paměť a obraznost. Paměti se má podávat pokrmu bez přecpání a obraznost se má zahřívát, ale nezapalovat. Všechno vychování směřuje k tomu, aby duševní vlastnosti byly vedeny k tomu nejlepšímu. Proto jsou ve školních knihách příběhy biblické a z lidského života. Učitel nemá hřešit na otevřenou paměť žáků, aby ji věcmi, jimž žák nerozumí, přeplňoval. Náboženstvím má učitel ohradit duši dítěte. Měl by učit děti činit dobré skrze dobrodiní, ctít každou ctnost dítěte, útrpnost, dobrotivost a vděčnost, opatrovat mladičké přátelství a nebrat dětem veselost. Veselý chlapec se stane spokojeným a šťastným člověkem. Učitelé mají vyučovat svědomitě, chudého jako bohatého, nemají dávat přednost dětem boháčů. To se projevuje při veřejných zkoušeních, kdy děti bohatých mají uvítání a poděkování, odpovídají na nejlepší otázky a dostávají odměnu. I chudé děti jsou dobré a dělají tím radost rodičům.²²⁶

V roce 1836 autor říká, že učitelé mají vyučovat tak, aby z jejich žáků byli zbožní, pracovití, svědomití, spokojení a šťastní lidé. Učitel se má radovat, když ho jeho odrostlí žáci s úctou zdraví. V této době se dostávají učitelům výborné knihy do rukou, které jsou dobré jak k jejich vlastnímu vzdělání, tak i k tomu, aby mohli některé věci z nich sdělit mládeži. Učitelé mají k dispozici vikářské knihovny, v nichž se mohou mnohé dozvědět. Nestačí jen umět číst, psát a počítat a poslouchat katechismus. Někteří žáci po dvou letech ve škole neumí ani číst, ani psát, ani počítat. A učitelé přece nechtějí, aby o nich lidé říkali, že považují své povolání

²²⁵ Srov. Anonym. Zlatá kapitola pro rodiče a učitele. *Česká Bibliotéka*, 1830, roč. 1, s. 59 – 65.

²²⁶ Srov. Anonym. Zlatá kapitola pro rodiče a učitele. *Česká Bibliotéka*, 1833, roč. 2, s. 47 – 54.

za řemeslo anebo za nádenickou práci. Jsou také někteří učitelé, které ještě stále dělají ze školy očištěc. Žáci pak zanevrou na ně i na učení. Učitelé musí považovat své povolání za vznešený stav, který dobrovolně zvolili a kam je postavil Bůh, musí svůj stav vroucně milovat. Učitel musí být dobrý v poznávání lidí a jejich povah, musí být tichý a trpělivý. Nemá-li někdo dobrý rozum, mravné chování, dobrý hlas a dar výřečnosti, neměl by chtít být učitelem. Učitel by měl mít dar vytvořit přátelství mezi ním a dětmi. Marná je práce učitelů, pokud dětem připadá jejich vyučování jako trápení, nic je netěší, ať jim učitel povídá a ukazuje cokoli, a je mu všude lépe než ve škole v přítomnosti učitele. Vychovávání se nemůže dařit bez srdečné náklonnosti dětí. Učitelé jsou spoluvychovatelé dětí, nejen mistři ve vyučování psaní, čtení, počítání, ale vzdělavatelé mravných, slušných a nábožných citů. Mají směřovat děti k dobrým věcem a obohatit jim rozum věcmi, které povedou k jejich štěstí a spokojenosti. Učitelé je pod dohledem duchovenstva mají vést od poznání rozumu a rozeznání dobrého od zlého k náležitému užívání rozumu a vynakládání vůle jen k spasitelným věcem. Učitelé mají společně s duchovními vychovávat panovníkovi věrný, poslušný, pracovitý, zbožný a se sebou samým a se světem spokojený lid.²²⁷

²²⁷ Srov. Anonym. Zlatá kapitola pro rodiče a učitele. *Česká Bibliotéka*, 1836, roč. 3, s. 43 – 53.

7. Časopis pro katolické duchovenstvo

V roce 1843 v *Časopisu pro katolické duchovenstvo* vyšel článek *Slovo o vychování mládeže české*, jehož autorem je profesor fyziky František Josef Smetana, vlastenec z Plzně. V článku se zamýšlí nad potřebou výuky češtiny na všech typech škol. Na dobrém vychování mládeže se zakládá blaho jednotlivců i celých národů. Každé vychování, pokud má být dobré, by mělo stát na mravnosti a zbožnosti spojené s rovnoměrným rozvojem všech přirozených, duševních i tělesných vlastností. Nestačí k dobrému vychování mládeže, když se rozvíjejí pouze některé stránky jejich přirozených vloh a jiné se zanedbávají, např. aby se paměť ostříla, ale rozum, cit a vůle se nešlechtily, aby se, jak se říká, hlava přecpávala a srdce zůstávalo prázdné. Další otázkou je, v jakém jazyce se má mládež vychovávat, zda v mateřském nebo cizím, nebo je to jedno. V prvních letech se to ani cizím jazykem nemůže konat, výchova matky se přirozeně děje mateřským jazykem, výjimkou můžou pouze být děti z vyšších stavů, které od raného dětství vychovávají cizí guvernanky. Jedině to, co je vštípeno mateřským jazykem v dětskou duši, se v ní ujme. Jen mateřským jazykem je možné položit základ pravého vychování. Právě vychování mládeže by se tedy alespoň v počátku mělo dít v mateřském jazyku. Bylo by ovšem velice prospěšné, aby se i další vzdělávání a vyšší učení konalo v mateřském jazyce. K prvnímu vychovávání mládeže slouží nejprve opatrovny pro malé děti, pak školy triviální a školy hlavní. Opatrovny jsou velikým dobrodiním pro děti, nacházejí se zatím ale jen v některých větších městech. Největší část české mládeže dostává své první cvičení v triviálních školách, kde se česky učí číst, psát, počítat a základům náboženství. To jsou nejpotřebnější věci, bez nichž není možné další vzdělávání. Čtení, psaní a počítání jsou prostředkem k tomu, aby se žák mohl naučit něco, co bude potřebovat pro své budoucí povolání. Nesměly by však trvat prázdniny od jara až do zimy, tak aby žák přes léto zapomněl, čemu se v zimě naučil, jak se hlavně na vesnických školách často stává. Čas ustanovený k vyučování mládeže nesmí být nějakým způsobem mařen. Co se týče stavu učitelstva, tak přes špatnou jeho přípravu a nuzné okolnosti, se mezi učiteli nacházejí muži, kteří mají dost schopností a času, aby mohli mládež dál vzdělávat. Učitelé svých schopností ne vždy využívají k tomu, aby naučili děti věci potřebné pro život. Někteří učitelé v českých školách používají německou řeč a myslí si, že tím jsou mládeži prospěšní. Znalost německé řeči je užitečná, za některých okolností i nevyhnutelně potřebná, ale je nesmyslné a nerozumné učit děti cizímu jazyku, pokud neumí svůj vlastní. Děti mají nejprve dostatečně ovládat mateřský jazyk a teprve pak se začít učit německý jazyk. Školy triviální nejsou zřízeny k tomu, aby se v nich děti učily cizím jazykům. Dalším prostředkem

vychování mládeže jsou hlavní školy, které se stejně jako triviální školy považují podle politického zřízení školského za německé školy. Ale víme, že na triviálních školách se mládež vyučuje česky. Z toho samého zřízení vyplývá, že se česká mládež má i na hlavních školách učit českým jazykem. Čeho by se docílilo, učit žáky jim nesrozumitelným jazykem, kromě pouhého učení se nazpaměť a papouškování. A přece se tomu tak děje. Učitel, který často ani sám česky nerozumí, pokračuje v německém učení bez ohledu na to, zda mu žák rozumí či nikoliv. Protože si učitel myslí, že je to tak předepsáno a že to jinak nejde. Dobře jsou na tom děti, které triviální školu navštěvovaly, ty umějí alespoň dobře číst a psát a základy náboženství. Česká mládež, která se hned do hlavní školy posílá, jak se to děje ve větších městech, ve škole získá spíše více špatných než dobrých věcí. Špatně jsou na tom především řemeslníci, kteří odcházejí z hlavních škol na učení, česky se zde neučili a německy se naučit nemohli, protože ze školy vystoupili z druhé nebo i z první třídy. Mohou navštěvovat nedělní opakovací hodiny, ale co mohou opakovat, když se ničemu nenaučili. V roce 1837 bylo vydáno nařízení, aby se v první a druhé třídě německých škol učilo českým jazykem, takže by se žáci v prvních dvou třídách hlavní školy naučili alespoň to, co na české triviální škole. Mělo by se na hlavních školách, na kterých je většina českých žáků, česky vyučovat všem předmětům nejen v první a druhé třídě. Německému jazyku by se pak mělo učit ve všech třídách, ale postupně. Že i na gymnáziích by se měla mládež učit česky, vyplývá z nejvyšších nařízení. Ale neděje se tak, a kdyby nebylo několika nadšenců, kteří učí mládež český jazyk mimo školu, nic by se pro mateřskou řeč na gymnáziích neudělalo. Tím, že se mládež neučí český jazyk, stává se jí újma pro budoucí povolání. Po skončení studií se po nich žádá znalost obou zemských jazyků, ale jak mají vyhovět, když mimo triviálních škol není v Čechách jediná česká škola. Stolice českého jazyka na pražské univerzitě nepostačuje, protože je přístupná studujícím teprve v dospělejším věku a také se studující na univerzitě musí zabývat řadou jiných předmětů. Proto budoucí právníci, soudci, lékaři, kazatelé aj. nemají takovou znalost českého jazyka, jakou by potřebovali. Měly by obě řeči, česká a německá, mít ve škole stejná práva, tak jako česká mládež se učí německy na hlavních školách, tak německá mládež by se měla učit česky. Pak i německé obyvatelstvo by ovládalo oba zemské jazyky, ne jako dosud pouze Češi. Všichni by tak měli stejný přístup k úřadům.²²⁸

V roce 1844 vyšel v *Časopisu pro katolické duchovenstvo* článek *Vychování dívčí nemá zanedbáno býti* od Emanuela Doležala. Autor se zamýšlí nad důležitostí dobré výchovy dívek

²²⁸ Srov. SMETANA, František Josef. Slovo o vychovávání mládeže české. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1843, roč. 16, č. 4, s. 685 – 705.

a srovnává jejich typické vlastnosti s vlastnostmi chlapců. Rodiče si při vychovávání a vzdělávání chlapců a dívek počínají nesterjně, na vychovávání a vzdělávání chlapců vynakládají mnohem větší péči. Duchovní povzbuzují rodiče, aby svá děvčátka také pilně posílali do školy, ti jim však na to namítají, že dívkám stačí umět trochu číst a psát. Tímto bludným a klamným pohledem se jim však děje křivda a nespravedlnost. Dívky by neměly být porovnávány s chlapci vzhledem k jejich budoucímu poslání a jejich schopnostem. Aby děvčata dosáhla svého poslání, musí být stejně jako chlapci hned od dětství cvičena a vzdělávána v pravdě svatého náboženství. Musí být cvičena v dobrých skutcích, v ctnosti a spravedlnosti a vedena ke všemu dobrému. Děvčata nemají žádný nedostatek, co se týče jejich přirozených vloh, rozumu a srdce. Děvčata bývají čilého a bystrého vtipu, snadno a lehce všechno chápou, mají dobrou paměť, mají chuť k učení, pozorně poslouchají a v učení jsou nadána pilností a trpělivostí. Děvčata mají srdce plné citů, všemu dobrému otevřená, zárodek každé ctnosti se v něm brzy a lehce ujímá. Dívka se snáze nakloní k dobrému a od zlého odvede než chlapec. Dívčím je vlastní mírnost, pokora a poslušnost, pobožnost při modlení, horlivost v dobrém a vroucnost k Bohu. Ohledně životních okolností a většího vzdělání jsou rodiče dlužni děvčatům. Ty jsou odkázány na tichou domácnost a oddálenost od světa. Chlapci mohou ve světě nabyt mnohé zkušenosti a mnohému se přiučit. Dívka je však odkázaná pouze na to, co se v mládí naučila. Dívčí ctnost a marnost je více vystavena nebezpečí. Na děvčata více doléhají pokušení těla, zlá myšlení a nedovolené žádosti. Jsou jemnějších a dráždivějších nervů, takže na ně víc působí pokušení světa, pocházející ze zlých příkladů a pohoršlivých řečí. Omezená je jejich zkušenost, mají menší znalost lidí a jejich menší síla vůle jim boj proti marnostem tohoto světa a proti lichotným slibům ošemetných svůdníků činí mnohem těžší. Musí přemoci více dorážlivých útoků a vyhnout se více léčkám, políčeným na jejich ctnost, nežli chlapci. A také se od děvčat požaduje více cudnosti, stydlivosti a zdrženlivosti než od chlapců. Co se u chlapců přehlídí a snášenlivě promíjí, to se u děvčete za poklesek a vadu považuje. Co se chlapci povoluje, to se dívce jako neslušná věc zakazuje. Svoboda dívky je držena v úzkých mezích a je jí třeba velké opatrnosti, aby se proti slušnosti neprohřešila a neškodila své dobré pověsti. Čím více se tedy od dívky požaduje, tím více už od dětství potřebuje mravního cviku a kázně, tím bedlivěji má být vzdělávána a vychovávána. Dívky s chlapci tedy mají být vychovávány stejně a dívky potřebují ještě bedlivější vzdělávání. Každé zameškání a zanedbání dívčího vychování je hrubý poklesek proti lidské přirozenosti, je to urážka přirozených práv, je to zneuctění a zlehčení ženského pokolení. Tím se uvrhují ženy v duševní porobu a nevolnictví. Nejen lidská přirozenost, která

všem lidem stejná práva na vzdělávání a zdokonalování zavdává, ale i budoucí úloha dívky v dospělém věku jako manželky, matky a hospodyně, si vyžaduje zvláštní vzdělanosti. Manželka má být svému manželovi věrnou a upřímnou družkou po všech cestách života a tou nejbližší a nejsrdečnější přítelkyní. A k čestnému dostání těchto závazků je jí potřeba vzdělanosti, obezřetnosti a opatrnosti, moudrosti a trpělivosti. Dívky také potřebují vzdělání jako budoucí matky, aby mohly své děti cvičit a ke všemu dobrému je vést. Nenáleží jenom učitelům vyučovat děti ve škole. Ten první základ má být položen od matky doma, aby se školní cvičení podařilo. Má-li být matka schopná k vyučování svých dětí, musela být i ona v mládí vzdělávána. Jak rozumná a vzdělaná matka dětem prospívá a jejich vzdělání napomáhá, tak naopak nevzdělaná při vývoji duševních schopností dětí překáží a jejich vzdělávání škodí. Dívky také čeká povolání hospodyně, aby spravovaly dům a měly starost a péči o všechny doma. Hospodyně je svěřen celý dům, v jejích rukou je velká část jmění a hospodářova statku a vzkvétání a rozmáhání zámožnosti. Aby děvčata byla dobrými hospodyněmi, je jim potřeba jak vzdělaného rozumu, tak vzdělaného srdce. Vzdělaného rozumu potřebují k přemýšlení a bádání, jak by se daly vydání zmenšit a příjmy zvětšit, jak zlepšit stav hospodářství. Mravně vzdělaného srdce potřebují, aby byly mírné a pokorné, snášenlivé, pracovité atd. Hospodyně se má taky starat o všechny doma. Děvčata mají být s chlapci stejně vzdělávána a vychovávána, žádá si to společenský prospěch. Lidské společnosti mnoho záleží na rozumných a moudrých manželkách, matkách a hospodyních. Na vzdělaných a mravných manželkách závisí blaho a domácí spokojenost. Na vzdělaných a mravných matkách závisí blaho obecné, jelikož jimi dobří lidé, hodní občané a svědomití křesťané bývají odchoováni. Dobrymi a moudrymi hospodyněmi se vzmaha zamožnost rodin a vzkveta dobry stav celých statů. Rodiče by tedy neměli zanedbávat vychovávání a vzdělávání svých dcer.²²⁹

V *Časopisu pro katolické duchovenstvo* v roce 1830 vyšel článek od Vincence Zahradníka, který se jmenuje *Slovo o škole*. V článku se zamýšlí nad úkoly rodiny a školy při výchově dětí. Člověk musí být pečlivě vychován, nemá-li být zlým člověkem. Bůh klade na rodiče povinnost dobrého vedení dětí. Nicméně málokterí rodiče se mohou dětem plně věnovat. Nemají na to dost umění nebo času a pohodlí. Co ale nemohou činit rodiče, to činí místo nich škola. Co dospělí lidé vědí a umí, to se z velké části naučili ve škole. Zde se děti učí pozorně a s rozumem číst. Ve škole se také každý může naučit psát a počítat a učí se zde

²²⁹ Srov. DOLEŽAL, Emanuel. Vychování dívčí nemá zanedbáno býti. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1844, roč. 17, č. 2, s. 353 – 373.

náboženství. Ve škole se klade důraz na to, aby se děti naučily, co je správné, ale hlavně aby podle toho také jednaly. Rodiče své děti jednak z hněvu a náhlosti příliš tvrdě trestají, jednak z přílišné lásky je i nejhorší věci nechávají dělat. Ve škole se však děti moudře trestají i odměňují. Hodně škody tedy působí rodiče, kteří neposílají své děti do školy nebo nedbají na to, aby tam jejich děti chodily stále a řádně. Když některé dítě chodí do školy jen někdy, tak je snad lepší, aby nechodilo vůbec. Protože se neučí věci v tom pořádku, jak by mělo, a proto má pak neúplné znalosti. Dobře také nedělají rodiče, když berou dítě ze školy ještě před jeho dvanáctým rokem. Čím je dítě starší, tím způsobilejší je k učení. Když je mu deset let, tak se jeho rozum a srdce plně otevírá k učení. Rodiče mají ke škole ještě zvláštní povinnost, měli by u svých dětí vzbuzovat chuť k chození do školy. Mají pomáhat tomu, aby školní cvičení neslo ovoce. Ať nechají děti vyprávět, co se dělo ve škole, co tam slyšely, co jim duchovní vykládal. Dobře vychované a ve škole vycvičené děti podporují rodiče ve stáří.²³⁰

²³⁰ Srov. ZAHRADNÍK, Vincenc. Slovo o škole. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1830, roč. 3, č. 1, s. 54 – 63.

8. Shrnutí názorů na výchovu a vzdělávání chlapců a dívek v česky psaných pedagogických časopisech v 1. pol. 19. stol.

Cílem výchovy a vzdělávání ve školském systému řízeném státem v 1. polovině 19. století byla příprava dobrého a spolehlivého občana. Míra vzdělávání se lišila podle sociálního statusu, kterého měl jedinec dosáhnout. Poddaným stačilo základní vzdělání ve smyslu trivia a důraz se kladl na mravní výchovu, která by zajistila jejich poslušnost, zbožnost a pracovitost. Budoucí řemeslníci potřebovali především dovednosti, které získali při vyučení u mistra, a mohli si doplnit vzdělání v opakovací nedělní škole. Budoucí byrokracie a inteligence pak získávala vzdělání nejprve na kvalitnějších hlavních školách, pak pokračovala na gymnáziích nebo i nově zakládaných reálkách a případně pokračovala na univerzitě. Vzhledem k tomu, že u dívek se předpokládalo, že jejich životní rolí bude být dobrou manželkou, matkou, hospodyní, popřípadě služkou nebo děvečkou, tak se jim dostávalo pouze základního vzdělání na hlavní nebo triviální škole. Teprve během 2. poloviny 19. století se objevují první ojedinělé pokusy dopřát i dívkám středoškolského vzdělání.

V pedagogických časopisech se proto řešily většinou obecné otázky výchovy a vzdělání a jen velmi zřídka se objevuje zamyšlení, v čem je odlišná výchova chlapců a dívek. Potřeba důsledné a cílené mravní výchovy a kvalitního vzdělávání na všech typech obecných škol se považovala za základní a nejdůležitější stupeň, právě proto, že se díky povinné školní docházce týkala všech dětí. Pedagogové, jako např. J. L. Ziegler, si byli vědomi, jak je důležitá role učitele pro rozvoj společnosti. Díky jejich každodenní práci se nejen podařilo zachovat český národ a českou řeč, ale s rostoucí vzdělaností i postupně zvyšovat kulturní a hospodářský potenciál společnosti.

Pohled na školství, který si můžeme udělat díky článkům v pedagogických časopisech, je poněkud idealistický a zkreslený. Články v česky psaných časopisech byly výrazně osvětové, předkládaly učitelům i rodičům představy o ideální výchově a vzdělávání. Bývají psány formou rad a rozhovorů. Např. v článku *Rada venkovským rodičům, jak dítky své vychovávatí mají* přichází mladý sedlák Dobrotil pro radu k panu faráři, vypráví mu o sousedovi, jehož špatně vychované děti nepěkně dopadly, a proto žádá o rady, jež mu pan farář ve svém článku poskytne. V článku *O vychování dětí* hovoří starý učitel s mladým učitelem, případně s rodičem, a vedou rozmluvu na různá témata, např. o školní kázni, o trestání žáků, o školní docházce, o výchově v rodině.

Rovněž špatné materiální podmínky ve školách (vybavení škol, velký počet žáků ve třídách) a nedostačující vzdělání učitelů neumožňovaly kvalitní výuku ve většině škol. Situace

se zlepšovala jen zvolna a neumožňovala realizovat idealistické představy o správné výchově a vzdělávání.

Výchova a vzdělávání ve školách vyžadovaly spolupráci s rodinou. V chudých početných venkovských rodinách neměli rodiče čas na výchovu dětí a zajištění jejich školní docházky. Proto se pokládalo za důležité, aby i rodiče našli radu, jak dobře vychovávat své děti. Byly to rady, za kterými můžeme stát i dnes. Rodiče mají děti řádně posílat do školy (zvláště na venkově byly děti často využívány na práce v hospodářství), umožnit jim školní docházku až do dvanácti let. Rodiče by měli být pro děti příkladem, vychovávat je ke zbožnosti, poslušnosti a uctivosti. Pokud děti provedou něco špatného, měli by je přiměřeně trestat, ale ne v prchlivosti a hněvu. Určitě by měli děti milovat a chválit, ne ale rozmazlovat. Neměli by dopustit, aby se děti dostaly k alkoholu, tabáku a k hazardním hrám. Měli by umožnit dívkám stejné základní vzdělání jako chlapcům. Měli by své děti vést k pilnosti, šetrnosti a k pracovitosti, protože tyto vlastnosti jim zajistí spokojený život.

Úkoly pedagogů byly jednak výchovné, jednak vzdělávací. Mravní výchova se realizovala prostřednictvím náboženské výchovy. Při vyučování náboženství měl katecheta nejen seznamovat žáky s věroukou, ale působit i na rozvoj jejich mravních postojů, citů a vlastností, jako např. pokory, zbožnosti, poslušnosti a pracovitosti. Výchova měla směřovat k budoucímu postavení, tj. žáci z chudších rodin měli být vedeni k poslušnosti, k práci, k pokornému snášení chudoby a horších životních podmínek, zatímco u žáků z bohatších rodin, z nichž jednou budou páni a úředníci, měla být rozvíjena láska k bližnímu, útrpnost a smysl pro spravedlnost.

V oblasti vzdělávání stál před každým učitelem triviální nebo hlavní školy státem daný úkol - naučit žáky číst, psát a počítat. Učitel potřeboval základy psychologie, aby mohl poznat povahu, vlastnosti a schopnosti žáků. Již tehdy si učitelé kladli otázku, jak rychle postupovat, zda pomalu se slabšími žáky nebo rychleji s těmi lepšími. Věděli, že při špatné docházce se může stát, že z triviální školy odchází žák, který neumí pořádně číst a psát. Uvědomovali si, jak je důležité, aby se v prvních letech školní výuky vyučovalo v mateřském jazyce, protože jen tehdy může dítě chápat, co je mu ve škole sdělováno a vštěpováno. Učitelé by si měli získat náklonnost dětí a měli by dosáhnout toho, aby se dítě cítilo ve škole dobře a nechodilo tam s nenávisí nebo strachem.

V článcích *Rozličnost způsobu výchování mládeže dle povahy, pohlaví a stavu* (1832) a *O vyučování mládeže ženské* (1826, 1827), které jsou v *Příteli mládeže*, a v článku *Výchování dívčí nemá zanedbáno býti* (1844) v *Časopisu pro katolické duchovenstvo* se autoři

zabývali otázkou rozdílného přístupu při vzdělávání dívek a chlapců. Byli přesvědčeni, že přirozené schopnosti chlapců a dívek jsou stejné. Přesto považují za potřebné, aby učitelé v praxi volili odlišný přístup k vzdělávání dívek a chlapců vzhledem k některým odlišnostem jejich povahy, které byly považovány za všeobecné. Autoři si myslí, že dívky jsou citlivější a mírnější, jejich zájmy bývají silnější, ale proměnlivější. Mají srdce otevřené pro dobro a spravedlnost, pro ctnost a lásku k Bohu. Škola je jedinou a poslední institucí, kde mohou dívky získat dobrou výchovu a vzdělání, na rozdíl od chlapců, kteří mohou studovat na vyšších školách nebo odejít do světa, kde získají další zkušenosti.

Hlavním úkolem školy je vychovat z dívek budoucí dobré manželky, matky, hospodyně, služky. Proto by škola měla rozvíjet potřebné vlastnosti, jako je zbožnost, citovost, poslušnost a pracovitost. Výuka náboženství by měla vzbuzovat pravé duchovní city, posilovat přirozenou cudnost dívek a jejich pokoru, s níž přijmou své postavení dané Bohem. Je špatné rozvíjet citovost čtením románů, které dívkám přinesou zkreslené představy o světě, nebo nechat přejít citovost do marnivosti a přecitlivělosti. Je dobré před dívky stavět vzory a vyprávět jim příběhy o dobrých matkách a manželkách a věrných služkách, zatímco chlapcům předkládáme příběhy o statečných hrdinech a dobrých hospodářích. Jeden z autorů konstatuje, že společnost je k dívkám méně tolerantní než k chlapcům, co se týče mravů a chování, dává jim méně svobody.

Při výuce dívek může učitel počítat s tím, že dívky jsou bystré, snadno chápou, mají dobrou paměť, mají chuť k učení, jsou pilné a trpělivé. Často se naučí dříve a lépe číst než chlapci, mají rády hudbu a zpěv. Někdy mají přelétavou mysl, proto se doporučuje více cvičení, která nejsou jednotvárná a zaujmou je svým obsahem, zaměřeným na ženský svět. Např. různé předlohy, které dívky opisovaly, měly obsahovat rady pro dobré hospodyně, tak aby se jim vstípily do paměti. Rovněž se doporučovalo, aby učitel upravil obsah učiva tak, aby se soustředil především na praktické věci, které se dívkám jako budoucím hospodyním budou hodit. Měly by umět dobře počítat zejména z hlavy, sepsat jednoduché písemnosti, dobře se vyjadřovat a číst, aby pak mohly pomáhat svým mužům a učit své děti.

Důležitou částí výuky musí být ženské práce. Dívky musí dobře umět praktické věci, jako je např. předení, tkaní, šití a pletení, musí si umět poradit s prací v kuchyni i na zahradě. Budou je potřebovat ať už ve vlastní domácnosti, anebo jako služky a chůvy. Správná manželka musí být pro svého manžela oporou, pomocnicí, oddanou hospodyní. Měla by být pro své děti vzorem a dobrou vychovatelkou. Její vzdělání je určeno pro její budoucí život

v těchto rolích, v 1. polovině 19. století nepřicházelo v úvahu, že by se dívka zabývala vyšším studiem nebo dělala profesní kariéru.

Závěr

Tereziánské školské reformy z 2. poloviny 18. století byly podnětem pro zkvalitnění školského systému v zemích habsburské monarchie. Pro české země přinesly důslednější germanizaci, ale také díky povinné školní docházce postupně umožnily všeobecný přístup k základnímu vzdělání. Vydávání odborných pedagogických časopisů bylo motivováno osvíceneckým zájmem o výchovu a vzdělávání a potřebou šíření pedagogických informací, jak ze strany státu, tak i mezi pedagogy navzájem. Narůstající národnostní cítění vedlo k tomu, že na místo německy psaných časopisů, jako byl např. *Schulfreund Böhmens*, nastoupily česky psané časopisy s obrozeneckým zaměřením. Vycházely díky obětavosti řady vlastenecky orientovaných učitelů, profesorů a duchovních, z nichž k nejvýznamnějším patřil J. L. Ziegler.

Články v česky psaných časopisech *Přítel mládeže*, *Věrný raditel*, *Česká Bibliotéka* a *Časopis pro katolické duchovenstvo* se zabývaly obecnými i specifickými otázkami pedagogiky a metodiky. Ve své práci jsem se zaměřila na články, které se týkaly názorů na vzdělávání dívek a chlapců, ale i názorů na cíle výchovy v 1. polovině 19. století.

Úkolem školy bylo vychovat pro stát dobré, spolehlivé a spokojené občany. Chlapci se mohli ve své kariéře stát úředníky, poslušnými a oddanými státu, mohli vykonávat různá povolání nebo být dobrými hospodáři. Pro dívky neexistovala jiná kariéra, než se stát dobrými manželkami, matkami, hospodyněmi, služebnými. Z toho důvodu nebyly dívky vychovávány stejným způsobem jako chlapci, protože podle mínění pedagogů měl být brán zřetel jak na jejich rozdílné schopnosti a vlastnosti, tak především na jejich odlišnou budoucí životní roli.

Článků, které se týkaly problematiky názorů na vzdělávání dívek a chlapců, bylo ve zmíněných časopisech málo. Pedagogové připouštěli, že schopnosti dívek a chlapců jsou stejné, ale přesto doporučovali pro dívky jak odlišný obsah učiva, zaměřený více prakticky, tak i rozdílné cíle výchovy. U dívek měly být pěstovány vlastnosti, potřebné pro ženskou roli, např. poslušnost, zbožnost, oddanost, pokora, citovost, láska k bližnímu. U chlapců bylo na prvním místě jejich vzdělávání, v němž mohli pokračovat na dalších školách, a měly být rozvíjeny vlastnosti, potřebné pro výkon budoucího povolání, např. spolehlivost, zodpovědnost, přesnost, oddanost státu. Nezbytnou součástí vzdělání dívky byly ženské práce, např. šití, pletení, vyšívaní, předení a další, tak aby mohla úspěšně zastat všechny práce v domácnosti a v hospodářství. Pro dívky se doporučoval i jiný způsob výuky, při němž se kladl větší důraz na citovost a prožitek a více cvičení s obsahem, který se týkal jejich ženského světa. V člancích byli rodiče vyzýváni, aby dopřáli dívkám stejného základního

vzdělání jako chlapcům, což ještě dlouho po zavedení povinné školní docházky nebylo dívkám umožněno, protože rodiče považovali jejich vzdělání za zbytečné a potřebovali je mít doma, ať už kvůli pomoci v domácnosti, hlídání sourozenců nebo práci na poli. Chlapci a dívky mohli mít řadu úlev, kvůli nimž školu navštěvovali málo nebo vůbec (přesnější představu o školní docházce dívek a chlapců lze získat např. z tabulky v příloze č. 2).

Osvícenští a obrozenečtí pedagogové přisuzovali ženám jinou životní roli než mužům a tím zdůvodňovali jiné potřeby jejich vzdělávání. Jejich postoje vycházely z pohledu církve, která pokládala roli matky a manželky za roli svěřenou ženě Bohem, za roli jí danou od přirozenosti jako udržovatelky lidského pokolení. Přestože řada pedagogických názorů z časopisů 1. poloviny 19. století je platná i dnes, můžeme pokládat názory tehdejší doby na odlišné vzdělávání dívek za diskriminující. K jejich změně docházelo postupně ve 2. polovině 19. století a ve 20. století, kdy bylo dívkám umožněno stejné vzdělávání jako chlapcům.

Resumé

The topic of this Bachelor's Thesis is the opinions on the upbringing of boys and girls in pedagogical magazines written in Czech in the first half of the 19th century.

The first chapter describes the educational system in Bohemia in the late 18th century and in the first half of the 19th century. Its basis was provided by the Theresian and Josephian educational reforms of the second half of the 18th century and its form prevailed subject to small changes also in the first half of the 19th century. A description is provided of the general educational system, specifically trivial schools, main schools and normal schools; the secondary educational system, specifically grammar schools; and the tertiary educational system.

The second chapter concentrates on Czech as well as German pedagogical magazines published in the Czech Lands in the first half of the 19th century. Information is provided about their publishers, the period in which they were published, periodicity and content. A part of the chapter provides an assessment of selected pedagogical magazines.

The third chapter acquaints the reader with the life and work of Josef Liboslav Ziegler, an exceptional personality. He was the publisher and the author of Czech written pedagogical magazines titled *Přítel mládeže* and *Věrný raditel*. Josef Liboslav Ziegler played a significant role in the National Revival in the Hradec Králové region.

Chapters Four to Seven focus on individual pedagogical magazines written in Czech; these include: *Přítel mládeže*, *Věrný raditel*, *Česká Bibliotéka* and *Časopis pro katolické duchovenstvo*. These chapters mediate the opinions of the individual authors who were concerned with the upbringing and education of boys and girls. Also presented are articles in which authors generally deal with issues of upbringing at school and at home.

The final, eighth chapter then attempts to summarize the opinions on the upbringing of boys and girls in pedagogical magazines in the first half of the 19th century. It analyses the reasons why the education and upbringing of boys and girls differed. The main reason was the girl's future role in life, which expected them to take up no position other than wife, mother, house-wife or housemaid, contrary to boys, whose education was directed towards their future profession. Also provided are the distinct aims and targets of the upbringing of boys and girls and the differing content and methods of their education. In what concerns the education of girls, great emphasis was placed on women's work, such as knitting, sewing and several other skills, which the girls had to master so that they could become good mothers and housewives. Parents underestimated the education of girls, and even though school attendance was

compulsory, many girls attended school only a little and for a shorter period of time than boys. National Revival teachers were aware of the importance education held for each and every person and they tried to make it available to everyone, even though they envisaged that the extent and the target of the education of girls would be different.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Přítel mládeže (1823 – 1829, 1831 – 1835, 1838 – 1848)

BIŠICKÝ, Antonín. Rozličnost způsobu vychování mládeže dle povahy, pohlaví a stavu. *Přítel mládeže*, 1832, roč. 9, č. 1, s. 52 – 56.

ŠTĚPNIČKA, František Bohumír. Rada venkovským rodičům, jak dívky své vychovávají mají. *Přítel mládeže*, 1824, roč. 2, č. 4, s. 39 – 49.

VACEK, František Alois. O vyučování mládeže ženské. *Přítel mládeže*, 1826, roč. 4, č. 1, s. 28 – 44.

VACEK, František Alois. O vyučování mládeže ženské. *Přítel mládeže*, 1827, roč. 5, č. 2, s. 45 – 60.

Věrný raditel (1824)

ZIEGLER, Josef Liboslav. O hodnosti, a důležitosti auřadu učitelského. *Věrný raditel*, 1824, roč. 1, č. 1, s. 1 – 4.

Česká Bibliotéka (1830, 1833, 1836, 1838, 1840, 1843, 1846)

Anonym. Zlatá kapitola pro rodiče a učitele. *Česká Bibliotéka*, 1830, roč. 1, s. 59 – 65.

Anonym. Zlatá kapitola pro rodiče a učitele. *Česká Bibliotéka*, 1833, roč. 2, s. 47 – 54.

Anonym. Zlatá kapitola pro rodiče a učitele. *Česká Bibliotéka*, 1836, roč. 3, s. 43 – 53.

Časopis pro katolické duchovenstvo (1828 – 1852)

DOLEŽAL, Emanuel. Vychování dívčí nemá zanedbáno býti. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1844, roč. 17, č. 2, s. 353 – 373.

SMETANA, František Josef. Slovo o vychovávání mládeže české. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1843, roč. 16, č. 4, s. 685 – 705.

ZAHRADNÍK, Vincenc. Slovo o škole. *Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1830, roč. 3, č. 1, s. 54 – 63.

Literatura

CACH, Josef et. al. *Výchova a vzdělávání v českých dějinách II. : K problematice podílu školských institucí a názorů na výchovu a vzdělání na stavu kultury a vzdělanosti: Feudální společnost 1620 – 1848 (počínaje životem a dílem J. A. Komenského)*. 1.vyd. Praha, 1989.

- DVOŘÁK, Karel et. al. *Dějiny české literatury II.: Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha, 1960.
- HANZAL, Josef. Jazyková otázka ve vývoji obrozeneckého školství. *ČČH*, 1968, roč. 16, č. 3, s. 317 – 339.
- HANZAL, Josef. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775 – 1848. *Sborník archivních prací*, 1976, roč. 26, č. 2, s. 221 – 258.
- HLADKÝ, Ladislav. K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 8 - 24. ISBN 80-85834-50-2.
- HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence*. 1.vyd. Praha, 1999. ISBN 80-204-0809-6.
- KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky III.díl: Vývoj teorií pedagogických od konce století osmnáctého. III.svazek*. 1.vyd. Praha, 1923.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství 1. díl*. 1.vyd. Praha, 1929.
- KOBLÍŽEK, Vladimír. Josef Liboslav Ziegler a české mluvnictví. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 192 - 200. ISBN 80-85834-50-2.
- KOVÁŘÍČEK, Václav – KOVÁŘÍČKOVÁ, Iva. *Vývoj školských soustav v českých zemích*. 1.vyd. Olomouc, 1989.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství: Dítě v Čechách devatenáctého století*. 1.vyd. Praha – Litomyšl, 2006. ISBN 80-7185-647-9.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. 1.vyd. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.
- MORKES, František. *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774 – 1946)*. 1.vyd. Plzeň, 1999. ISBN 80-7020-051-0.
- PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 24, č. 1 – 6, 8 - 10, s. 10 – 14, 121 – 126, 234 – 239, 348 – 352, 459 – 462, 571 – 574, 795 – 798, 901 – 910, 1015 - 1020.
- PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1911, roč. 25, č. 1 - 9, s. 10 – 15, 121 – 126, 233 – 238, 348 – 352, 457 – 462, 571 – 576, 684 – 688, 793 – 798, 905 – 910.

PEŠEK, Josef. České časopisy pedagogické v době obrozenecké. *Pedagogické rozhledy*, 1912, roč. 26, č. 1 - 9, s. 10 - 14, 122 - 127, 233 - 237, 345 - 349, 458 - 462, 570 - 574, 682 - 686, 796 - 798, 906 - 910.

PEŠEK, Josef. *Královehradecká vlastenecká družina (Královehradeckým buditelům doby přítomné)*. 1.vyd. Praha, 1910.

RYŠAVÁ, Eva. Zieglerův Dobroslav, společenská píseň a kramářské tisky. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 162 - 169. ISBN 80-85834-50-2.

STEJSKALOVÁ, Eva. Almanachy v době předbřeznové. In PETRBOK, Václav (ed.). *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler: Sborník příspěvků ze symposia Rychnov nad Kněžnou, květen 1997*. Boskovice, 1997, s. 122 - 139. ISBN 80-85834-50-2.

STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1.vyd. Praha, 1975.

STRNAD, Emanuel. *Vlastenecký učitel: Dokumenty a materiály k vývoji učitele v době obrození*. 1.vyd. Praha, 1955.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 - 1848*. 1.vyd. Praha, 1913.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769 - 1895: Příspěvek k dějinám českého vyučování*. 1.vyd. Praha, 1897.

ŠTRAUS, Jiří. *Bibliografie českých a slovenských pedagogických časopisů do roku 1950*. 1.vyd. Praha, 1968.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Pedagogická literatura na přelomu 18. a 19. století v Čechách*. 1.vyd. Praha, 1986.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. 1.vyd. Brno, 1991. ISBN 80-210-0458-4.

VÍTEK, Josef. Josef Liboslav Ziegler. *Komenský 10*, 1882, roč. 10, č. 27 - 30, s. 417 - 420, 438 - 441, 451 - 454.

VRABCOVÁ, Daniela - JANIŠ, Kamil. *Vybrané pedagogické osobnosti východních Čech: sborník studijních textů*. 1.vyd. Hradec Králové, 2007. ISBN 978-80-7041-525-2.

Elektronické zdroje

Seznam Encyklopedie [online]. 1996 - 2009. Dostupné z: <<http://encyklopedie.seznam.cz>>.

System Kramerius [online]. 2003 - 2008. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz>>.

Katalog Strahovské knihovny [online]. 2007, [cit. 2009-01-23]. Dostupné z:

<[http:// knihovna.strahovskyklaster.cz/knihovna.asp?lang=1](http://knihovna.strahovskyklaster.cz/knihovna.asp?lang=1)>.

JM. Příběh Zieglerovy Svatováclavské bible. *Dobrušský zpravodaj* [online]. 2008, roč. 12, č. 5 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z:

<<http://www.mestodobruska.cz/zpravodaj.php?menu=11&rok=2008&mesic=5>>.

POLEHLA, Petr. Josef Liboslav Ziegler (1782 – 1846). *Informace královéhradecké diecéze* [online]. 2002, roč. 12, č. 9 [cit. 2009-01-10]. Dostupné z:

<<http://ikd.diecezkhk.cz/clanek.php?claid=1127>>.

Přílohy

1. Schéma systému školství na přelomu 18. a 19. století
2. Školní docházka v Čechách (tabulka)
3. Portrét Josefa Liboslava Zieglera
4. Titulní list časopisu Přítel mládeže
5. Titulní list časopisu Věrný raditel
6. Titulní list časopisu Česká Bibliotéka
7. Titulní list časopisu Časopis pro katolické duchovenstvo

Příloha č. 1

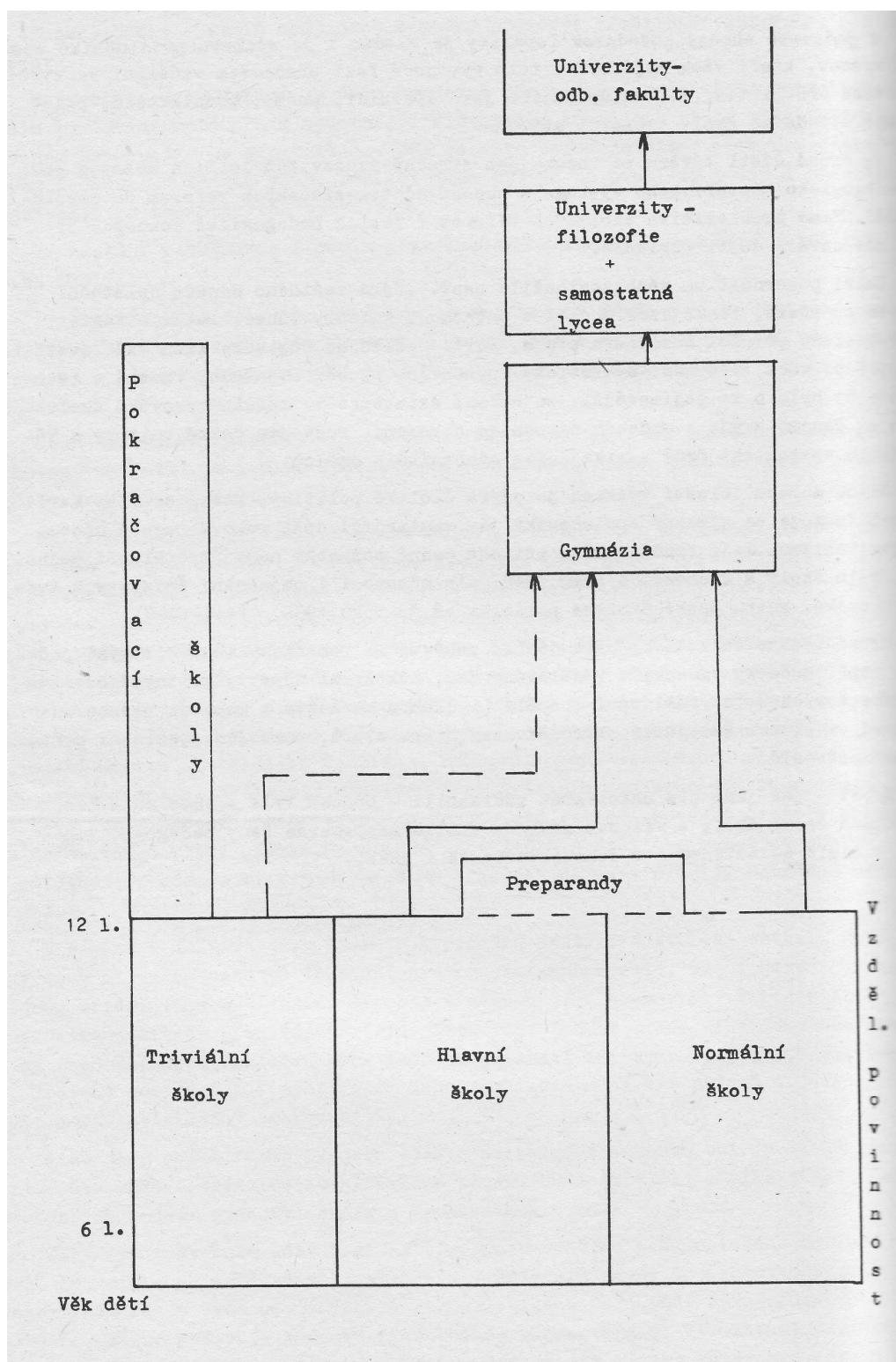

Schéma systému školství na přelomu 18. a 19. století (CACH, Josef et. al. *Výchova a vzdělávání v českých dějinách II. : K problematice podílu školských institucí a názorů na výchovu a vzdělání na stavu kultury a vzdělanosti: Feudální společnost 1620 – 1848 (počínaje životem a dílem J. A. Komenského)*. 1.vyd. Praha, 1989, s. 208.)

Příloha č. 2

rok	počet obecných škol celkem	počet zapsaných dětí celkem	počet docházejících dětí celkem	docházejících chlapců	v %	docházejících dívek	v %
1808	2427	360 552	251 491	142 917	56.83	108 569	43.17
1828	3201	_____	448 343	235 286	52.48	213 057	47.52
1834	3254	517 118	479 912	_____	_____	_____	_____
1838	3470	_____	494 229	255 123	51.62	239 106	48.38
1847	3552	_____	531 614	272 064	51.18	259 550	48.82

Školní docházka v Čechách (zdroj dat: ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862 – 1848.* 1.vyd. Praha, 1913, s. 256, LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství: Dítě v Čechách devatenáctého století.* 1.vyd. Praha – Litomyšl, 2006, s. 190, ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769 – 1895: Příspěvek k dějinám českého vyučování.* 1.vyd. Praha, 1897, s. 82.)

Portrét Josefa Liboslava Zieglera (STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. 1. vyd. Praha, 1975, s. 220.)

Přítel mládeže,

aneb

žásoba spisů

ku prospěchu a potěšení učitelů a vychovatelů duchovních v světských,

kteřau

s obzvláštním povolením

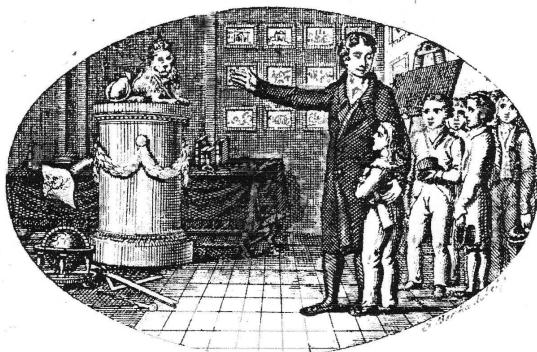
Wysoce slavné cís. král. Wlády zemské

pod dohlážením cís. král. wchního sškol dozorce
w Králové hradeckém biskupství

čtvrtletně vydává

Jozef Liboslav Ziegler,

Doktor písma swatého, profesor bohomluwectwí
pastýřského a literatury české w Králové Praze,
a řádný aud Česko-slowenské věčné
společnosti w Břích.

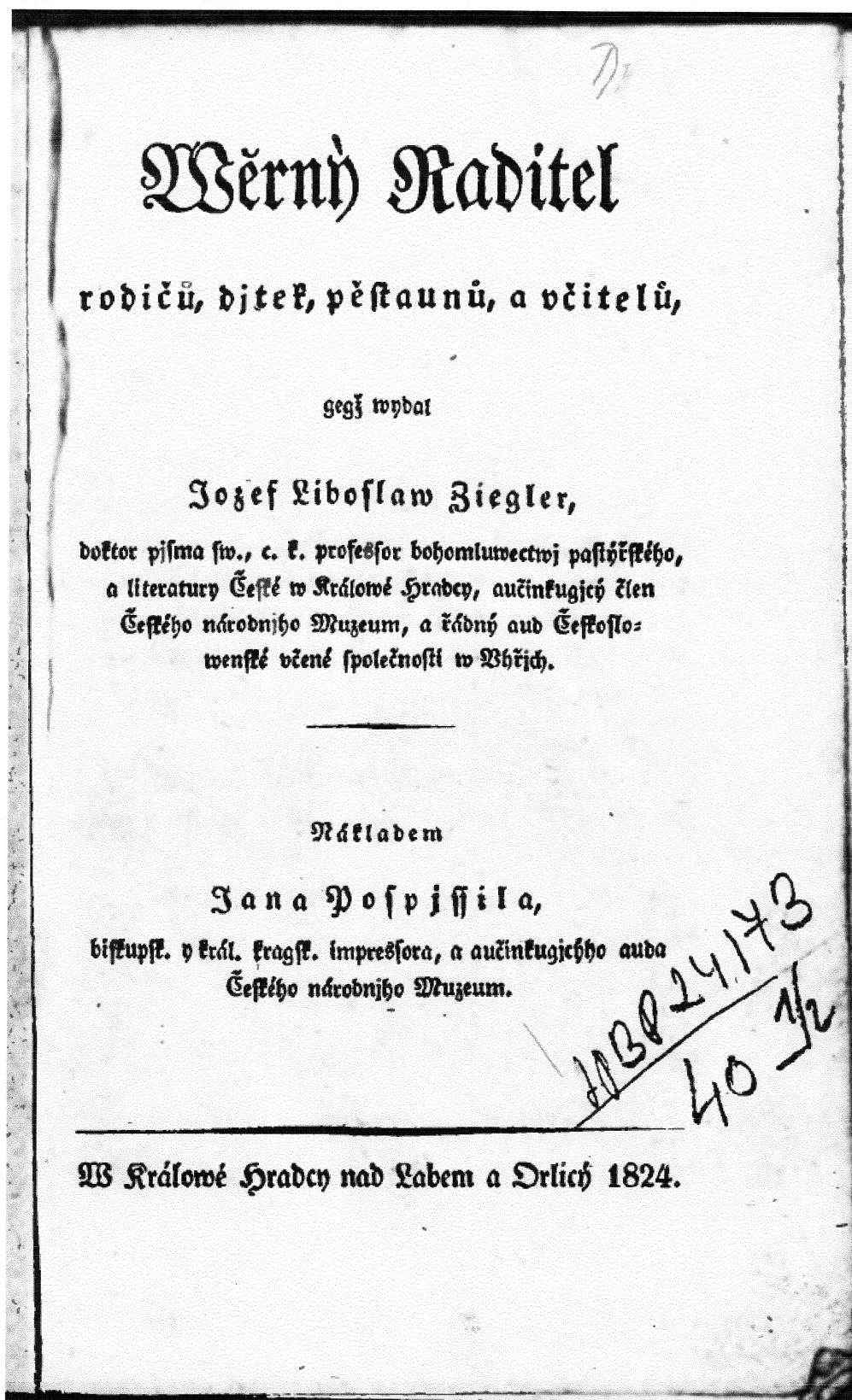

Dílu prvního swazeť I.

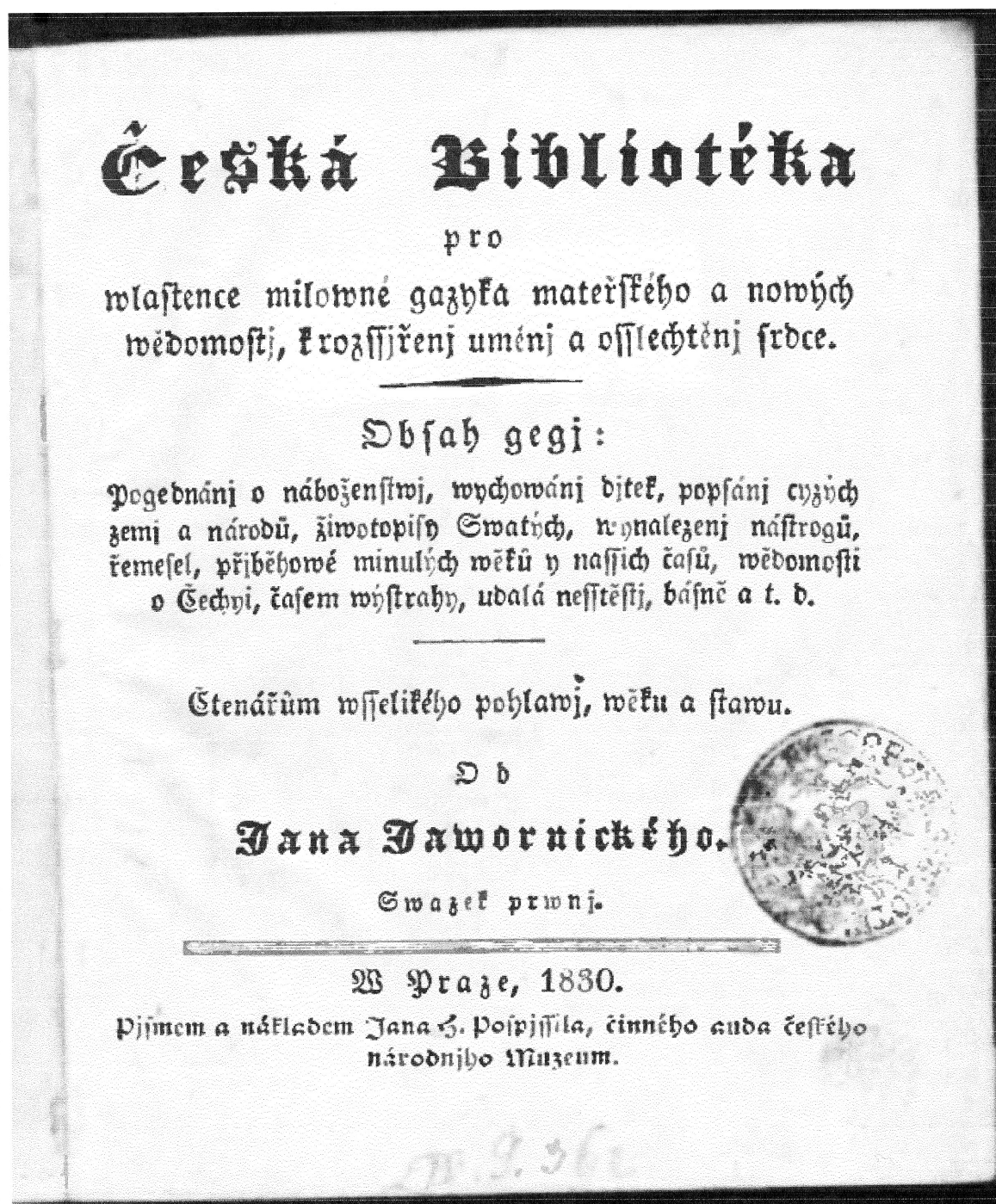
W Praze,
písmem cís. král. normální impredšy

1823.

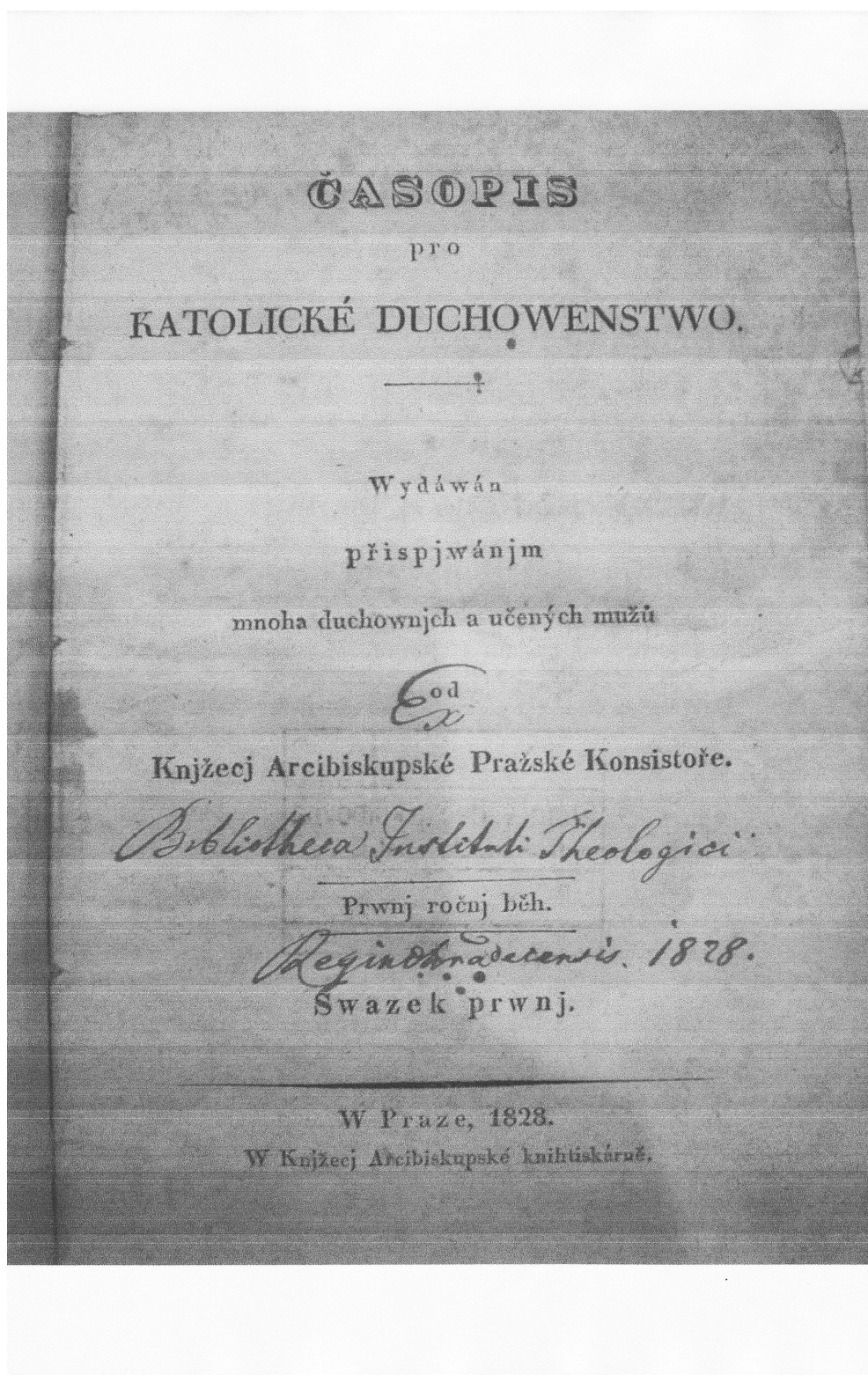
Titulní list časopisu Přítel mládeže (*Přítel mládeže*, 1823, roč. 1, č. 1)

Titulní list časopisu Věrný raditel (Věrný raditel, 1824, roč. 1, č. 1)

Titulní list časopisu Česká Bibliotéka (Česká Bibliotéka, 1830, roč. 1)

Titulní list časopisu Časopis pro katolické duchovenstvo (*Časopis pro katolické duchovenstvo*, 1828, roč. 1, č. 1)